

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАЎБАР КАДРЛАРИНИ
ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ
ТАШКИЛ ЭТИШ БОШ ИЛМИЙ - МЕТОДИК МАРКАЗИ**

**ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ ПЕДАГОГ
КАДРЛАРНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ
ОШИРИШ ТАРМОҚ (МИНТАҚАВИЙ) МАРКАЗИ**

**“ТАЪЛИМ ФАЛСАФАСИ ВА УНИНГ
ИСТИҚБОЛЛАРИ”**

**модули бўйича
Ў Қ У В – У С Л У Б И Й М А Ж М У А**

Тошкент – 2018

Мазкур ўқув-услубий мажмуа Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2018 йил 27 мартдаги 247- сонли буйруғи билан тасдиқланган ўқув режа ва дастур асосида тайёрланди.

Тузувчи:

Н.А.Шермухамедова,
ЎзМУ профессори, фалсафа
фанлари доктори

Такризчи:

ф.ф.д., проф. Н.Х.Ҳакимов
ф.ф.н., доцент Д.М.Бозаров

Ўқув-услубий мажмуа ЎзМУ кенгашининг 2017 йил 30 августдаги 1- сонли қарори билан нашрга тавсия қилинган.

МУНДАРИЖА

I. ИШЧИ ДАСТУР	4
II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ.....	10
III. НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ.....	20
IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР	101
V. КЕЙСЛАР БАНКИ.....	103
VI. МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ.....	105
VII. ГЛОССАРИЙ	107
VIII. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ	93

I. ИШЧИ ДАСТУР

Кириш

Дастур Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4732-сонли, 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармонлари, шунингдек 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сонли қарорида белгиланган устивор вазифалар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у замонавий талаблар асосида қайта тайёрлаш ва малака ошириш жараёнларининг мазмунини такомиллаштириш ҳамда олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касбий компетентлигини мунтазам ошириб боришни мақсад қилади.

Жамият тараққиёти нафақат мамлакат иқтисодий салоҳиятининг юксаклиги билан, балки бу салоҳият ҳар бир инсоннинг камол топиши ва уйғун ривожланишига қанчалик йўналтирилганлиги, инновацияларни тадбиқ этилганлиги билан ҳам ўлчанади. Демак, таълим тизими самарадорлигини ошириш, педагогларни замонавий билим ҳамда амалий кўникма ва малакалар билан қуроллантириш, чет эл илғор тажрибаларини ўрганиш ва таълим амалиётига тадбиқ этиш бугунги куннинг долзарб вазифасидир. **“Таълим фалсафаси ва унинг истиқболлари”** модули айнан мана шу йўналишдаги масалаларни ҳал этишга қаратилган.

Фалсафа фанини ўқитишда илғор хорижий тажрибалар маъруза ва амалий машғулотларни ўзлаштириш жараёнида тингловчилар Европа, Америка қўшма штатлари. Осиё давлатларнинг фалсафа фанини ўқитиш жараёнининг ташкил этилиши, модуль-кредит тизими, фанларнинг тақсимланиши, талабаларнинг мустақил таълимнинг ташкил қилиниши, етакчи хорижий олигоҳларида чоп этилган дарсликлар, ўқув ва услубий қўлланмалар ҳақида тасаввурга эга бўладилар. Жаҳон университетларида ва республикаimizдаги фалсафа фанининг ютуқлари билан танишишади.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

“Таълим фалсафаси ва унинг истиқболлари” модулини ўқитишдан мақсад:

Жамият тараққиётининг барча даврларида инсоннинг маънавий маданиятини шакллантиришда таълим ва тарбиянинг аҳамиятини очиб бериш, узлуксиз таълимни ташкил этишнинг инсоннинг касбий ва шахс сифатидаги камолотининг омили сифатидаги заруратини ўрганиш, дунё мамлакатларида таълимнинг сифати ва самарадорлигини ошириш бўйича амалга оширилаётган ишларни таҳлил этиш ва уларнинг энг муҳим жиҳатларини миллий таълимни ташкил этишда қўллаш таълимнинг ижтимоийлашувининг ижтимоий тараққиёт ва дунёда тинчликни сақлаш кафолоти сифатидаги аҳамиятини

таҳлили этиш.

Модулнинг вазифалари

тингловчи:

таълим ва тарбия тизимини ривожланиш тенденциялари, унинг дунёқарашни шакллантирувчи омил сифатидаги аҳамияти;

таълим соҳасидаги ислохотларнинг республикамиз ва хорижий мамлакатлар ривожига қўшилаётган муносиб ҳиссани;

таълим фалсафасининг предмети ва унинг ўрганишга илмий ижодий ёндашувнинг амалий аҳамиятини;

таълим фалсафасининг инновацион тизим сифатидаги ривожланиши;

таълим жараёнини таснифлашда назария ва амалиёт бирлиги асосида машғулотларни ташкил этиш ва ўтказиш мезонларини **билиши керак**.

тингловчи:

ўзининг энг олий мақсадига эришиш йулида мақсадли фаолият олиб бориш;

жамият ҳаётидаги ижтимоий жараёнларга фалсафий тафаккур нуқтаи назаридан ёндашиш, воқеаларга шахсий, ижодий танқидий баҳо бериш;

машғулотларни олиб боришда кузатиладиган ижобий ҳолатларни тақдирлаш ва салбий иллатларни бартараф этиш **кўникмаларига** эга бўлиши лозим;

тингловчи:

ҳозирги замон таълим фалсафа фани, унинг таркиби ва тизимидаги ўзгаришларни амалда қўллаш;

таълим фалсафаси фанининг бошқа фанлар билан ўзаро алоқалари ва ички дифференциациясини ажрата олиш;

таълим фалсафаси фанида эгалланган билимларни амалий ҳаётда тадбиқ этиш **малакаларига** эга бўлиши зарур.

тингловчи:

таълимнинг ижтимоий маданий институт сифатидаги роли тушунчаларни амалиётда қўллаш;

таълим инновациялари ва инновацион таълим, таълимнинг инсонпарварлашувида субъект ва жамоанинг мақсадларини уйғунлаштириш

компетенцияларига эга бўлиши лозим.

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

“Таълим фалсафаси ва унинг истиқболлари” фанининг ривожланиш стратегияси ва илмий-назарий тараққиёти янги модул бўлганлиги туфайли таълимнинг инсон маънавиятини шакллантиришнинг бош омили сифатидаги аҳамиятини тарихий манбаларни ўрганиш ва уларнинг ҳозирги давр учун ҳам аҳамиятига оид материалларни тушуниши ва улардан амалиётда фойдаланиши мақсадга мувофиқ.

Курсни ўқитиш жараёнида кичик гуруҳларда ишлаш, аудитория дарслардан олдин маъмулотлар билан таълимнинг замонавий методлари, педагогик технологиялар ва ахборот-коммуникация технологиялари қўлланилиши назарда тутилган. Ҳар бир тингловчи учун таълим фалсафаси

фанини ўқитишда республикада ва хорижда нашр қилинган адабиётларнинг таҳлили асосида замонавий таълимни такомиллаштириш бўйича таклифлар ишлаб чиқиш учун имкониятлар яратилади. Республикамизнинг олийгоҳларида қўлланилиши мумкин бўлган усул, воситалар ва технологияларни танлаб олиш учун тингловчилардан амалий фаоллик талаб этилади.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

“Таълим фалсафаси ва унинг истиқболлари” модули мазмуни ўқув режадаги илғор таълим технологиялари ва педагогик йўналишидаги (касбий компетентлик ва креативлик, замонавий педагогик технологиялар ва бошқ.), ахборот коммуникацион технологияларини ёритиб турувчи барча модуллари билан ҳамда фалсафа таълим йўналиши ўқув модуллари билан узвий боғлиқ. Олий ўқув юртларида ижтимоий-гуманитар фанларни ўқитиш самарадорлигини оширида таълим фалсафаси фани доирасида эгалланган билимлар илғор педагогик ва ахборот технологиялардан фойдаланиш жараёнида муҳим аҳамиятга.

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар илғор хорижий мамлакатларда “Таълим фалсафаси ва унинг истиқболлари” ўқитишни ташкил қилишнинг хорижий тажрибаларни ўрганиш, амалда қўллаш ва баҳолашга доир касбий компетентликка эга бўладилар. Сўнгги йилларда “Таълим фалсафаси” фани соҳасидаги ютуқлар унинг истиқболларини таъминлашга ижтимоий гуманитар фанларнинг мазмунини бойитишга ҳизмат қилади.

“Таълим фалсафаси ва унинг истиқболлари” модул бўйича соатлар тақсимооти

№	Модул мавзулари	Тингловчининг ўқув юклараси, соат					Мустақил таълим
		Ҳаммаси	Аудитория ўқув юклараси				
			Жами	жумладан			
				Назарий	Амалий		
1.	Таълим фалсафасининг вужудга келиши	4	4	2	2		
2.	Таълим соҳасидаги ислоҳотлар	4	4	2	2		
3.	Олий маълумотли ёш мутахассис образи ва олий мактабнинг таълим жараёнидаги роли.	6	6	2	4		

4.	Таълим жараёнида кадриятлар тизими	6	6	2	4		
5.	Таълимнинг инсонпарварлашуви ва ахборотлашуви	8	6	2	4		2
	Жами: 30 соат	28	26	10	16		2

НАЗАРИЙ ВА АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу. Таълим фалсафасининг вужудга келиши.

Таълим фалсафасининг вужудга келиши, предмети ва вазифалари. Миллий фаровонликни яратиш манбалари. Миллий таълим тизимлари. Дунё таълим маконининг шаклланиш босқичлари. Шарқ таълим тизимининг Европа таълим тизимидан фарқи ва ўзаро алоқадорлиги. Таълимнинг ижтимоийлашувининг hozirgi давр инсонини тарбиялашдаги аҳамияти ва зарурати. Таълимни ташкил этишда халқаро ташкилотлар тажрибасининг устивор йўналишлари.

2-мавзу: Таълим соҳасидаги ислохотлар.

Таълим соҳасидаги ислохотлар. Ўзбекистонда таълимни ташкил этишининг асосий босқичлари. Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг мазмуни. Кадрлар тайёрлаш Миллий дастурининг Болония декларацияси билан уйғунлиги ва фарқли жиҳатлари. Болония декларациясининг асосий ютуқлари ва камчиликлари. Кадрлар тайёрлаш Миллий дастурининг ютуқ ва камчиликлари. Таълим жараёнининг ички имкониятлари ва муаммолари.

3-мавзу: Олий маълумотли ёш мутахассис образи ва олий мактабнинг таълим жараёнидаги роли.

Таълим жараёнида кадриятлар тизими. Кадрлар тайёрлашда гуманитар таълимнинг аҳамияти. Ўзбекистонда гуманитар таълимни ташкил этишнинг зарурати ва бу соҳадаги ютуқ ва камчиликлар. Дунё таълим маконида гуманитар таълимни ташкил этиш имкониятлари. Олий таълим элитар таълимнинг олий босқичи. Таълим тизимида “Ўқитувчи-талаба” муносабатларидаги зиддиятлар. Устоз шогирд тизимини ташкил этишининг устивор йўналишлари ва унинг зарурати.

4-мавзу: Таълим жараёнида кадриятлар тизими.

Таълим жараёнини таснифлашда назария ва амалиёт бирлиги. Таълимда инновацияларнинг типологияси. Инновацион шахс назарияси. Шахснинг инновацион ғояларининг ижтимоий амалиётда фойдаланиш имкониятларининг чекланганлиги. Инновацион шахс типологиясида кадрлар коррупциясининг амал қилишини бартараф этишнинг зарурати. Инновацияларнинг жамоа субъекти. Таълим тизимининг интеграциялашуви инновацион ёндашув сифатида. Меҳнат таълими ва касбга йўналтирилган таълимнинг ижтимоий маданий аҳамияти.

5-мавзу: Таълимнинг инсонпарварлашуви ва ахборотлашуви.

Таълимнинг инсонпарварлашуви ва ахборотлашувида фалсафанинг роли. Интеграцияланган махсус курсларни ташкил этишнинг аҳамияти. Мамлакат раҳбаи маърузаларини ўрганиш бўйича ташкил этилган махсус курсларни ташкил этишнинг ижтимоий сиёсий аҳамияти. Таълимнинг ижтимоийлашувининг мотивацияси. Таълим тизимидаги ижтимоий тенгсизликни бартараф этиш бўйича Ўзбекистон тажрибаси ва дунё амалиёти.

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Мазкур модул бўйича қуйидаги ўқитиш шаклларида фойдаланилади:

- маърузалар, амалий машғулотлар (маълумотлар ва технологияларни англаб олиш, ақлий қизиқишни ривожлантириш, назарий билимларни мустаҳкамлаш);
- давра суҳбатлари (кўрилаётган лойиҳа ечимлари бўйича таклиф бериш қобилиятини ошириш, эшитиш, идрок қилиш ва мантиқий хулосалар чиқариш);
- баҳс ва мунозаралар (лойиҳалар ечими бўйича далиллар ва асосли аргументларни тақдим қилиш, эшитиш ва муаммолар ечимини топиш қобилиятини ривожлантириш).

ЖОРИЙ НАЗОРАТ(АССИСМЕНТ)НИ БАҲОЛАШ МЕЗОНИ

Жорий назорат(ассисмент)ни баҳолаш Ўзбекистон Миллий университети ҳузуридаги педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш Тармоқ (минтақавий) марказида тасдиқланган шакллари ва мезонлари асосида амалга оширади.

Ушбу модулнинг жорий назорат(ассисмент)га ажратилган максимал балл-**0,8 балл**.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб интизом ва шахсий жавобгарлик –ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. -Т.: Ўзбекистон, 2017.
2. Мирзиёев Ш.М.Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. -Т.: Ўзбекистон, 2017.
3. Ахледдинов Р.Ш. Мактабни бошқариш санъати. Т.: Фан, 2006
4. Муҳамедова З.Таълим фалсафаси. -Т.: ТошМИ, 2016.
5. Муҳамедова З.М. Гуманизация образования. Т.: ТошМи, 2015
6. Шермухамедова Н.А. Таълим фалсафаси.-Т.: Адабиёт учқунлари. 2018, - 193 б.
7. ГусинскийБ.С., Турчанинов Ю.И. Введение в философии образования.М.: 2000
8. Шарипов Ф. Проблемы гуманизации и гуманитаризации образования// Таълим тизимида ижтимоий гуманитар фанлар. 2003, №1/2

9. Ангеловски К. Учитель и инновации. М.: Наука, 1991. С.42.
10. Шермухамедова Н.А. Горизонты инновационного движения в современном отечественном образовании // Модернизация высшего образования и науки// Сборник научных трудов Алмаата. 2012
11. Shermuhamedva N.A. Ilmiu tadqiqot metodologiyasi -Т.: Fan va texnologiyalar, 2014.460 б.
12. Балабанов и.Т. Инновационный менеджмент. СП(б), 2000, 120 с.А.
13. Черепанов Н.В. Традиции и новации: социально-философский анализ. Автореф..... канд. филол. наук. М.: 2007, 13
14. Шермухамедова Н.А. Гноселогия – билиш назарияси.-Т.: Ношир, 2011
15. Шермухамедова Н.А. Социально-философский анализ стиля научного мышления. Дисс. докт филос. Наук -Т.: Фалсафа ва ҳуқуқ институти. 2002
16. Шермухамедова Н.А. Фалсафа- ўқув услубий мажмуа. Т.: Ношир, 2012
17. Шермухамедова Н.А. Фан фалсафаси. Т.: Ношир, 2012
18. Шермухаммедова Н. Falsafa va fan metodologiyasi. Toshkent 2008 – 436 б
19. Энгельмайер П.К. Теория творчества. М.: Либроком, 2010, 208 с.

Электрон таълим ресурслари

20. [www. Ziyonet. Uz](http://www.Ziyonet.Uz)
21. www. edu. Uz
22. Infocom.uz электрон журнали: www.infocom.uz
23. www. nuuz.uz
24. www.bimm.uz

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ

“АҚЛИЙ ҲУЖУМ” методи

“Ақлий ҳужум” методи - бирор муаммо бўйича таълим олувчилар томонидан билдирилган эркин фикр ва мулоҳазаларни тўплаб, улар орқали маълум бир ечимга келинадиган методдир. “Ақлий ҳужум” методининг ёзма ва оғзаки шакллари мавжуд. “Ақлий ҳужум” методининг ёзма шаклида эса берилган саволга таълим олувчилар ўз жавобларини қоғоз карточкаларга қисқа ва барчага кўринарли тарзда ёзадилар.

“Ақлий ҳужум” методининг оғзаки туридан фойдаланган ҳолда қуйидаги саволлар берилади:

1. Таълим жараёнида кадриятлар тизимининг ўрнини кўрсатинг?
2. Ўзбекистонда таълимни ташкил этишининг асосий босқичларини очиб беринг?
3. Таълим жараёнининг ички имкониятлари ва муаммолариининг муҳим жиҳатларини таърифлаб беринг?
4. Болония декларациясининг асосий ютуқлари ва камчиликлари?
5. Таълимнинг инсонпарварлашуви ва ахборотлашувида фалсафанинг ролини очиб беринг?
6. Таълимнинг қайси шакллари биласиз?

“Ақлий ҳужум” методининг ёзма туридан фойдаланган ҳолда қуйидаги саволларга ёзма тўлиқроқ вариантда жавоб ёзишлари талаб этилади:

1. Таълим фалсафасининг моҳияти нималардан иборат?
2. Дунё таълим маконида гуманитар таълимни ташкил этиш имкониятлари?

“ЛОЙИҲА” методи

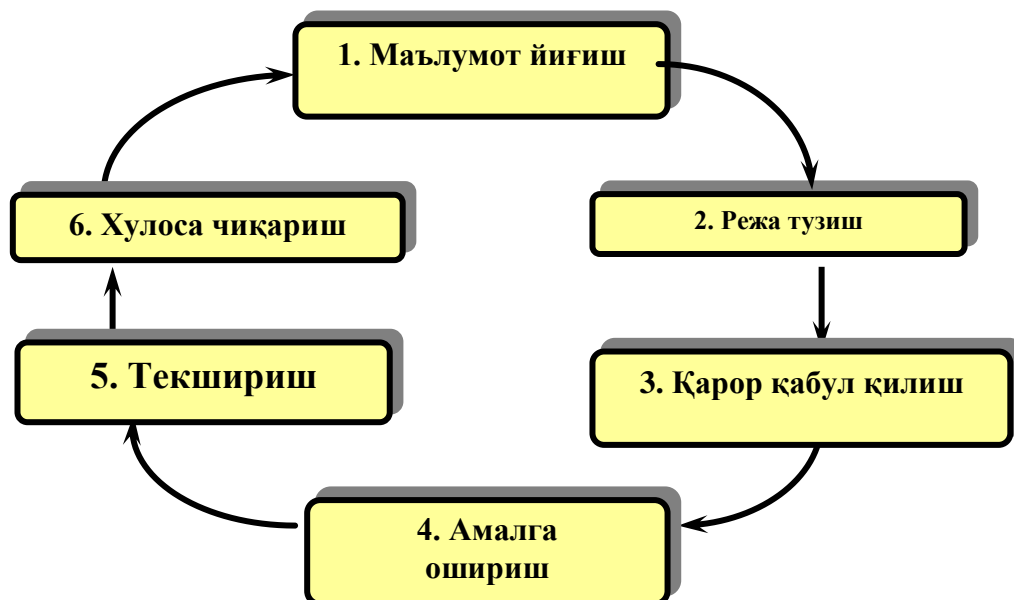

“Лойиҳа” методи - бу таълим олувчиларнинг индивидуал ёки гуруҳларда

белгиланган вақт давомида, белгиланган мавзу бўйича ахборот йиғиш, тадқиқот ўтказиш ва амалга ошириш ишларини олиб боришидир. Бу методда таълим олувчилар режалаштириш, қарор қабул қилиш, амалга ошириш, текшириш ва хулоса чиқариш ва натижаларни баҳолаш жараёнларида иштирок этадилар. Бу жараёнда таълим олувчининг вазифаси белгиланган вақт ичида янги маҳсулотни ишлаб чиқиш ёки бошқа бир топшириқнинг ечимини топишдан иборат. Таълим олувчилар нуқтаи-назаридан топшириқ мураккаб бўлиши ва у таълим олувчилардан мавжуд билимларини бошқа вазиятларда қўллаш талаб қиладиган топшириқ бўлиши керак.

Лойиха ўрганишга хизмат қилиши, назарий билимларни амалиётга тадбиқ этиши, таълим олувчилар томонидан мустақил режалаштириш, ташкиллаштириш ва амалга ошириш имкониятини ярата оладиган бўлиши керак.

Қуйидаги чизмада “Лойиха” методининг босқичлари келтирилган.

“Лойиха” методининг босқичлари

ИЛМИЙ МАҚОЛА ЛОЙИХАСИНИ ТАЙЁРЛАШ

Таълим олувчиларга модул мавзулари доирасида эркин мавзу танлайдилар, улар мавзу хусусиятидан келиб чиққан ҳолда ўз илмий мақолаларини тайёрлайдилар (ҳажм 4-5 варақгача)

“Инсерт жадвали”

Тинловчиларда маърузалар ва мустақил таълим жараёнида олган билимлари асосида назарий маълумотларни тизимлаштиришиб уни тасдиқлаш, аниқлаштириш ёки рад этиш, қабул қилинаётган маълумотларнинг

тушунарлигини назорат қилиш аввал эгаллаган билимларини янгиси билан боғлаш қобилиятларини шакллантиради. Тингловчилар ушбу жадвал асосида дарсда олган билимларини ўз билимлари билан таққослайди, мавзу бўйича мустақил ишлаб, янги маълумотлар олади, уларни матнда қўйилган белгилар асосида жадвалга киритади.

Намуна:

Инсерт жадвали

“ЎЗБЕКИСТОНДА ТАЪЛИМ СОҲАСИДАГИ ИСЛОҲОТЛАР”

V	+	-	?

“V”- ҳақидаги билимларимга жавоб беради;

“+” ҳақидаги билимларимга қарама-қарши;

“-” янги маълумотлар

“?” мавзуга оид туғилган саволлар

“Т-жадвал” методи

Жадвал шаклида берилган топширикни моҳиятига кўра қиёсий таққослашни амалга ошириш талаб этилади. Жадвалнинг ўнг ва чап томонларига масаланинг бир-бирига зид ҳолатлари баён этилади, масала ечими юзасидан якуний хулосага келинади.

Намуналар:

Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда таълимнинг ўзига хос

хусусиятлари	

Кадрлар тайёрлаш Миллий дастурининг ютуқ ва камчиликлари	

“Ўқитувчи-талаба” муносабатларидаги зиддиятлар	

III. НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

1-мавзу. Таълим фалсафасининг вужудга келиши

РЕЖА

- 1.1. Таълим фалсафасининг вужудга келиши, предмети ва вазифалари.*
- 1.2. Миллий таълим тизимлари. Дунё таълим маконининг шакллани босқичлари.*
- 1.3. Таълимни ташкил этишида халқаро ташкилотлар тажрибасининг устивор йўналишлари.*

Таянч
гуманитар таълим

1.1. Таълим фалсафасининг вужудга келиши, предмети ва вазифалари.

Ҳар қандай миллатнинг интеллектуал салоҳияти унинг маънавий баркамоллигида намоён бўлади. Маънавий баркамоллик эса таълим жараёнида шаклланади. Дарҳақиқат таълим – шахснинг касбий ва ижодий имкониятларини рўёбга чиқариш учун зарур бўлган билимларни олиш, йиғиш, таҳлил қилиш ва уларни ҳаётда қўллаш жараёни. Таълимнинг дастлабки босқичида шахснинг ижтимоийлашуви, юқори босқичларида эса, унга касб-ҳунар ўргатиш вазифалари етакчилик қилади.

Тарбия-ёш авлодни ижтимоийлаштиришни, мавжуд қадриятлар тизими ва хулқ –атвор қоидаларини фаол ўзлаштириш орқали реал ҳаёт тизимига жалб қилишни назарда тутати.

Таълим фалсафаси – онг ва тафаккурнинг таълим тизимини дунё миқёсида ҳис қилиш, баҳолаш, таҳлил қилиш, таққослаш, шунингдек шаклланиш ва ривожланиш жараёнида унга хос бўлган ўзгаришларни эътиборга олишга асосланган дунёқараш ёки олинган билимларнинг амалиётга татбиғидир. Глобаллашув ва жаҳон ижтимоий майдонининг ўзгариши асрида таълим фалсафасининг вазифаси давр руҳи ва талабларини акс эттириши лозим бўлган таълим тизимини такомиллаштиришга кўмаклашишдан иборат.

Таълим тизими, глобал ва миллий омиллар бир-бири билан узвий боғлиқ бўлган муайян тарихий шароитда мавжуд ва фаолият кўрсатмоқда. Таълим тизими бу уни ташкил этувчи таълим институтларигина эмас, балки тегишли давлат идоралари томонидан олиб борилувчи таълимга оид давлат сиёсати, педагогик ва илмий-тадқиқот жараёнининг моддий таъминоти, «жамият – шахс – давлат» муносабатларида манфаатларнинг муайян нисбати ҳамдир. *Шу сабабли бир мамлакатда вужудга келган ва ривожланган таълим тизимини бошқа мамлакатга, ўзга тарихий шароитларга кўр-кўрона кўчириши мумкин эмас. Шунинг учун ҳам миллий таълим муассасаларида вужудга келган ижобий анъаналар, тўпланган тажриба, шаклланган илмий мактабларни сақлаш муҳим аҳамият касб этади.*

Таълим ва фан бугунги кунда нафақат, маданий, сиёсий ва иқтисодий тараққиёт омили, балки халқаро муносабатлар воситаси сифатида амал қилади. Бу босқичда юқори малакали мутахассисларнинг истиқболли илмий йўналишларида ахборот алмашиш дунё мамлакатларининг ютуқларининг асосий шarti ҳисобланади.

Маънавий камолот ва ахлоқ, ақл-заковат ва ўз имкониятларини рўёбга чиқариш, қобилиятини намоён қилиш асосан таълим жараёнида юз беради. Дунёнинг «глобал муаммоларини» бартараф қилишга ҳаракат қилинаётган ҳозирги даврда таълимнинг сифати бу мақсадларга эришишда муҳим омилга айланади. Шу сабабли таълимнинг сифатини оширишга интилиш, интеграциялашаётган минтақалар учун таълим дастурлари ва андозаларини бир хиллаштириш, «бутун умр мобайнида узлуксиз таълим» стратегиясини амалга ошириш глобаллашув жараёнларининг янада чуқурлашуви ва такомиллашувида муҳим омилга айланмоқда. Бу ҳақда юртбошимиз И.А. Каримов ”Таълим соҳасидаги буюк дастурларимизни ўз вақтида, узокни кўзлаб ишлаб чиққанимиз ва амалга оширганимиз нақадар тўғри бўлганини бугун мамлакатимиз эришган юксак марра ва натижалар яққол намоён этмоқда”¹ деб алоҳида таъкидладилар.

Инсонни ҳозирги дунё воқелиги билан мос равишда яшашга ўргатиш – таълим тизимининг энг муҳим вазифаси. Бунда гуманитар таълим зиммасига алоҳида масъулият тушади, зеро янги авлоднинг дунёқараши унга боғлиқ бўлади. Мутахассисларнинг дунёқарашини тарбиялашда табиий-илмий ва техник таълимнинг ижтимоийлашуви ва инсонпарварлашуви айниқса катта роль ўйнайди. Шу нуқтаи назардан, *таълимнинг инсонпарварлашуви бу шунчаки ижтимоий гуманитар фанларнинг сони ёки ўқув соатларини кўпайтириш эмас, балки табиий илмий ва техник фаолият тизимида гуманитар билим норма ва қадриятларини киритиш, яъни табиий илмий ва техникавий билим мўлжалларини инсон манфаатларига хизмат қилдиришга йўналтиришидир. Зеро инсонпарварлашув нафақат фанда каишфиёт яратиш, балки бу жараёнда инсоннинг олий қадрият эканлигини эътиборга олиш демакдир.*

Фаолиятнинг турли соҳаларида қарорлар қабул қилиш тизимларида гуманитар билимнинг улуши сезиларли даражада кўпайган шароитда мутахассислар гуманитар тайёргарлигининг торлиги етказадиган зиён улар эгаллаган лавозим даражасига тўғри пропорционал бўлади (инсон эгаллаган ижтимоий иерархия поғонаси қанча юқори бўлса, у шу даражада мураккаб, масъулиятли ва кенг дунёқарашни талаб этувчи вазифаларни ҳал қилишига тўғри келади). Шу сабабли таълимнинг ижтимоийлашуви ва инсонпарварлашуви давр талабига айланади, бу соҳадаги дастурлар иқтисодий жиҳатдан айниқса самарали бўлади. Таълим тизими илмий тафаккурнинг барча ютуқлари ва ижтимоий амалиёт эҳтиёжларини ҳисобга олиш билан бир вақтда доим келажакка қараб мўлжал олиши лозим. Таълим тизими ҳаёт эҳтиёжларини қай даражада тўла қондирса, жамият ҳаёти бошқа соҳаларининг

¹ Каримов И.А. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси - биз учун демократик тараққиёт йўлида ва фуқаролик жамиятини барпо этишда устаҳкам пойдевордир // Халқ сўзи. 2009 6 декабрь № 237, - Б.2

ривожланишига унинг таъсири шу даражада кучли бўлади. Айтиш мумкин, шу сабабли фан ва таълим тизими ўртасида вужудга келган тафовутни бартараф этиш замонавий таълимнинг кун тартибига турган муҳим вазифаларидан бири ҳисобланади. Бу таълим тафаккурни ижодий ривожлантиришни назарда тутишни англатади, зеро ҳаёт тинимсиз илгари сурувчи ностандарт вазифаларни фақат шу йўл билан ечиш мумкин. Демак, билимни муттасил янгилашга бўлган интилишни тарбиялаш таълимнинг муҳим элементи ҳисобланади. Бу эса, ўз навбатида, глобал дунёқарашни шакллантиришни назарда тутаяди.

1.2. Миллий таълим тизимлари. Дунё таълим маконининг шаклланиш босқичлари.

Кейинги йилларда таълим масалаларига қизиқишнинг ортиши замонавий гуманитар прогресснинг келажакни таъминлаш билан боғлиқ бўлган таълим тизими ислохотларини тақозо қилмоқда. Шуни таъкидлаш лозимки, Ўзбекистон МДХ мамлакатлари орасида биринчи бўлиб кириш имтиҳонларини қабул қилишнинг тест тизимини амалиётга жорий этди. Олий таълим тизимига маблағ билан таъминлашнинг турли манбалари – давлат, нодавлат, жумладан чет эл инвестицияларини жалб қилиниши давом этмоқда. Пуллик-шартнома асосида ўқишга кирган талабаларга банк кредитлари бериш амалиёти жорий этилди.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, глобал ўзгаришлар асрида ахборот ҳажмининг шиддат билан ўсиши анъанавий маъруза ўқиш шаклининг эскиришига олиб келди. Чунки мавжуд ахборотлар катта тезликда ўзгариб бориши уларнинг тез эскиришига сабаб бўлмоқда. Баъзи маълумотларга кўра муайян билимлар ҳар икки уч йилда эскиришга мойил. Бу эса, талаба эгаллаган билимининг мазмуни биров вақт ўтиши билан ноаниқ бўлишига ёки эскиришига олиб келади. Шу боис, билимни идрок этиш, тушуниш ва катта ҳажмдаги ахборотни қабул қилиш имкониятини тезлаштирувчи янги таълим технологияларини яратишга эҳтиёж кучаймоқда. Янги ахборот технологияларидан фойдаланиш билим эгаллаш самарадорлигини камида 50-60% оширади. Демак, талабаларни ўқитиш жараёнини фаоллаштириш ва интенсифлаштириш, шунингдек маъруза ва семинар машғулотларини ўтказиш методикасини янгилаш талаб қилинади.

Бугун давлатимиз бу вазифани амалга ошириш борасида турли илмий тадқиқот муассасалари (кичик илмий ходим, тадқиқотчи-изланувчи, катта илмий ходим)да ўқишни давом эттиришни ҳар томонлама рағбатлантирмоқда, ва амалий, инновацион, фундаментал илмий тадқиқод ишларини амалга ошириш учун етарли молиявий маблағлар ажратмоқда.

Биобарин цивилизациянинг ривожланиши шу даражада жадал суръат олдики, бунда инсон глобал муаммоларни ҳис этмаслиги мумкин эмас. Таълим тизимини давр талабларига мослаштириш оламшумул муаммога, бунини тушуниш эса – таълим тизимига давлат, жамият ва фуқаролар муносабатининг асосий белгисига айландики, бу таълим тизими миллий маҳсулотнинг ўз улушини истеъмол қилувчи тизимдир деган тасаввурларга барҳам берди.

Ҳозирги вақтда ривожланган мамлакатларда таълимни жамиятнинг, бир томондан, асосий ишлаб чиқарувчи куч – инсонни камол топтирадиган, бошқа томондан эса – дунёқарашни шакллантириш манбаи, жамиятнинг маданиятлилик даражаси кўрсаткичи ҳисобланадиган йирик тармоғига айланиш тенденцияси тобора бўртиброк намоён бўлаётгани тасодифий бир ҳол эмас.

Мамлакат қудрати аввало таълим тизими билан белгиланиши аниқ-равшан тус олмақда. Жамиятнинг таълим тизимига қараб жамиятнинг ўзи, унинг маърифатлилик даражаси ва келажаги ҳақида тасаввур ҳосил қилиш мумкин, десак, асло муболаға бўлмайди. Шундай қилиб, сўнгги йилларда жаҳонда юз берган воқеалар таълим тизими мамлакатнинг дунё миқёсидаги аҳамиятини янада бўртиброк намоён этмоқда. Таълим миллий таълим тизимининг дунёда юз бераётган ўзгаришлар ва ривожланиш жараёнларига айниқса таъсирчан бўлган қисми саналгани боис, бунда у айниқса муҳим роль ўйнайди. Таълим тизимини давр талабларига мувофиқ ўзгартиришга қодир бўлмаган (ўзгартиришни истамаган, ўзгартиришга улгурмаган) мамлакат ривожланишдан орқада қолиши ва ҳозирги дунёда маргиналга айланиши ҳеч кимга сир эмас. Ҳар қандай модернизация юксак технологияларни ўзлаштиришни тақозо этади, уларни эса фақат энг янги илмий маълумотлар асосида ишлаб чиқиш мумкин. Фаннинг ривожланиши доим таълим тизими билан узвий боғлиқ бўлган, шу боис фаннинг роли тинимсиз ошиб бормоқда. Албатта, таълим илмий кашфиётлар сонини бевосита белгиламайди. Аммо таълим тизими, жамиятда илмий муаммоларни қўйиш ва ечиш, олинган натижалардан амалда фойдаланиш имконини берувчи интеллектуал муҳитни яратади. Айни шу сабабли таълим тизимига миллий даромадни истеъмол қилувчи тизими сифатидагина ёндашиш ўринли бўлмайди, зеро бу соҳада илмий-техник ва ижтимоий тараққиётга замин яратилади. Шу туфайли ҳам Президентимиз Ислом Каримов томонидан таълим тизимини барқарорлаштириш ва унинг самарадорлигини ошириш дастурини ишлаб чиқиш вазифасини қўйганлиги, таълим мамлакат тараққиётининг муҳим омили эканлигидан далолат беради. Зеро, жаҳон тажрибаси давлат таълим тизимида тежамкорликка ҳаракат қилиши ҳеч қаерда ва ҳеч қачон иқтисодиётнинг самарадорлигини таъминламагани ва муқаррар тарзда ижодий имкониятларнинг камайишига сабаб бўлганидан далолат беради. Дарҳақиқат, барча маърифатли мамлакатларда маданият, тиббиёт, ижтимоий таъминот ва таълим соҳалари асосан давлат бюджетидан молиялаштирилади – бу соҳалар мамлакатнинг ўзига хос ижтимоий генофонди ҳисобланади. Таълим тизими ўзининг фаолият кўрсатиши учун зарур бўлган маблағларни ўзи топишига қараб мўлжал олиши инсоннинг таълим олишга бўлган ҳуқуқини бузади (зеро университетда таълим олиш имкониятига жамиятнинг ўзига тўқ қатламларининг вакилларигина эга бўлади), бу эса турли ижтимоий қатламлар орасида аниқланувчи истеъдодлар сонининг камайишига олиб келади. Бундай таълим тизимида давлат кучли бўлиши мумкин эмас. Бу таълим тизими умуман пул ишламаслиги керак деган маънони англатмайди. Ҳозирги жамиятда таълим хизматлари анча қиммат туради. Аммо истеъдодларни ўз вақтида аниқлаш устувор аҳамият касб этиши

даркор. Бундан хулоса шуки, таълим тизими бакамол авлод тарбиясининг муҳим омили сифатида доим давлат сиёсатининг муҳим йўналишлари қаторида туриши ва иқтидорли ёшларга имтиёзлар яратилиши лозим. Бу эса мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотларнинг устивор йўналишларидан биридир.

1.3. Таълимни ташкил этишда халқаро ташкилотлар тажрибасининг устивор йўналишлари.

ЮНЕСКО Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг таълим, фан, маданият масалаларини ривожлантиришга ихтисослаштирилган ташкилоти булиб, у 1946 йилда ташкил этилган. БМТ иккинчи жаҳон урушидан кейин суверен давлатларнинг ихтиёрий бирлашуви асосида жаҳонда тинчлик ва хавсизликни сақлаш ҳамда давлатлар ўртасида тинч ҳамкорликни ривожлантириш мақсадида тузилган. БМТ ўзининг тузилишига кўра Бош Ассамблея (Ялпи мажлис), Хавфсизлик кенгаши, Халқаро судга эга. Булардан ташқари БМТнинг доимий амалда бўлган фаолиятини Котибият олиб боради ва унинг ишини Бош Ассамблея сайлаб қўядиган Бош Котиб бошқариб боради.

ЮНЕСКО фаолияти ута хилма-хил ва куп қирралидир. Унинг таълим соҳасидаги ишлари куп юналишларда олиб борилади. Жумладан, ривожланаётган мамлакатларда саводсизликни тугатиш, жаҳон таълими ривожланишидаги тенденцияларни таҳлил қилиш ва уни оммалаштириш, у ёки бу мамлакатда таълим буйиша олиб борилаётган сиёсатни ҳам моддий ҳам маънавий ривожлантириш ва бошқалар.

ЮНЕСКО мазмунли таълимнинг ҳамма ушун бирдай имконият доирасида булишини таъминлаш, унинг узлуксизлигини қарор топтириш, таълимни ва унинг шаклини келажакда ривожланиши тамойилларидан келиб чиқади.

Ўқитувчи кадрлар тайёрлаш, уларнинг назарий-амалий савиясини муттасил ошириб бориш, баъзи мамлакатларда муаммо бўлиб ҳисобланган хотин-қизларнинг эркаларнинг билан тенг билим олиш ҳуқуқларини таъминлаш, экологик таълимни йўлга қўйиш, дарслик ва дастурларни такомиллаштириш, мамлакатлар ўртасида таълим бўйиша ҳамкорликни бутун шоарлар билан ривожлантириш ва жуда кўп бошқа масалаларни ҳал қилади.

Бу фаолиятнинг баршаси ёшларга жаҳон талаблари руҳида таълим бериш, уларни халқаро ҳамкорлик, ўзаро ишонш, дўстлик, биродарлик руҳида тарбиялашга қаратилгандир.

Фан ва технологияни ривожлантириш борасида ЮНЕСКО бир қатор давлатлараро дастурни амалга оширди. Бу дастур асосан, экологик муҳитни яхшилаш, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш билан боғлиқдир.

Ҳозирги дунёда миллатлар ва халқларнинг маданий, тарихий меросларини, осори атиқаларини асраш, авайлаш, келажак авлодлар ушун уни сақлаш, таъмирлаш ишлари катта аҳамиятга моликдир. Бу масалада ЮНЕСКО асосий ўринни эгаллайди. Унинг рўйхатига жаҳон тарихий ёдгорликларининг ифтихори ҳисобланган Буюк Хитой девори, Лондон Тауери, Клименжародаги миллий парк ва бошқа минглаб объектлар киради.

ЮНЕСКО фаолияти таркибига яна халқ оғзаки ижодиёти, фольклор,

уланлар, айтишувлар, мақомлар, халқ куйлари, лапарларни сақлаш ҳам киради.

Адабиёт буйиша ЮНЕСКОнинг роли айниқса салмоқлидир. Жаҳон адабиёти, унинг шоҳ асарлари, адабий мерос айниқса у томондан эʼозланиб, улар тупланади ва жаҳоннинг турли тилларига таржима қилиниб, босмадан шикарилади ва тарқатилади.

ЮНИСЕФ. 1946 йилнинг 11 декабрида БМТ Бош Ассамблеясининг биринчи сессиясида бир овоздан ЮНИСЕФ- БМТнинг Болалар Фонди номи билан таркиб топди.

ЮНИСЕФ ташкил топан дастлабки йилларда унинг маблағи урушдан қаттиқ жабрланган Европа ва Хитойдаги болаларга озиқ-овқат, дори-дармонлар ушун сарф қилина бошланди. 1950 йил декабрда БМТнинг бош Ассамблеяси ЮНИСЕФ ваколатини янада кенгайтди. Унинг маблағлари ривожланаётган давлатлар болалари ушун сарфлана бошланди. 1953 йил октябридан БМТ Бош Ассамблеяси ЮНИСЕФни узининг доимий органига айлантди. 1960 йилдан у болалар манфаатини ҳимоя қилувиши забардаст органга айланди.

1965 йилда ЮНИСЕФ Нобел мукофотига сазовор булди.

ЮНИСЕФ ҳозирда ҳам болалар манфаатини ҳимоя қилишга, уларни соғлом, билимли булиб усишига кумаклашиш, болалар улимини олдини олиш, оналик ва болаликни ҳимоя қилиш, лоақал болаларга бепул бошланғиш маълумот бериш, уларнинг фаровонлигини таʼминлашга асосий эʼтиборни қаратмоқда.

Бу ташкилот Ўзбекистонда ҳам уз инсонпараврлик фаолиятини олиб бормоқда. Унинг Республикамиздаги фаолиятининг асосий юналишлари оналик ва болаликни ҳимоя қилиш, уларга керакли тиббий ёрдам курсатиш, тула қонли таълим бериш, турмуш шароитини яхшилаш, ижтимоий кафолтларини ҳимоя қилишдан иборатдир. Турли касалликларнинг олдини олиш ушун вакциналар келтирилмоқда.

ЮНИСЕФ таълимни амалга оширишга кумаклашишда фаол қатнашмоқда. Айниқса бу ташкилот мактабгаша тарбия ва бошланғиш таълимга купрок юналтирилган. Таълим буйиша яна қатор дастурларни амалга ошириш лойиҳалари белгиланган.

МОТ –халқаро меҳнат ташкилоти биринчи жаҳон урушидан кейин рок ташкил топган. Унинг мақсади инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, уларнинг меҳнат турмуш шароитини яхшилаш, иш билан таʼминлашни юлга қуйиш, меҳнаткашларнинг жамият талабларига мос касб билан таʼминлаш уларнинг касб маҳоратларини ошириш, иқтисодий аҳволини яхшилаш каби ижтимоий адолат тамойилларини амалга оширишдан иборатдир.

Унинг ташкил этилишига биринчи жаҳон уруши оқибатида жаҳонда юзага келган ижтимоий-иқтисодий ҳолат сабаб булди.

Орадан 25 йил утгандан кейин ХМТ нинг Филадельфия Конференциясида унинг мақсад ва вазифалари кенгайтирилди, жаҳоннинг ривожланган, ривожланаётган давлатлари уртасида аҳолини меҳнат ва меҳнатга тайёрлаш буйиша кенг ҳамкорлигини юлга қуйиш масалалари энг долзарб масала деб қабул қилинди.

1946 йилдан ХМТ БМТнинг биринчи ихтисослаштирилган муассасасига айлантирилди. 1969 йилда у Нобел мукофоти билан тақдирланди. Унга а'зо мамлакатлар сони 170 га яқин.

У қуйидаги вазифаларни бажаради:

1. Меҳнаткашларнинг иш шароитини ва турмуш тарзини яхшилаш, ишга жойлаша олиш қобилиятини ошириш;

2. Халқаро меҳнат нормативларини жорий этиш, унинг қулланилишини назорат қилиш;

3. Профессional тайёргарлик, ҳунар-техника таълими умумий тадқиқотлар, нашриётлар соҳасида фаолият курсатиш ва бошқ.

Ўзбекистон ХМТга 1992 йил 13 июлда а'зо булган. ХМТнинг Ўзбекистон билан ҳамкорлиги фууароларни уз-узини иш билан та'минлаш; меҳнат тақсимоти, касбларга тақсимлаш масалаларида шет элларда малака ошириш; аҳолининг кам та'минланган қисмини ижтимоий ҳимоя қилиш; касб таълимини юлга қуйиш юналишларида ривожланмоқда. ХМТ билан ҳамкорликнинг янги босқиш ва юналишларда ривожлантириш шоралари курилмоқда.

АҚШНИНГ ТИНЧЛИК КОРПУСИ - АҚШ президенти Жон Ф.Кеннеди 1961 йилнинг 1 мартада узининг махсус фармони билан Тинчлик корпусини ташкил этди. Унинг вазифаси бир-бирини ўзаро тушуниш орқали ҳар хил миллат кишиларининг ўртасида тиншлик ва тотувликни мустаҳкамлашдир. Тинчлик Корпуси – АҚШнинг мустақил ҳукумат муассасаси, Президент Ижроия комитетига ҳисоб берувши ҳукумат ташкилотидир.

Бу сиёсий ташкилот эмас. Уни маблағ билан АҚШнинг Конгресси та'минлайди. Тинчлик Корпусининг раҳбари Президент томонидан тайинланади.

Тинчлик Корпусининг мақсади:

- муҳтож мамлакатлар ва уларнинг фуқароларига юқори малакали мутахассислар билан ёрдам бериш;

- Жаҳондаги бошқа мамлакатлар ва одамларнинг АҚШ ва унинг одамларини яхшироқ тушуниб олишга кўмаклашиш;

- Америкаликларни бошқа мамлакатлар ва унинг кишилари билан яқиндан таништириш, шу асосда инсонларни бир-бирига яқинлашувини та'минлашдан иборатдир.

Тиншлик корпуси шет элларда кунгиллиларни қуллаб –қувватлаш мақсадида офислар тузиб, унга раҳбарлар тайинлайди. Куп мамлакатларда Тиншлик Корпуси икки томонлама битим асосида ишлайди.

Ўзбекистондаги Тинчлик Корпуси 1992 йилнинг 4 ноябрида Тошкент шаҳрида Ўзбекистон ва АҚШ Тинчлик Корпуси давлатлараро шартномасига имзо чекдилар. Шу йили республикамиз ҳукумати Тинчлик Корпуси кунгиллиларини олий ва ўрта ўқув юртларида инглиз тилидан дарс беришга, шунингдек кичшик бизнесни ривожлантиришда ёрдам беришга таклиф қилди.

1992 йилнинг 20 декабрида Тошкентга бошланғич уч ойлик уқиш учун 54 нафар кунгилли хизматчилар келдилар. Бу давр мобайнида улар рус ва ўзбек тилларини, ўзбек маданиятини, ўз соҳаси дастурини урганишди. 1993 йил мартдан вилоятларга иш жойларига жунадилар. Шу мамлакатдаги ҳамкасблари

билан турли масалалар устида ҳамкорликда ишлай бошладилар.

Назорат саволлари:

1. Таълим фалсафасининг моҳияти?
2. Ривожланган давлатларда таълим тизими?
3. БМТ ва ЮНЕСКОнинг дунё таълим тизимида тутган ўрни?
4. Миллий таълим тизимлари?

Адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб интизом ва шахсий жавобгарлик –ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак. -Т.: Ўзбекистон, 2017.
2. Мирзиёев Ш.М.Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. -Т.: Ўзбекистон, 2017.
3. Ахледдинов Р.Ш. Мактабни бошқариш санъати. Т.: Фан, 2006
4. Муҳамедова З.Таълим фалсафаси. -Т.: ТошМИ, 2016.
5. Муҳамедова З.М. Гуманизация образования. Т.: ТошМи, 2015
6. Шермухамедова Н.А. Таълим фалсафаси.-Т.: Адабиёт учкунлари. 2018, - 193 б.
7. ГусинскийБ.С., Турчанинов Ю.И. Введение в философии образования. М.: 2000
8. Шарипов Ф. Проблемы гуманизации и гуманитаризации образования// Таълим тизимида ижтимоий гуманитар фанлар. 2003, №1/2

2-мавзу: Таълим соҳасидаги ислохотлар

РЕЖА:

- 2.1. *Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда таълим тизимидаги ўзгаришлар.*
- 2.2. *Кадрлар тайёрлаш Миллий Дастури ва унинг амалий аҳамияти.*

Таянч сўзлар: *Мустақиллик, Кадрлар тайёрлаш Миллий Дастури, Болония Декларацияси, таълим турлари.*

2.1. Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда таълим тизимидаги ўзгаришлар

Ҳар қандай миллатнинг интеллектуал салоҳияти унинг маънавий баркамоллигида намоён бўлади. Маънавий баркамоллик эса таълим жараёнида шаклланади. Президентимиз И.А.Каримов “Юксак маънавият - енгилмас куч” номли китобида «Таълимни тарбиядан, тарбияни эса таълимдан ажратиб

бўлмайди – бу шарқона қараш, шарқона ҳаёт фалсафаси» деб, демократик ўзгаришларни миллат ҳаётига самарали татбиқ этиш учун таълим тизимини ислоҳ қилиш устувор вазифалардан бири эканлигини кўрсатиб берганлар.

Дарҳақиқат таълим – шахснинг касбий ва ижодий имкониятларини рўёбга чиқариш учун зарур бўлган билимларни олиш, йиғиш, таҳлил қилиш ва уларни ҳаётда қўллаш жараёни. Таълимнинг дастлабки босқичида шахснинг ижтимоийлашуви, юқори босқичларида эса, унга касб-хунар ўргатиш вазифалари етакчилик қилади.

Тарбия- ёш авлодни ижтимоийлаштиришни, мавжуд қадриятлар тизими ва хулқ –атвор қоидаларини фаол ўзлаштириш орқали реал ҳаёт тизимига жалб қилишни назарда тутати.

Таълим фалсафаси – онг ва тафаккурнинг таълим тизимини дунё миқёсида ҳис қилиш, баҳолаш, таҳлил қилиш, таққослаш, шунингдек шаклланиш ва ривожланиш жараёнида унга хос бўлган ўзгаришларни эътиборга олишга асосланган дунёқараш ёки олинган билимларнинг амалиётга татбиғидир. Глобаллашув ва жаҳон ижтимоий майдонининг ўзгариши асрида таълим фалсафасининг вазифаси давр руҳи ва талабларини акс эттириши лозим бўлган таълим тизимини такомиллаштиришга кўмаклашишдан иборат.

Маънавий камолот ва ахлоқ, ақл-заковат ва ўз имкониятларини рўёбга чиқариш, қобилиятини намоён қилиш асосан таълим жараёнида юз беради. Дунёнинг «глобал муаммоларини» бартараф қилишга ҳаракат қилинаётган ҳозирги даврда таълимнинг сифати бу мақсадларга эришишда муҳим омилга айланади. Шу сабабли таълимнинг сифатини оширишга интилиш, интеграциялашаётган минтақалар учун таълим дастурлари ва андозаларини бир хиллаштириш, «бутун умр мобайнида узлуксиз таълим» стратегиясини амалга ошириш глобаллашув жараёнларининг янада чуқурлашуви ва такомиллашувида муҳим омилга айланмоқда. Бу ҳақда юртбошимиз И.А. Каримов ”Таълим соҳасидаги буюк дастурларимизни ўз вақтида, узоқни кўзлаб ишлаб чиққанимиз ва амалга оширганимиз нақадар тўғри бўлганини бугун мамлакатимиз эришган юксак марра ва натижалар яққол намоён этмоқда”² деб алоҳида таъкидладилар.

Инсонни ҳозирги дунё воқелиги билан мос равишда яшашга ўргатиш – таълим тизимининг энг муҳим вазифаси. Бунда гуманитар таълим зиммасига алоҳида масъулият тушади, зеро янги авлоднинг дунёқараши унга боғлиқ бўлади. Мутахассисларнинг дунёқарашини тарбиялашда табиий-илмий ва техник таълимнинг ижтимоийлашуви ва инсонпарварлашуви айниқса катта роль ўйнайди. Шу нуқтаи назардан, *таълимнинг инсонпарварлашуви бу шунчаки ижтимоий гуманитар фанларнинг сони ёки ўқув соатларини кўпайтириш эмас, балки табиий илмий ва техник фаолият тизимида гуманитар билим норма ва қадриятларини киритиш, яъни табиий илмий ва техникавий билим мўлжалларини инсон манфаатларига хизмат қилдиришга йўналтиришидир. Зеро инсонпарварлашув нафақат фанда каишфиёт яратиш, балки бу жараёнда инсоннинг олий қадрият эканлигини эътиборга олиш*

² Каримов И.А. Ўзбекистон республикаси конституцияси- биз учун демократик тараққиёт йўлида ва фуқаролик жамиятини барпо этишда устаҳкам пойдевордир // Халқ сўзи. 2009 6 декабрь № 237, - Б.2

демакдир.

Таълимнинг инсонпарварлашуви фан ҳақиқатнинг тагига етишгагина эмас, балки ундан инсон равнақи йўлида фойдаланишга қараб ҳам мўлжал олиши лозимлигини англатади. Бошқача айтганда, фан ўзининг ташқи мўлжаллари қаторига ўзининг мазмун яратувчи фаолияти, инсоннинг моҳияти, унинг вазифаси, кишилик жамиятининг гуманистик мазмуни ҳақидаги масалаларни ҳам киритиши лозим. Таълимнинг инсонпарварлашуви инсонийлик тамойилларининг ҳозирги мазмуни ҳақидаги тасаввурларни яратишни ҳам ўз ичига олади. Шу нуқтаи назардан таълим бугунги кун эҳтиёжларидан илдамроқ юриши лозим. *Бунда билимнинг ўзигагина эмас, балки ундан фойдалана олишга ҳам урғу берилиши даркор (аммо бу таълимнинг қимматини камситмаслиги керак – айна ҳолда мавжуд билимнинг ҳар бир лаҳзада мумкин қадар амалий бўлиши шарти назарда тутилмоқда).* Бу таълим ва тарбиянинг аҳамияти асосан тенглашишини англатади – айна ҳолда *тор профессионал таълимнинг аҳамиятини бекор қилиши эмас, балки уни дунёқараши контекстига, маданий тарихий масъулият майдонига киритиши назарда тутилади.* Билимнинг жадал суръатларда ўсиши, дунё илмий манзараларининг ўзгариши билимнинг прогноз унсурларини кучайтиришни тақозо этади. Шундай қилиб, бу ерда касбий фаолиятнинг кадриятлар билан алоқасини янада кучайтириш, таълим тизимига глобал – маданий, ахлоқий, экологик ва бошқа шунга ўхшаш мезонларни киритиш зарурлиги тўғрисида сўз юритилади.

Фаолиятнинг турли соҳаларида қарорлар қабул қилиш тизимларида гуманитар билимнинг улуши сезиларли даражада кўпайган шароитда мутахассислар гуманитар тайёргарлигининг торлиги етказадиган зиён улар эгаллаган лавозим даражасига тўғри пропорционал бўлади (инсон эгаллаган ижтимоий иерархия поғонаси қанча юқори бўлса, у шу даражада мураккаб, масъулиятли ва кенг дунёқарашни талаб этувчи вазифаларни ҳал қилишига тўғри келади). Шу сабабли таълимнинг ижтимоийлашуви ва инсонпарварлашуви давр талабига айланади, бу соҳадаги дастурлар иқтисодий жиҳатдан айниқса самарали бўлади. Таълим тизими илмий тафаккурнинг барча ютуқлари ва ижтимоий амалиёт эҳтиёжларини ҳисобга олиш билан бир вақтда доим келажакка қараб мўлжал олиши лозим. Таълим тизими ҳаёт эҳтиёжларини қай даражада тўла қондирса, жамият ҳаёти бошқа соҳаларининг ривожланишига унинг таъсири шу даражада кучли бўлади. Айна шу сабабли фан ва таълим тизими ўртасида вужудга келган тафовутни бартараф этиш замонавий таълимнинг кун тартибида турган муҳим вазифаларидан бири ҳисобланади. Бу таълим тафаккурни ижодий ривожлантиришни назарда тутишини англатади, зеро ҳаёт тинимсиз илгари сурувчи ностандарт вазифаларни фақат шу йўл билан ечиш мумкин. Демак, билимни муттасил янгилашга бўлган интилишни тарбиялаш таълимнинг муҳим элементи ҳисобланади. Бу эса, ўз навбатида, глобал дунёқарашни шакллантиришни назарда тутлади.

Таълим тизими, глобал ва миллий омиллар бир-бири билан узвий боғлиқ бўлган муайян тарихий шароитда мавжуд ва фаолият кўрсатмоқда. Таълим тизими бу уни ташкил этувчи таълим институтларигина эмас, балки тегишли

давлат идоралари томонидан олиб бориловчи таълимга оид давлат сиёсати, педагогик ва илмий-тадқиқот жараёнининг моддий таъминоти, «жамият – шахс – давлат» муносабатларида манфаатларнинг муайян нисбати ҳамдир. *Шу сабабли бир мамлакатда вужудга келган ва ривожланган таълим тизимини бошқа мамлакатга, ўзга тарихий шароитларга кўр-кўрона кўчириш мумкин эмас. Шунинг учун ҳам миллий таълим муассасаларида вужудга келган ижобий анъаналар, тўпланган тажриба, шаклланган илмий мактабларни сақлаш муҳим аҳамият касб этади.*

Тарихан вужудга келган ҳар қандай тизим каби, таълим тизими ҳам анча инерцион бўлиб, унда ҳаддан ташқари кескин бурилишлар салбий оқибатларга олиб келиши мумкин. Бундай бурилишлар қаторига ғарб таълим тизимларининг дастурларидан кўр-кўрона нусха кўчиришни ҳам киритиш мумкин. Ўз таълим тизимининг ютуқ ва камчиликларини аниқ тасаввур қилиш, ўзлаштиришлар ва уларнинг оқибатлари ролини ҳисобга олишга асосланган интеграциягина самарали бўлиши мумкин. Ўзбекистонда таълим соҳасида босқичма босқич амалга оширилаётган ислохотлар миллий манфаатларга йўналтирилгани, унда ўзига хос тамойилларга риоя қилингани жаҳон ҳамжамияти томонидан тан олинаётанлигини эътироф қилиш лозим. Зеро, 2005 йилда Россия фалсафа Конгрессида Давлат думасининг фан ва таълим технологиялари қўмитаси раиси ўринбосари ф.ф.д. профессор Ю. Слонин постсовет маконида фақат Ўзбекистон республикасида таълимнинг хусусийлаштирилмаганлиги ва бу энг тўғри йўл эканлигини алоҳида эътироф қилди. Бироқ, таълимни ислоҳ қилиш муаммосининг бошқа жиҳатлари, чунончи: университетлар бозор муносабатлари шароитида фаолият кўрсатиши, уларнинг фаолиятини молиялаштиришда бизнеснинг иштироки, дин билан ўзаро муносабатларини алоҳида ўрганишни талаб этади. Ислохотнинг бош тамойи – «зиён етказма».

Бугунги кунда инсон фаолиятининг барча жабҳаларида таркибий ўзгаришлар юз бераётган, аҳолининг интеллектуал тайёргарлик даражаси мамлакат суверенитетининг ҳокимият, ҳудуд, табиий ресурслар, қуролли кучларнинг мавжудлиги каби муҳим омилига айланаётган шароитда таълим тизимини такомиллаштириш, унинг даражаси ва сифатини ошириш миллатнинг халқаро обрўси, унинг маънавий нуфузи ва инсон салоҳияти сифатининг ошишига элтувчи муҳим омилга айланмоқда. Таълим тизимини муттасил такомиллаштириш, олий таълим соҳасида таълим стандартларини турли минтақавий давлатлараро бирлашмалар доирасида янада универсаллаштириш аксарият мамлакатлар, шу жумладан мустақил ривожланаётган Ўзбекистон учун демократик ислохотларни давом эттиришнинг муҳим омилига айланмоқда.

Чунончи, республикада амалга оширилаётган таълим базасини такомиллаштириш бўйича қабул қилинган «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»га мувофиқ социалистик тузум йилларида шаклланган профессионал кадрлар тайёрлаш тизимини бутунлай ўзгартириш ва замонавий ижтимоий-иқтисодий йўлга буриш босқичма-босқич амалга оширилиб, уни янада такомиллаштириш долзарб вазифага айланмоқда.

Ҳаммамизга маълумки, узлуксиз таълимни ташкил этиш ва ривожлантиришнинг асосий тамойилларида билимларнинг инсонпарварлашуви ва ижтимоийлашуви, шунингдек таълимнинг миллий йўналтирилганлиги, ҳар томонлама камол топган, маънавий бой инсонни шакллантиришга алоҳида эътибор берилган. Зеро И. А Каримов айтганларидек “Келажагимиз пойдевори билим даргоҳларида яратилади”³. Замонавий давлат таълим стандартлари доирасида таълим олишнинг ҳамма учун очиклиги, таълим тизимининг дунёвий характерда эканлиги, таълим тизимида давлат ва жамоат бошқарувини уйғунлаштириш тамойилларига риоя қилишга асосланади.

Глобаллашув жараёнлари, ахборот маконининг кенгайиши, инновацион технологияларнинг ривожланиши натижасида илмий салоҳиятнинг ошиши ва юқори малакали кадрларни тайёрлаш долзарб аҳамиятга эга бўлмоқда. Шу маънода жамиятнинг муҳим вазифаси иқтисодий, сиёсий ва маданий барқарорлик омили бўлган таълим ва фаннинг интеграциясига эришишдан иборат.

XXI асрда олий таълим инсоният ҳамжамиятини ривожлантирувчи асосий омил сифатида намоён бўлади. "Олий таълим" тушунчасида иқтисодиёт, фан, техника, маданият ва бошқа шу каби соҳалар учун соҳага тегишли бўлган назарий ва амалий вазифаларни ечиш учун тизимли билим ва амалий малакаларга эга бўлган, олий малакали мутахассисларни тайёрлаш кўзда тутилади

Олий таълимнинг бош мақсади юқори малакали, рақобатбардош, замон талабларига жавоб бера оладиган, танланган йўналиш бўйича мустақил ишлай оладиган мутахассисларни тайёрлашдан иборат.

Таълим ва фан бугунги кунда нафақат, маданий, сиёсий ва иқтисодий тараққиёт омили, балки халқаро муносабатлар воситаси сифатида амал қилади. Бу босқичда юқори малакали мутахассисларнинг истиқболли илмий йўналишларида ахборот алмашиш дунё мамлакатларининг ютуқларининг асосий шarti ҳисобланади.

Айниқса дунё мамлакатларининг иқтисодий салоҳиятининг муҳим шarti ахборот ва юқори малакали кадрлар алмашиш билан боғлиқ.

Кейинги йилларда таълим масалаларига қизиқишнинг ортиши замонавий гуманитар прогресснинг келажагини таъминлаш билан боғлиқ бўлган таълим тизими ислохотларини тақозо қилмоқда. Шунини таъкидлаш лозимки, Ўзбекистон МДХ мамлакатлари орасида биринчи бўлиб кириш имтиҳонларини қабул қилишнинг тест тизимини амалиётга жорий этди. Олий таълим тизимида маблағ билан таъминлашнинг турли манбалари – давлат, нодавлат, жумладан чет эл инвестицияларини жалб қилиниши давом этмоқда. Пуллик-шартнома асосида ўқишга кирган талабаларга банк кредитлари бериш амалиёти жорий этилди.

Бироқ, Ўзбекистондаги таълим тизимининг асосий камчиликларидан бири бу ўқув машғулотлар талабаларнинг амалий профессионал малакаларини эмас, балки фақат муайян билимларни эгаллашга йўналганлигида намоён бўлади.

³ Каримов И.А. Юксак маънавият- енгилмас куч. -Т.: Маънавият, 2008. - Б.61.

Олий таълим тизимидаги ўқитиш усули ўқитувчи билимининг талабага етказилиши, яъни билим трансферти шаклига таянади. Маърузаларни ўқиш таълимнинг пассив характериغا асосланади. Эшитган ва ўқиган билимлари билан талабалар кифояланадилар ва мустақил фикрлашдан тўхтайдилар.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, глобал ўзгаришлар асрида ахборот ҳажмининг шиддат билан ўсиши анъанавий маъруза ўқиш шаклининг эскиришига олиб келди. Чунки мавжуд ахборотлар катта тезликда ўзгариб бориши уларнинг тез эскиришига сабаб бўлмоқда. Баъзи маълумотларга кўра муайян билимлар ҳар икки уч йилда эскиришга мойил. Бу эса, талаба эгаллаган билимининг мазмуни бироз вақт ўтиши билан ноаниқ бўлишига ёки эскиришига олиб келади. Шу боис, билимни идрок этиш, тушуниш ва катта ҳажмдаги ахборотни қабул қилиш имкониятини тезлаштирувчи янги таълим технологияларини яратишга эҳтиёж кучаймоқда. Янги ахборот технологияларидан фойдаланиш билим эгаллаш самарадорлигини камида 50-60% оширади. Демак, талабаларни ўқитиш жараёнини фаоллаштириш ва интенсивлаштириш, шунингдек маъруза ва семинар машғулотларини ўтказиш методикасини янгилаш талаб қилинади.

Ҳозирги даврда иш берувчилар битирувчиларнинг профессионал билим ва компетентлик даражасига жуда юқори талаб қўймоқда.

Бу эса профессионал малакаларни, келажакдаги фаолияти соҳасида қарор қабул қилиш тактикасини ўрганишни талаб қилади. Шунинг учун маъруза ва семинар машғулотлари талабалар учун мутахассислик бўйича профессионал билим олишга йўналган ўқув-амалий база вазифасини бажараши лозим.

Олий таълим тизими модернизацияси ҳар қандай давлатнинг иқтисодий тараққиёти омилларидан бирига айланди, халқаро таълим дастурларининг алмашинуви ташқи сиёсатнинг муҳим таркибий қисмига айланди. Шу нуқтаи назардан, Ўзбекистон Республикаси таълим сифатини ошириш мақсадида турли мамлакатлар, халқаро ваколатхоналар билан кўп тарафлама ҳамкорликни ривожлантирмоқда. Кадрлар тайёрлаш соҳасида ҳамкорликнинг халқаро-ҳуқуқий базаси яратилмоқда, қўшма таълим тузилмалари ривожлантирилмоқда, ўқитувчи кадрлар алмашиш кенг тус олмоқда. Хусусан сўнгги йилларда Англиянинг Вестминстр университети, Сингапур институти, Италиянинг Турин институти, Губкин номидаги политехника университети, Ломоносов номидаги МДУ, Малайзия институти, Плеханов номидаги иқтисод университетлари филиалларининг ташкил қилиниши, таълим давлатлар ўртасида ўзаро алоқа ва ҳамкорликни мустаҳкамлашнинг муҳим омилларидан бири эканлигини намоён этмоқда. Зеро, таълим трансмиллий тушунчага айланиб, мамлакатлар, қитъалар оша ўзгараётган дунёда касбий кўникмаларни шакллантириш учун зарур билимларни ўзлаштиришнинг универсал воситаси бўлиб хизмат қилмоқда.

Таълим соҳасида минтақавий стандартларни яратиш, илмий тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишлари натижаларини амалга тадбиқ этиш, электрон ахборот алмашинуви, Интернет-технологияларини ривожлантириш муҳим вазифалардан бирига айланмоқда. Хуллас, Ўзбекистонда замон талабларига жавоб берадиган кадрларни тайёрлашга йўналитирилган сиёсат босқичма -

босқич амалга оширилмоқда.

2.2. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури ва унинг амалий аҳамияти.

1997 йил 29 августда қабул қилинган Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида назарда тутилган - жамиятни олий малакали илмий ва илмий-ўқитувчи кадрларга бўлган эҳтиёжларини таъминлаш, шахснинг таълим ва касб-кор соҳасидаги ижодий қизиқишларини қондириш масалаларига ижодий ёндашилмоқда.

Бугун давлатимиз бу вазифани амалга ошириш борасида турли илмий тадқиқот муассасалари (кичик илмий ходим, тадқиқотчи-изланувчи, катта илмий ходим)да ўқишни давом эттиришни ҳар томонлама рағбатлантирмоқда, ва амалий, инновацион, фундаментал илмий тадқиқот ишларини амалга ошириш учун етарли молиявий маблағлар ажратмоқда.

Бинобарин цивилизациянинг ривожланиши шу даражада жадал суръат олдики, бунда инсон глобал муаммоларни ҳис этмаслиги мумкин эмас. Таълим тизимини давр талабларига мослаштириш оламшумул муаммога, бунга тушуниш эса – таълим тизимига давлат, жамият ва фуқаролар муносабатининг асосий белгисига айландики, бу таълим тизими миллий маҳсулотнинг ўз улушини истеъмол қилувчи тизимдир деган тасаввурларга барҳам берди. Ҳозирги вақтда ривожланган мамлакатларда таълимни жамиятнинг, бир томондан, асосий ишлаб чиқарувчи куч – инсонни камол топтирадиган, бошқа томондан эса – дунёқарашни шакллантириш манбаи, жамиятнинг маданиятлилик даражаси кўрсаткичи ҳисобланадиган йирик тармоғига айланиш тенденцияси тобора бўртиброқ намоён бўлаётгани тасодифий бир ҳол эмас.

Мамлакат қудрати аввало таълим тизими билан белгиланиши аниқ-равшан тус олмоқда. Жамиятнинг таълим тизимига қараб жамиятнинг ўзи, унинг маърифатлилик даражаси ва келажаги ҳақида тасаввур ҳосил қилиш мумкин, десак, асло муболаға бўлмайди. Шундай қилиб, сўнгги йилларда жаҳонда юз берган воқеалар таълим тизими мамлакатнинг дунё миқёсидаги аҳамиятини янада бўртиброқ намоён этмоқда. Таълим миллий таълим тизимининг дунёда юз бераётган ўзгаришлар ва ривожланиш жараёнларига айниқса таъсирчан бўлган қисми саналгани боис, бунда у айниқса муҳим роль ўйнайди. Таълим тизимини давр талабларига мувофиқ ўзгартиришга қодир бўлмаган (ўзгартиришни истамаган, ўзгартиришга улгурмаган) мамлакат ривожланишдан орқада қолиши ва ҳозирги дунёда маргиналга айланиши ҳеч кимга сир эмас. Ҳар қандай модернизация юксак технологияларни ўзлаштиришни тақозо этади, уларни эса фақат энг янги илмий маълумотлар асосида ишлаб чиқиш мумкин.

Фаннинг ривожланиши доим таълим тизими билан узвий боғлиқ бўлган, шу боис фаннинг роли тинимсиз ошиб бормоқда. Албатта, таълим илмий кашфиётлар сонини бевосита белгиламайди. Аммо таълим тизими, жамиятда илмий муаммоларни қўйиш ва ечиш, олинган натижалардан амалда фойдаланиш имконини берувчи интеллектуал муҳитни яратади. Айни шу сабабли таълим тизимига миллий даромадни истеъмол қилувчи тизими сифатидагина ёндашиш ўринли бўлмайди, зеро бу соҳада илмий-техник ва

ижтимоий тараққийга замин яратилади. Шу туфайли ҳам Президентимиз Ислоом Каримов томонидан таълим тизимини барқарорлаштириш ва унинг самарадорлигини ошириш дастурини ишлаб чиқиш вазифасини қўйганлиги, таълим мамлакат тараққийнинг муҳим омили эканлигидан далолат беради .

Зеро, жаҳон тажрибаси давлат таълим тизимида тежамкорликка ҳаракат қилиши ҳеч қаерда ва ҳеч қачон иқтисодиётнинг самарадорлигини таъминламагани ва муқаррар тарзда ижодий имкониятларнинг камайишига сабаб бўлганидан далолат беради. Дарҳақиқат, барча маърифатли мамлакатларда маданият, тиббиёт, ижтимоий таъминот ва таълим соҳалари асосан давлат бюджетидан молиялаштирилади – бу соҳалар мамлакатнинг ўзига хос ижтимоий генофонди ҳисобланади. Таълим тизими ўзининг фаолият кўрсатиши учун зарур бўлган маблағларни ўзи топишига қараб мўлжал олиши инсоннинг таълим олишга бўлган ҳуқуқини бузади (зеро университетда таълим олиш имкониятига жамиятнинг ўзига тўқ қатламларининг вакилларигина эга бўлади), бу эса турли ижтимоий қатламлар орасида аниқланувчи истеъдодлар сонининг камайишига олиб келади. Бундай таълим тизимида давлат кучли бўлиши мумкин эмас. Бу таълим тизими умуман пул ишламаслиги керак деган маънони англатмайди. Ҳозирги жамиятда таълим хизматлари анча қиммат туради. Аммо истеъдодларни ўз вақтида аниқлаш устувор аҳамият касб этиши даркор. Бундан хулоса шуки, таълим тизими бакамол авлод тарбиясининг муҳим омили сифатида доим давлат сиёсатининг муҳим йўналишлари қаторида туриши ва иқтидорли ёшларга имтиёзлар яратилиши лозим. Бу эса мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотларнинг устивор йўналишларидан биридир.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, анъанавий таълим тизими замирида XIX асрнинг охири – XX аср бошида А.Фитрат, А.Авлоний ва илмий педагогиканинг таълим тизимини билувчи одамни тайёрлашга йўналтирган бошқа асосчилари томонидан таърифланган ғоялар ётади. Бугунги кунда бу модель тушунувчи (бошқа одамларни, ўзга маданиятларнинг вакилларини тушунадиган) одамни тайёрлашга қаратилган мўлжал билан тўлдирилиши лозим. Ҳамма нарса бир-бири билан боғлиқ бўлган дунёда бошқа одамларни тушунишга, улар билан мулоқот қилишга, ўз эгоизмини енгишга қодир бўлмаган одам ижтимоий хавfli хусусият касб этади.

Зеро, мамлакатда фалсафий мушоҳадали, юқори малакали кадрлар мавжудлиги ракеталар, нефть ва ҳудудлар мавжудлигидан ҳам муҳимроқ ва жозибалироқ омилга айланиши лозим.

Назорат саволлари:

1. “Таълим тўғрисида”ги Қонун ва унинг моҳияти очиб беринг?
2. Ўзбекистон таълим тизимида қайси хорижий давлатларнинг тажрибасидан кенг фойдаланилмоқда?
3. Ўзбекистонда таълим турлари ва босқичларига таъриф беринг?
4. Ўзбекистонда олий таълим тизими: ютуқ ва камчиликлар?

Адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб интизом ва шахсий жавобгарлик –ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак. -Т.: Ўзбекистон, 2017.
2. Мирзиёев Ш.М.Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. -Т.: Ўзбекистон, 2017.
3. Ахледдинов Р.Ш. Мактабни бошқариш санъати. Т.: Фан, 2006
4. Муҳамедова З.Таълим фалсафаси. -Т.: ТошМИ, 2016.
5. Муҳамедова З.М. Гуманизация образования. Т.: ТошМи, 2015
6. Шермухамедова Н.А. Таълим фалсафаси.-Т.: Адабиёт учқунлари. 2018, - 193 б.
7. ГусинскийБ.С., Турчанинов Ю.И. Введение в философии образования. М.: 2000
8. Шарипов Ф. Проблемы гуманизации и гуманитаризации образования// Таълим тизимида ижтимоий гуманитар фанлар. 2003, №1/2

3-мавзу: Олий маълумотли ёш мутахассис образи ва олий мактабнинг таълим жараёнидаги роли.

РЕЖА:

- 3.1. *Мустақиллик йилларида олий мактаб таълим тизимидаги ўзгаришлар.*
- 3.2. *Олий маълумотли ёш мутахассиснинг бугунги қиёфаси.*
- 3.3. *Таълим тизимида олий мактабнинг ўрни*

Таянч сўзлар: *Олий мактаб, ёш мутахассис, таълим жараёни, илмий тадқиқот методлари, ахлоқий тарбия.*

3.1. Мустақиллик йилларида олий мактаб таълим тизимидаги ўзгаришлар.

Таълим жараёни — ўқитувчи ва талабалар фаолиятининг йиғиндисидан иборат. Бу жараён ўқитувчи томонидан маълум бир мақсадга йўналтирилган бўлади, доимо динамик тарзда ўзгариб боради. Таълим давомида ўқувчиларнинг шахсий хислатлари шакллантирилади ва ривожлантирилади. Таълим жараёнларининг асосий вазифаси илмий ҳақиқатларни ижодий ўзлаштириш орқали юз беради. Билим турлари, ўрганилаётган объектлар бевосита кўриш йўли билан эмас, балки ўқитувчининг ҳикояси, тасвирлаб бериши орқали идрок этиш йўли билан эгалланади. Уқув жараёнини ҳаракатлантирувчи кучлар қарама-қаршилиқлар бирлиги ва уларнинг ўзаро курашидан иборат. Бунга тўхтовсиз равишда мукамаллаштиришга муҳтож бўлган жараённинг муҳим ҳолатлари орасидаги қарама-қаршилиқлар мисол бўла олади. Булардан ташқари, ўқув жараёнининг ички ўзига хос қарама-қаршилиқлари мавжуддир. Ўқувчиларнинг ўзлаштириши ва кўникмалар ҳосил қилиши билан ушбу эҳтиёжларни қондиришнинг ҳақиқий имкониятлари ўртасидаги қарама-қаршилиқлар бунга мисолдир. Бундай қарама-қаршилиқларни турли педагогик услублар, шакллар, кўргазмалилик воситаларини жорий этиш орқали ҳал этиш мумкин.

Таълим-тарбия жараёни фақатгина билимлар, кўникма ва малакаларни шакллантириб қолмай, балки ўқувчи шахсига комплекс равишда таъсир этишга йўналтирилган бўлади. Таълимнинг таҳлили билан бир вақтда ахлоқий тарбия вазифалари ҳам амалга оширилади, яъни ўқувчиларда ахлоқий, эстетик, этик қарашлар, тасаввурлар ва шунга мувофиқ хатти-ҳаракатлар, муносабатлар, эҳтиёжлар системаси шакллантирилади. Таълимнинг тарбиявий вазифаси объектв жараёни белгиланган мақсадга йўналтирилганлик билан белгиланади.

Ҳар қандай ахлоқий тарбия таълим жараёнининг боришига ижобий, фойдали таъсир кўрсатади. Ахлоқий тарбия интизомга, уюшқоқликка,

фаолликка ундайди ва ўз навбатида, таълим вазифаларини осон бажариш имконини беради.

Таълим-тарбия жараёни уч қирралидир. Биринчи қирраси—билим кўникмага ва ундан кейин малакага айланиш жараени, иккинчиси—шахсий сифатларни тарбиялаш ва ниҳоят, учинчиси— шаклланган хислатларни мустаҳкамлашдан иборат. Таълимнинг бу жараёнлари ёнма-ён амалга оширилади деб ёндошиш мумкин эмас. Бу қирралар жуда мураккаб боғлиқликда бўлади, бири бошқасининг давоми сифатида юзага чиқади. Албатта, ахлоқий тарбия жараёни тўғри ташкил этилган ҳолатда таълимнинг бориши жараёнига ижобий таъсир кўрсатади. Чунки бундай тарбия интизом, уюшқоқлик, фаоллик ва бошқа кўпгина, фазилатни шакллантириш учун шарт-шароит яратади. Ахлоқий тарбиясиз самарали таълим жараёни бўлиши мумкин эмас. Мана шунинг учун ҳам таълим жараёни таълимий ва тарбиявий вазифаларнинг муштараклигини намоён этади. Ахлоқий тарбия ва таълим яхлитлигини таъминловчи омиллардан бири таълим усуллари тарбиянинг таркиби сифатида намоён бўлса, иккинчидан, тарбия усуллариининг ўзи таълим олишни рағбатлантирувчи сифатида намоён бўлади. Таълим ва ахлоқий тарбия шахснинг ривожланишига кўмаклашади.

Ўқув жараёнини ташкил этиш давомида талабаларнинг бир-бирини тўлдириб бориш воситаларини қўллаш таълимни сифат жиҳатидан янги даражага кўтаради. Таълим ўқитувчи билан ўқувчининг ўзаро алоқаларини назарда тутаяди, ўзаро боғлиқ бу икки жараён — ўқитиш ва ўрганишдан иборат. Ўқитувчи ва ўқувчиларнинг ўзаро дидактик ҳамжиҳатлигисиз таълимни: амалга ошириб бўлмайди. Ўқитувчи қанчалик фаоллик кўрсатмасин, агар билимларни ўзлаштирадиган ўқувчиларнинг ўзида онгли фаолият бўлмаса, ҳақиқатан ҳам таълим жараёни амалга ошмайди. Шунинг учун таълим жараёнида педагог ҳар икки томон фаоллигини таъминлаши керак. Таълим жараёнида ўқитувчи билан ўқувчи мулоқотлари муҳим аҳамиятга эга. Таълим: жараёнидаги мулоқот ўрганиш зарурлигини кўрсатади. Ўқиш ўрганишга нисбатан ижобий муносабатларнинг шаклланишига хизмат қилади. Ўқитувчининг ўз фанига иштиёқманд бўлиши, ўқувчилар билан яхши муносабат ўрнатиши, бир-бирига нисбатан ўзаро ҳурматни сақлаши, ўқув жараёнида ёрдам қўлини чўзиши, ўқувчиларнинг ютуқлари, муваффақиятлари ўқитувчи томонидан ўз вақтида ва адолатли баҳоланиши ҳамда оғир вазиятларда ўзини тута билиши — буларнинг барчаси: ўзлаштириш жараёнига ижобий таъсир кўрсатади. Ўқитувчининг маҳорат билан мулоқот ўрнатиши натижа сида таълимнинг тарбиявийлик даражаси ортади.

Таълим ва тарбия фақатгина бир қолипдаги нарса эмас, балки уни қуршаб турган муҳит, ижтимоий фойдали меҳнат, оммавий ахборот воситалари, жисмоний машқлар ва бошқа шунга ўхшаш дарсдан ташқари машғулотлар ёрдамида ҳам амалга оширилади.

Таълим жараёнининг таркибий қисмлари: мақсадлилиқ, рағбатлантириш, назорат тўғри йўлга солиш, баҳолаш билимларидан иборатдир. Таълим жараёнининг ушбу таркибий қисмлари педагоглар ва ўқитувчилар олдига мақсад қўйишдан тортиб, уларни амалга ошириб

натижалар келтиришига қадар бўлган ҳамжиҳатликларнинг ривожланишини акс эттиради. Шу билан бирга, таълим жараёнининг ушбу таркибий қисмлари педагоглар ва ўқувчиларнинг ҳамжиҳатликларини назарда тутиши лозим.

Таълимнинг мазмуни ўқув даражаси, давлат ўқув дастурлари ва дарсликлар билан белгиланади. Айрм дарсларнинг мазмуни, мундарижаси ўқитувчи томонидан қўйилган вазифаларни ҳисобга олган ҳолда конкретлаштирилади. Фаннинг мазмунида ўқувчиларнинг қизиқишлари, «тайёргарлик даражаси», ишлаб чиқариш ва мактабдаги ижтимоий муҳит ўз ифодасини топиши керак.

Таълимни баҳолаш — педагоглар томонидан фан ва таълим жараёнида эришилган натижаларни ўқувчиларнинг ўзлари баҳолашларини жорий этиш четга олиш аниқлаганда уларнинг сабабларини аниқлаш, кўникмалар ва билимларда топилган камчиликларни тўлғазиш, режалаштирилган янги вазифаларни лойихалашни ҳам назарда тутати.

Таълим жараёни асосида ўқувчилар томонидан ўқув-материалини ўзлаштириш ва мазкур фаолнинг бошқаришни амалга ошириш ётади. Шунинг учун ўқув жараёнида раҳбарлик ролини ўқитувчи бажаради. Аммо ўқув жараёнининг ўзи ўрганиш субъекти сифатида ўқувчиларнинг актив фаолиятларисиз амалга ошмайди. Ҳозирги даврда, ҳар бир дарс ўқувчиларнинг ўзи янги билимлар, кўникмаларни ўзлаштириш фаолиятини ташкил этишига йўналтирилган. Ўқитувчи ўз фаолиятини дарс режаларни тузиш воситасида амалга оширади. Намунали мавзуга тегишли режалар махсус ойномаларда нашр этилади ва ўқитувчи мактаб ҳамда синфнинг ўзига хос томонларидан келиб чиқиб баъзи бир ўзгаришларнигина киритади. Дарс режалаларини ишлаб чиқишда фанни ўқитиш услуби юзасидаи нашр этилган махсус қўлланмалар ёрдам бериши мумкин. Ушбу қўлланмаларда дарс бериш давомида ечилиши керак бўлган масалалар, топшириқлар характерлари хусусида маслаҳатлар берилади. Жуда мураккаб таркибий қисмлари алоҳида таъкидлаб ўтилади, жуда ҳам бебаҳо, фойдали тажрибалар мустаҳкамлаш учун машқлар, кўргазмалар, такрорлаш ва уй ишлари сифатида тавсия этилади. Шундай қўлланмалардан ўқитувчининг доимий равишда фойдаланиши дарсларни режалаштириш давомида ўз вақтини тежаш имкониятини беради. Режанинг матни ўқитувчининг педагогик тажрибасига боғлиқ бўлади. Ёш, ўз фаолиятларини эндигина бошлаётган ўқитувчиларга ишларининг биринчи босқичларида машғулотларини бир қанча даражада батафсилроқ режалаштиришга тўғри келади, яъни ўқув, тарбиявий, ривожлантирувчи характердаги асосан вазифаларни ўзида бирлаштирган ҳолда дарснинг мақсадини қайд этиб ўтиш, билимларни қўллаш ва мустаҳкамлаш учун ишланадиган машқларнинг тартиб рақамларини кўрсатиш, уй иши учун топшириқларнинг мазмунини, адабиётлар, жиҳозларнинг номи ва саноғини кўрсатиш лозим.

Ўқитувчининг белгиланган режани бажариш юзасидан ташкил этадиган ўқув ишлари тайёрлов ва бажариш босқичларига бўлинади. Дарсга тайёрланиш давомида ўқитувчи ўз имкониятига қараб қуйидагиларни таъминлайди; таълимнинг зарур бўлган техник воситаларини, кўргазмали қуроллар,

қўлланмаларни, дидактик ва тарқатиладиган материалларни тайёрлайди; мураккабликлар вужудга келишининг олдини олиш ва, энг мухими, жойларни танлаб олиш учун навбатдан ташқари, дастлабки диафильмларни кўриш, кўргазмаларни қараб чиқиш, тажрибаларни амалга ошириш ишларини ўтказиши; олдиндаги тажрибалар, амалий ишлар ва кўргазмаларни тайёрлаш ишларига ўқувчиларни жалб этади. Уйда ва дарсда такрорлаш уй ишларини ҳамда ўзлаштирилган назарий мавзунини мустахкамлаш, машқларни аввалдан бажариб қўйишга чорлайди.

Ўқитувчи дастлабки ташкилий ишлар давомида дарснинг режасига баъзи бир ўзгаришлар, аниқликлар киритади, ўқувчиларда кийинчиликлар туғдириши мумкин бўлган баъзи бир топшириқларни олиб ташлайди ёки бўлакларга ажратади. Бевосита дарсда таълим жараёнини ташкил этиш, бир томондан, ўқувчиларнинг ўқув материалини ўзлаштириш юзасидан фаолиятларини ташкил этиш, уларнинг олдига ўқув топшириқларини қўйиш, ўқувчиларга тегишли шароитларни яратиш, амалий ишларни ташкил этиш давомида ўқувчилар ўртасида вазифаларни аниқ тақсимлаш ва улар олдида турган фаолиятнинг турлари ҳақида тушунарли, аниқ йўл-йўриқлар бериш, ўқув топшириқларини бажариш мобайнида ўқувчиларга ўз вақтида ёрдам кўрсатиш кабиларни қамраб олади. Таълим жараёнида ўқувчиларнинг фаоллигини рағбатлантиришларсиз муваффақиятли ўқитишни тасаввур этиб бўлмайди.

Рағбатлантиришлар ўқувчиларнинг диққат-эътиборларини мавзуга жалб этиш ҳисобига, шунингдек ҳавасмандликни, тиришқоқликни, синчковликни, билимга, қизиқувчанликни уйғотиш ҳисобига ҳам амалга оширилиши мумкин. Дарснинг бориши жараёнида, хусусан унинг иккинчи қисмида, ўқувчиларнинг табиий равишда чарчашлари юз бера бошлаганда ва улар толиқишни, чарчокни кетказадиган таъсирларга муҳтож бўлганда (фойдаланадиган рағбатлантириш усуллари уйлаб топиш керак.

Таълимнинг ташкилий жаҳаси. Таълим жараёнида ўқитувчи ва ўқувчиларнинг белгиланган тартибда амалга ошириладиган фаолиятининг ташқи кўриниши таълимнинг ташкилий кўринишини белгилайди. Таълимнинг ташкилий шакллари ўқитувчи ва ўқувчининг ҳамжихатликдаги фаолиятини аниқлаб беради, оммавий таълим ва алоҳида (индивидуал) ҳолдаги таълимнинг нисбатларини белгилайди.

Ўрта Осиё ва умуман Шарқ таълими алоҳидалик, айримлик, яқка ҳолда ўргатиш хусусиятларига эга эди, ўрта асрлар даврида эса машғулотлар ўқувчиларнинг унча катта бўлмаган гуруҳларида ўтказилган. XVI асрда дунё мактабларининг тажрибаларини ўрганиш асосида Я. А. Комсинский дарс шаклидаги таълимни ташкил этишдан иборат синф — дарс тизимини назарий жиҳатдан тушунтириб берди.

Таълимнинг ташкилий — дарс шакли давомидз ўқув машғулотлари ўқитувчининг раҳбарлигида, ўрнатилган жадвалга кўра, доимий бўлган ўқувчилар гуруҳи билан олиб борилади.

Таълимнинг синф — дарс шакли XVIII асрнинг охири ва XIX асрнинг бошларида Англияда ёйилди ва белланкастер тизими деб номланди. Бу ном уни

таклиф этган муаллифлар А. Белла ва Д, Ланкастер исми шарифларидан ҳосил қилингандир.

Синф — дарс тизими амалда кўп жихатдан устун эканлигини намоён этди ва кўпгина мамлакатларда қўллана бошланди. Ўқувчиларнинг англаш фаолиятларини янада фаоллаштириш учун қилинган ҳаракатлардан бири таълимнинг янги ташкилий тури бўлди. Бу XX асрнинг бошларида АҚШ жамоат арбоби Е. Таркхерст томонидан таклиф этилган эди, Бу дальтон-режа деб номланиб, таълимни индивидуаллаштириш ва ҳар бир ўқувчига ўргатишда мустақил равишда ҳамда ўз тезлигида илгари силжиш имкониятини берадиган таълим тури эди.

Дарс ҳозирги замон ўқув жараёнида таҳсил мақсадларини амалга оширишда асосий таълим шакли ҳисобланади. Бир неча асрлар давомида таълимнинг дарс шаклидан бошқа бир янги шаклини педагогика назарияси ҳам, амалиёти ҳам таклиф этганича йўқ,

Ўтказилган дарс ўқувчиларни ҳам, ўқитувчиларни ҳам қаноатлантириши учун маълум даражада умумий талабларга жавоб бериши керак, Шулардан баъзиларини эслатиб ўтамиз. Айрим олинган бирон-бир дарс-предмет календар дастуридаги ўз ўрнига эга бўлиши, мақсади аниқ белгиланган бўлиши керак. Дарс ўтиш жараёнида шакллантирилиши лозим бўлган билим иқтидор ва кўникмаларнинг эришиладиган даражаси билан ҳам белгиланиши маъқул бўлади. Дарсда ишлатиладиган усуллар, воситалар туркуми аниқ бўлиши олдиндан белгиланиши мақсадга мувофиқдир. Дарсга қўйиладиган дидактик талаблардан яна бири шукн, бериладиган ўқув материал системали равишда осондан — кейинга, оддийдан — мураккабга, ўқувчилар ёш хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда амалга оширилиши керак.

Ўқитувчи дарсни ташкил қилар экан, ўқувчилар ўқув фаолиятини активлаштирувчи ижодий фикрлаш кўникмаларини шакллантиришнинг муқобил режаларини амалга оширишни кўзда тутмоғи лозим. Дарсга бирмунча тарбиявий талаблар қўйилади. Ҳар бир дарс маълум даражада ғоявий йўналган аниқ тарбиявий вазифаларни бажариши, олинган илмий билимлар асосида дунёқарашни, юқори ахлоқий фазилатларни, эстетик дидни шакллантириб, таълимнинг ҳаёт билан мустақил алоқаларини таъминлаши зарур. Ўқувчиларда билимга қизиқишни, билимларни мустақил эгаллаш кўникмаларини қарор топтириш, ижодий ташаббускорликни қўллаб-қувватлаш, уларнинг тасаввурлари чуқурлиги тарбиявий талаблардан ҳисобланади.

Дарсга қўйиладиган ташкилий талаблар: мавзу (календар) асосида дарс ўтказишнинг ишлаб чиқилган аниқ режаси мавжуд бўлиши, дарс ўз вақтида бошланиб, ўз вақтида тугаши керак. Дарснинг мантиқий изчиллиги, тугалланганлиги ва дарснинг бошидан то охиригача ўқувчилар онгли интизоми таъминланмоғи лозим, Дарсни ташкил этишда турли-туман воситалардан, ўқув-техник, компьютер, стационар ва динамик кўргазмали куроллардан фойдаланиш кўзда тутилади.

Дарснинг таркибий тузилиши ўрганилаётган материалнинг мазмунига, дарсда фойдаланиладиган таълимнинг усул ва услубларига, ўқувчиларнинг

тайёрланиш ҳамда ривожланиш даражасига, ўқув жараёнида дарснинг ўрнига боғлиқ бўлади.

Дарслар жуда ҳам турли-туман таркибий тузилишларга эга бўлиб, уларни бир, марта доимий равишда мавжуд бўладиган кўриниш тарзида режалаштириш ва қотиб қолган намуна асосида ўтказавериш мумкии эмас. Дарснинг таркибий тузилишига юқорида қайд этиб ўтилган омиллар қаторида мазкур синфда ишлашнинг ҳаққоний шарт-шароитлари, шунингдек ўқитувчи иш фаолиятининг ижодий характери катта таъсир кўрсатади. Ҳар бир дарс бошқа дарслардан ҳатто улар битта мавзу юзасидан тенг, ёнма-ён синфларда ўтказилганда ҳам, унинг ўзига хос жиҳатларига кўра фарқ қилади. Дарсда ҳар доим ўқитувчининг махсус «педагогик ёндашув тарзи»ни кўриш мумкин. Масалан, комбинациялашган дарс қуйидаги кўринишда ташкил этилади: ташкилий иш, ўқувчиларга берилган уй ишларининг бажарилишини текшириш, ўрганилган материал юзасидан ўқувчилардан сўраш, ўқитувчи томонидан янги материалнинг баён этилиши, ўрганилган материални мустаҳкамлаш, уйга топшириқлар, вазифалар бериш.

Дарснинг таркибий тузилиши ўқитувчи ва ўқувчиларнинг ҳамжиҳатликдаги фаолиятларининг ташқи кўринишигина эмас, балки жараёнларнинг моҳиятларини ҳам акс эттириши керак.

Замонавий дарслар учун ўзлаштириш, қисмларга ажратиш, такрорлаш ва мустаҳкамлаш, янги ўқув материални эгаллаш ҳамда уни амалий жиҳатдан қўллаш билан боғлиқ равишда олдин ўрганилганларни назорат этиш каби таркибий қисмларнинг ўзаро боғлиқликлари характерлидир. Ўқувчиларнинг қидирувчанлик фаолиятларининг таркибий қисмлари фақат муаммоли дарслардагина эмас, балки ҳамма турдаги дарсларнинг (комбинациялашган, назорат ва бошқалар) айрим босқичларида ҳам фойдаланилади.

Дарснинг муваффақиятли ўтиши ўқитувчи ҳамда ўқувчиларнинг дарсга тайёрланишларига боғлиқдир.

Дарсга тайёрланиш ва уни олиб бориш. Дарсга тайёрланиш етарли даражада педагогик иш тажрибасига эга бўлмаган ёш ўқитувчилар учун жуда зарур.

Ўқитувчининг дарсга тайёрланишида дастлабки босқичлар алоҳида ўрин тутди. Уқув йили бошланиши олдидан ўқитувчи дастурдаги ҳамма мавзуларни ўрганиш вақтини тақсимлаб чиқади, унга мувофиқ бўлган календар режасини тузади. Ушбу режа ўқитувчига дарс ўтишида биринчи ҳужжат сифатида хизмат қилади.

Дарснинг режаси ихтиёрий тузилади, аммо унда қуйидаги таркибий қисмлар акс этишини таъминлаш зарур: дарснинг ўтказилиш муддати ва унинг мавзу режаси бўйича тартиб раками; ўтказиладиган синфи, дарс мавзуси; таълимнинг вазифалари, шакллантириладиган билим ва кўникмалар; ўқувчиларни тарбиялаш ва ривожлантириш; дарс босқичларининг давомийлиги ва ушбу босқичларда вақтнинг тақсимланишини кўрсатган ҳолдаги таркибий тузилиши; уқув материалининг мазмуни; дарснинг ҳар бир қисмида ўқитувчи ва ўқувчининг иш усуллари; таълимнинг кўрғазмалн ва техник воситаларини

қўшиб ҳисоблаганда дарсни ўтказиш учун зарур бўлган ўқув қуроллари; дарсда бевосита ўтказиладиган тест синовлари; уй вазифалари, топшириқлар.

3.2. Олий маълумотли ёш мутахассиснинг бугунги қиёфаси

Дарснинг ютуғи ва унинг натижалари нафақат ўқитувчи тайёргарлигига, балки ўқувчиларнинг тайёргарликларига ҳам боғлиқдир. Афсуски, ушбу масалага кўпинча ўқитувчилар ўзларининг амалий ишларида етарли даражада эътибор бермайдилар. Шу билан бирга ўқувчиларнинг навбатдаги дарсга (ёки дарсларга) тайёрланишлари уларда ижобий психологик кайфиятни вужудга келтиради, англашга, билишга бўлган юқори даражадаги қизиқишни туғдиради. Ўқувчиларни дарсларга тайёрлашда қуйидагилар назарда тутилади: уларни олдинда турган дарснинг дастурий ўрганиш режаси билан таништириш (бу ҳусусан юқори синфлар билан ўқув ишларида ҳам жуда зарурдир); ўқувчиларнинг тушуниши мумкин бўлган дарсларнинг айрим бўлимлари билан танишиш; навбатдаги дарсда кўрсатиладиган масалалар юзасидан илмий-оммабоп адабиётларни ўқиш, янги материални ўрганишга кўмаклашадиган кузатишлар ва унча мураккаб бўлмаган тажрибаларни ўтказиш.

Ўқувчиларнинг дарсдаги ишларини барча учун умумий (фронтал) шаклда ташкил этиш билан бир қаторда, турли машқларни гуруҳларга ажратиб бажариш шакллари ҳам қўлланилади. Шу билан бирга у ўқувчиларнинг индивидуал (алоҳида ҳолдаги) ва ҳар томонлама (фронтал) ишлари билан жуда ҳам мустаҳкам боғлиқдир. Тадқиқотлар шуни кўрсатдики, мақсадга мувофиқ бўлган гуруҳнинг таркиби 5-7 кишидан иборат бўлиши керак. Ҳамкорликдаги ишлар учун бир хил ишлаш қобилиятига ва тахминан бир хил ўзлаштириш даражасига эга бўлган ўқувчилардан гуруҳ жамлаш зарур. Қоида бўйича ушбу гуруҳларнинг таркиби доимий бўлмасдан, ҳар бир фан бўйича турлича бўлади, ўқувчиларнинг ўзлари томонидан белгиланади, ўқитувчи эса ўқувчилар орасидаги ўзаро муносабатларни ҳисобга олган ҳолда тўррилаб, бир йўналишга солиб боради.

Ўқувчиларнинг гуруҳ ишлари деярли барча дидактик масалаларни: масала ва машқларни ечиш, мустаҳкамлаш, янги материални ўрганишда қўлланилиши мумкин. Гуруҳларда ҳам ўқувчиларнинг мустақил ишлашлари ташкил этилади, аммо табақалашган гуруҳга тегишли топшириқларни бажариш ўқувчиларни жамоа бўлиб ишлаш методларига ўргатади, мулоқот эса, психологлар таъкидлаб ўтганидек, шахсиятпарастликдан қутулиш имкониятини яратади.

Ўқувчиларнинг ҳар томонлама (фронтал), гуруҳ ва индивидуал (алоҳида) ишлари тарбиявий ҳамда таълим вазифаларини амалга оширишга таъсир кўрсатади. Шунинг учун ўқитувчи ўқув фанининг ўзига хос томонларини, ўргатаётган материалнинг мазмунини ўқитиш методларини, синф ва айрим ўқувчининг ўзига хос жиҳатларини ҳисобга олган ҳолда бу масалаларни мувофиқлаштириши керак.

Ўқитувчи дарсларда ўқувчиларга бўлган талабчанликни ўзаро ҳурмат, зийраклик билан олиб бориши лозим. Дарсда ўқувчиларга ўқитувчининг мурожаат шакли ҳам фарқсиз эмас. Ўқувчиларни исми шарифи билан аташ

мақсадга мувофиқроқдир. Ўқитувчи дарсларда фақатгина зийрак ва меҳрибон, қувноқ, хушёр бўлибгина қолмай, балки жиддий қиёфага кириши ҳам керак.

Ўқитувчининг ўқувчиларга муносабатидаги ишонч, ўқитишнинг турли шаклларида фойдаланиш, ўқувчи ишларига ҳаққоний баҳо бериш, уларга ҳар доим ёрдам кўрсатиш — булар жуда катта дидактик ва тарбиявий аҳамиятга эга бўлиб, ўқувчиларда меҳнат малакаларини ҳамда ижобий ахлоқий фазилатларни шакллантиради,

Дарс беришни такомиллаштириб бориш учун янги шароитларда таълимни ташкил этишнинг асосий шаклларини ўрганиш зарур. Бунда таълим самарадорлиги ўқувчилар томонидан олинган билимлар билан чегараланмайди, балки англашнинг кўникма ва малакаларини эгаллаш билишга бўлган қизиқишларни ҳам қўшиб олади.

Ўқув-тарбия муассасаларида дарс ўқувчиларнинг ёшига ҳамда уларнинг имкониятларини ҳисобга олган ҳолда ўзига хос шаклда, ташкил этилади. Масалан, қуйи синфларда, ўқувчилар диққатини қиёсан жуда ҳам тез қўшиш зарур бўлиб, дарсларда ўқув ишларининг ҳар хил турлари, жумладан, ўйин ва машғулот характерига эга бўлганларидан фойдаланилади.

Ўқитувчи томонидан янги материални баён этишда дарсларнинг (ҳикоя, тушунтириш ёки маъруза қилиш) роли ортади ва ўқувчиларнинг мустақил ишларининг (дарсликлари ва ўқув қўлланмалари билан) аҳамияти ошади, муаммоли дарсларда ижодий характердаги индивидуал (алоҳида ҳолдаги) ва гуруҳ бўлиб иш бажариш кенг қўлланилади. Академик лицей ва коллежларда ўқув машғулотларининг жадвалига қўш дарслар деб номланадиганлари киритилади. Бундай дарсларни янги маълумот асосидаги маърузани ўтказишда, амалий ишларни, семинар ва амалий машғулотларни, практикумлар ва ўқув саёҳатларини бажаришда қўллаш мақсадга мувофиқдир.

Ўқитувчи дарсларда ва кечки мактабларда ҳаётий масалаларни мустақил ҳал этиш (ишлаб чиқариш, турмуш масалалари) малакасига эга бўлган ўқувчиларнинг мустақил ишларига суянади.

3.3. Таълим тизимида олий мактабнинг ўрни

Мустақилликка эришганимиздан сўнг таълим тизимида ҳам қатор ислохотлар ўтказилди. Бу жараён олий мактаб фаолиятида ҳам ўз ифодасини топди. Ўқитиш усуллари ўқув жараёнининг асосий қисми ҳисобланади. Бу фаолиятни тегишли усулларсиз амалга ошириб бўлмайди.

Усуллар ахборотни узатиш ва қабул қилиш характерига қараб сўз орқали ифодалаш, кўргазмали ва амалийга бўлинади. Таълим мазмунини ўзлаштиришда ўқувчиларнинг билим фаолиятига муносиб равишда қуйидаги усуллар: тушунтириш- иллюстратив (информатсион рецептив), репродуктив, муаммоли баён, хусусий қидириш ёки эвристик ҳамда ярим тадқиқот усуллари қўлланилиши мумкин.

Ўқув-билиш фаолиятини ташкил қилиш ва амалга ошириш жараёни узатиш, қабул қилиш, англаш, ўқув ахборотни эса сақлашни ҳам олинадиган билим ва кўникмаларни амалиётда қўллай олишни назарда тутати. Таълим жараёни ўқув ахборотни ва уни мантиқий ўзлаштиришни англашни ташкил қилишни кўзда тутати.

Ўқув фаолиятини рағбатлантириш ҳамда таълимга бурч ва маъсулиятни асослаш усулларига бўлиш мумкин.

Таълимни рағбатлантириш усуллари: 1.Таълимга қизиқишни рағбатлантириш усуллари 2.Таълимга бурч ва маъсулиятни рағбатлантириш усуллари.

Таълим жараёнидаги назорат ва ўзини-ўзи назорат қилиш усуллари оғзаки, ёзма, лаборатория-амалий тест-рейтинг усулларига бўлинади.

Таълимда назорат ва ўзини-ўзи назорат қилиш усуллари қуйидагилардир: 1.Оғзаки назорат ва ўзини-ўзи қилиш. 2.Лаборатория-амалиёт назорати ва ўзини-ўзи назорат қилиш. 3.Тест назорат.

Таклиф қилинаётган усуллар нисбатан яхлит ҳисобланади, чунки фаолиятнинг барча асосий элементларини ҳисобга олади. Унда билиш фаолиятини қабул қилиш, англаш ва амалда қўллаш қирралари яхлит ҳолда кўринади.

Таълимнинг оғзаки усуллари. Таълимнинг оғзаки усуллари: ҳикоя, лекци, суҳбатва бошқалар киради.Бу усулларнинг қўлланилишида ўқитувчи сўз воситасида ўқув материални баён қилади, тушунтиради, ўқувчилар эса тинглаш, эслаб қолиш орқали уни фаол қабул қиладилар ва ўзлаштирадилар.

Ҳикоя. Ушбу усулда ўқувчиларга ўқув материали мазмунини оғзаки баён қилиш кўзда тутилади.

Ҳикоянинг бир неча тури бўлиши мумкин-ҳикоя-муқаддима, ҳикоя-баён, ҳикоя-хулоса Биринчисининг мақсади-ўқувчилани сҳбат орқали янги материални қабул қилишга тайёрлашдир. Ҳикоянинг бу тури нисбатан баённинг қисқалиги, ёрқинлиги, қизиқарлилиги ва эмоционаллиги билан характерланиб, янги мазуга қизиқиш, уни фаол ўзлаштиришгаэҳтиёж уйғотади. Мана шундай ҳикоя вақтида, дарсда ўқувчи фаолиятининг вазифалари тўғрисида тушунарли шаклда хабар берилади.

Ҳикоя-баён даврида ўқитувчи янги мавзунинг мазмунини очиб беради, муайян ривожланувчи режа, асосий,муҳимларини ажратиб, иллюстрауия ва ишорали мисолларни изчил баён қилишни амалга оширади.

Ҳикоя-хулоса одатда машғулотнинг охирида келтирилади.Ўқитувчи ундан асосий фикрни яқунлайди, хулосалайди ва умумлаштиради, мазкур мавзу юзасиан мустақил ишлаш учун топшириқлар беради.

Ҳикоя усулини қўллаша қуйидаги усуллардан фойдаланилади: баён қилиш, диққатни фаоллаштириш, хотирада сақлашни жадаллаштириш усуллари, ўхшатиш, таққослаш, асосийсини ажратиш, яқулаш каби мантиқий усуллар.

Ҳикояни самарали қўллашнинг шартлари: режани кунт билан ўйлаш, мавзунини ёритишнинг оқидона изчиллигини таъминлаш, мисоллар ва иллюстрацияларни муваффақиятли танлаш, баёнда зарурий эмоционалликка эришиш даркор.

Маъруза. Таълимнинг сўз билан ифодалаш усуллаоидан бири сифатида ўқув маърузаси ўқув материалларини оғзаки баён қилишни кўзда тутиб, ҳикоядан ўз ҳажмининг катталиги, мантиқий қурилиши, образли исботлаш ва умумлаштиришнинг мураууаблиги билан ажралиб туради.

Маъруза давомида ахборотни оғзаки баён қилиши, узоқ вақт давомида диққатни тутиб туриш, тингловчиларнинг фикрларини фаоллаштириш усуллари, далиллаш, исботлаш, таснифлаш, системалаштириш, умумлаштиришдан фойдаланилади.

Маърузалар орқали асосан ўрта мактабларнинг юқори синфларида, шунингдек академик лицей, коллеж ва олий ўқув юртларида ўқитилади. Маъруза режасини аниқ ўйлаш ва маълум қилиш зарур. Режа бандларининг

барчасда, уларнинг ҳар бирининг якун ва хулосаларини изчил баён қилишда мантиқий уйғунлик бўлмоғи керак.

Баённинг енгиллиги, тушунарлилиги, атамаларни тушунтириш, мисоллар ва кўргазмалар тайёрлаш, унинг хилма-хил воситаларидан фойдаланиш ҳам бундай катта аҳамиятга эга эмас. Маъруза шундай шундай суратда ўқиладики, тингловчи унинг зарур жойларини ёза олсин. Шунинг учун ҳам ўқитувчи маърузанинг ёзиб олинмаган жойларини аниқ ажратиши, ёзиб олишларини енгиллаштириш учун зарур бўлса такрорлаши лозим.

Кейинги йилларда юқори синфларни ўқитишда физика, кимё, тарих фанларидан кўпгина мавзудаги маърузалар синфни кичик гуруҳларга бўладиган семинар машғулоти билан биргаликда олиб борилмоқда.

Сухбат. Сухбат усули атрофлича ўйланган саволлар ёрдамида ўқитувчи билан ўқувчилар орасидаги сухбатни кўзда тутиб, у ўқувчини фактлар тизимини, янги тушунчалар ва қонунларни ўзлаштиришга олиб келади.

Сухбат усулининг қўлланилишида саволларни қўйиш, ўқувчининг жавоб ва мулохазаларини муҳокама қилиш, жавобларни тузатиш усуллари билан фойдаланилади.

Саволлар қабул қилиниши учун етарлича ҳажмли бўлиши лозим. Шундай ухбатлар ҳам бўлиши мумкинки, унда ўқувчилар илгари ўзлаштирилганларини эслайдилар, хулоса чиқарадилар. Бундай сухбатлар асосан тушунтириш характерида эга ва илгари ўзлаштирилганларига суяниш, ўқувчилар хотирасини фаоллаштиришни кўзда туттади.

Таълимнинг кўргазмали усуллари. Таълимнинг кўргазмали усуллари шартли равишда икки катта гуруҳга бўлиш мумкин: иллюстрация ва намоёиш қилиш усуллари.

Иллюстрация усули, ўқувчиларга иллюстрация қўлланмалар-плакат, харита, доскадаги расм ва бошқаларни кўрсатиш кўзда туттади.

Намоёиш қилиш усули, одатда, асбоблар, тажрибалар, техник қурилмаларни намоёиш қилиш билан боғлиқ. Намоёиш қилиш усулига, шунингдек, кинофильм ва диафильм кўрсатишни ҳам киритишади. Кўргазмалилик усулини қўллашда қуйидаги усуллардан фойдаланилади: кўрсатиш, яхши кўтинишни таъминлаш, намоёиш ва хоказолар натижаларини муҳокама қилиш.

Кейинги йилларда амалиёт кўргазма воситаларининг бир қатор янгилари билан бойиди. Ўқитиш амалиётига кундузи синфни қоронғиллаштирамасдан ўқитувчининг шаффоф клёнкада тайёрланган расм, схема, чизмаларини кўрсатувчи ЛЭТИ аппарати, кодоскоплар кириб келди.

Ўқув киносини қўллаш усули таълим амалиётида одатдаги ходиса бўлиб қолди. Асосий ўқув фильмларининг рўйхати ҳозирги кунда мактаб дастурларига киритилди. Бу эса ўқитувчиларнинг танлашини анча осонлаштирди. Ўқув жараёнида мавзу бўйича тўлиқ фильм ҳам, шунингдек, кино парча ва кинокольцовкаларидан ҳам фойдаланилади. Кинокольцовка одатда ёпиқ жараёнларни акс эттиради. Мавзунини мустахкамлаш учун фильмлардан фойдаланиш самара беради.

Ўқув жараёнида фильмларни фойдаланишга тайёрлашда ўқитувчи уни олдиндан кўриши, намоёиш қилиш давомида ўқувчилар олдида қўйиладиган асосий саволларни тузиши, дарснинг тегишли лағзасида кўрсатиладиган парчаларни, саволларни тузиши, алоҳидапарчаларни ажратиши лозим.

Ўрта мактаб, академик лицей, коллеж ва олий ўқув юртлири учун кўплаб телефильмлар яратилди, шунингдек ўқув телекўрсатувлари ҳам олиб борилмоқда. Республика телевидиниесининг бўлажак кўрсатувлар дастуриматбуотда эълон қилинади. Буни ҳисобга олиб, мактабларда ўқув

машғулотлари жадвали тузилади ва уларни кабинетларга ўтказиш кўзда тутилади.

Таълимнинг кўргазмали усулининг ўзига ҳос хусусияти шундауи, улар сўз билан ифодалаш усули орқалиу ёки бу даражада уйғунлашиб кетади. Сўз ва кўргазмалиликнинг чамбарчас боғлиқлиги шунаки, объектив ва борлиқдаги қонуниятлар амалиётни биргаликда қўлланишини тақозо этади.

Шундай қилиб, сўз ва кўргазмалилик алоқасининг хилма-хил шакллари мавжуд. Уларнинг қайсисигади устунлик бериш хато бўлар эди, чунки таълим вазифасининг ўзига ҳос хусусияти, шунингдек ўқувчилар тайёргарлиги даражасидан келиб чиқиб, ҳар бир конкрет ҳолатда уларнинг энг оқилона қўшиливи танланади.

Тарбия усуллари тарбия фаолиятининг хилма-хил турларининг кенг доирасини қамраб олади. Амалий усулларга ёзма машқлар-она тили ва чет тили, математика ва бошқа фанлар бўйича топшириқни бажариш машқлари киради. Машқ давомида ўқувчи амалда олган назарий билимларни қўллайди.

Шрганиш машқларига ёзма машқлар – она тили ва чет тили, математика ва бошқа фанлар бўйича машқлар киради. Машқ давомида ўқувчи амалда олган назарий билимларни қўллайди.

Амалий усулларнинг иккинчи гуруҳини лаборатория тажрибалари ташкил қилади. Кейинги ўн йилликда мактаб амалиётида фронтал лаборатория ишлари мустақкам ўрин олади. Шунингдек, амалий усулларга устахоналарда, ўқув-ишлаб чиқариш цехлари, ўқувчилар бригадаларда меҳнат топшириқларини бажариш ҳам киради. Буларда ўқув устахонасидаги қоғоз, картон, ёғоч, металл билан ишлаш, “конструктор” типдаги пермамадалар билан ишлаш билан боғлиқ барча ишларни киритиш мумкин. Таълимнинг шундай усуллари ҳам қўлланиладики, бунда ўқув корхонанинг ишлаб чиқариш топшириғи бажарилади.

Амалий усулларга, шунингдек, ўқувчиларни овоз ёзиш ва овозни қайта ишлаш аппаратлари билан бажарадиган ишлари ҳам киритилади.

Тарбия усулига ўргатувчи машиналар билан машина триножорлар ва репититорлар билан машқ ҳам киради. Бу машиналар, одатда, ҳар бир доза учун назорат саволларини тайёрлаш, жавобни мустақкамлаш ёки янги йўлловчи саволларни қўйишни ташкил этади.

Амалий усуллар тарбиянинг сўз орқали ифодалаш ва кўргазмали усуллари билан чамбарчас боғлиқликда қўлланилади, машқ, тажриба, меҳнат операциясини бажаришдан олдин педагог тушунтириш беради. Оғзаки тушунтириш ва иллюстрацияни кўрсатиш, одатда, машқни бажариш жараёнининг ўзи билан бир вақтда олиб борилади.

Таълимнинг муаммоли-қидирув усули муаммоли таълим жараёнида қўлланилади. Бу методлардан фойдаланишда ўқитувчи аввало муаммоли вазиятни яратади, саволларни қўяди, экспериментал топшириқларни таклиф қилади. Ўқувчилар олдинги тажриба билимларига асосланиб муаммоли вазиятни ҳал қилиш йўллари тўғрисидаги таклифларни айтадилар, олдин олган билимларини умумлаштирадидилар, ҳодисаларнинг сабабларини аниқлайдилар, муаммоли вазиятни ечишнинг энг оқилона вариантини танлайдилар.

Ўқув материалларини муаммоли ўтиш муаммоли тузилган маъруза усуллари орқали баён давомида мулоҳаза юритишни, исботлашни, умумлаштиришни ва тингловчи фикрини ўз ортидан эргаштиришни, уни фаолроқ ва ижодийроқ қилишни кўзда туттади.

Муаммоли таълим усулларида бири эвристик ва муаммоли қидирув суҳбати ҳисобланаи. Бунда педагог ўқувчилар олдиға қатор изчил ва ўзаро боғланган саволларни қўяди. Агар эвристик суҳбатда бундай тахминни янги мавзунинг фақатгина бирор элементиға алоқадор бўлса, муаммоли-қидиру

сухбатда ўқувчилар муаммоли вазиятнинг бутун сериясини ечадилар. Шунинг учун ҳам бу сухбатларнинг фарқли шартли ва фақатгина муаммоли вазиятда қўлланиш тадбирларига таълуқлидир.

Таълимнинг муаммоли-қидирув усулларида кўргазмали қўлланмалар эса сақлашни фаоллаштириш мақсадида эмас, балки дарсда муаммоли вазиятни яратадиган экспериментал масалаларни қўйиш учун ишлатилади. Бундан ташқари, кейинги пайтларда расмлар ва схемалар серияси кўринишида муайян ўқув вазиятлари тасвирларнинг кўргазмали қўлланмалари кўп тайёрланмоқда. Бу усулда ўқувчиларнинг мустақил фикирлашининг устивор сабабларини аниқлаш онсон кечади.

Муаммоли-қидирув усуллари кўпроқ ижодий билиш фаолияти кўникмаларини ривожлантириш мақсадида қўлланилади. Улар ўқувчининг билимини чуқур англашига, мустақил эгаллашига ёрдам беради. Бу усуллар, айниқса, куйидаги ҳолларда самарали қўлланилади: ўқув материалида тушунча, қонун ва назария кабиларни шакиллантиришига йўналтирилганда, фактик информацияни маълум қилиш, меҳнат фаолиятининг лаборатория-экспериментал ўқув ва кўникмаларини ҳосил қилишда, ўқув материалининг мазмунини принципиал жиҳатдан янги бўлмасидан, илгари ўрганганининг мантиқий давоми бўлса, унинг асосида ўқувчилар янги билимни қидириш учун мустақил қадам ташласа; мазмун ҳодисадаги сабаб-оқибат ва бошқа алоқаларни аниқласа, умумлашмалар ва бошқаларга олиб келса. Қидирув усуллари ўқитувчилар ўқувчиларни муаммоли вазиятни ечиш фаолиятига тайёрлаган ҳолатларда қўлланилади.

Талим-тарбия жараёнида таълим олувчиларни фаоллаштириш. Агар таълим жараёни талабада фаол ҳаракат, билим ва кўникмалар ортириш иштиёқини уйғотсагина бу жараён самарали кечади ва сифатли натижа беради.

Б жараёнда ўқув фаолияти, унинг мазмуни, шакли ва амалга ошириш усулларига муносабатда ижобий ҳиссиётнинг юзага келишини таъминлаш мумкиндир. Шунинг учун ҳам диққат, эслаб қолиш, англаш жараёнларига бундай ҳолатларда ўқувчининг чуқур ички кечинмалари қўшиладики, бу жараённи қизгин кечадиган қилади ва мақсадга эришиш маъносида анча самарали бўлади.

Таълимни ҳиссий рағбатлантириш усулларидан бири дарсда қизиқарли вазиятни яратишдир. Бунда гап ўқув жараёнига қизиқарли мисолларни, тажрибаларни, фактларни киритиш устида боради. Масалан, физика фанида «физика рўзғорда», «изиуа эртакларда» каби мисоллар бўлиши мумкин.

Ҳиссий кечинмалар ҳайратланиш усулини қўллаш йўли билан ҳам ҳосил қилинади. Рағбатлантириш усулларидан бири айрим табиат ходисаларини илм-фан нуқтаи назаридан келиб чиқиб тушунтиришдир.

Дарс давомида ҳиссий вазиятни яратиш учун ўқитувчи нутқининг бадийлиги ва ёрқинлиги катта аҳамиятга эга. Ўқитувчининг нутқи булариз ҳам ахборот сифатида фойдали бўлсада, лекин у ўқувчининг ўқув билиш фаолиятини рағбатлантиради. Қизиқишни шакллантириш усуллари нутқининг бадийлиги, образлилиги ва ёрқинлигини таъминлаш билан бирга ўз навбатида ўқув фаолиятига ижобий муносабатни уйғотиши ҳамда билишга қизиқишни шакллантиришда дастлабки қадам бўлиши керак.

Ўқув фаолиятига қизиқишнинг асосий манбаи, аввало унинг мазмунидир. Бу мазмун кучли рағбатлантирувчи таъсир кўрсатиши учун таълим принциплари қатор талабларга жавоб бериши лозим. Бунда таълим мазмунининг рағбатлантирувчи таъсирини оширадиган айрим махсус усуллар ҳам мавжуддир. Уларга биринчи навбатда янгилик, долзарблик ҳолатларини киритиш мумкин. Ана шу мақсада ўқитувчи мамлакат жамоатчилигида алоҳида қизиқиш уйғотаётган, вақтли матбуотда эълон қилинаётган, телевидиние ва

радио орқали берилган фактлар, расмларни махсус танлайди. Ана шундагина ўқувчилар дарсда ўрганилаётган масалаларнинг муҳимлигини ёрқин ва чуқур ҳис қиладилар ва шунга асосан унга катта қизиқиш билан ёндашадилар.

Ўқишга қизиқишни рағбатлантиришнинг муҳим усули сифатида билишга доир ўйинларни айтиш мумкин. У ўқув жараёнида ҳордиқ чиқариш вазиятини яратди. Ўйин ўқишга қизиқишни уйғотувчи восита сифатида аллақачон тан олинган. Масалан, саёҳат, электровикторина каби ўйинлар ёрдамида муайян туманларнинг ҳайвонот дунёси, ўсимликлари, табиати ўрганилади.

Мактаб иши амалиётида дарсда махсус ташкил қилинадиган ўқув бахсларини тез-тез учратиш мумкин. Бунда юқори синф ўқувчилари ўқувчиларнинг топшириғи билан у ёки бу бадиий асарни турли ҳил нуктаи назардан таҳлил қилувчи адабиётларни ўрганадилар, янги физикавий ва кимёвий кашфиётларга турлича нуктаи назарни муҳокама қиладилар. Бундай ўқувчилар концепциялар тарафдорлари бўлиб чиқадилар. Ўқишга ҳавасни рағбатлантиришнинг таъсирчан усуллари билан бири талабаларда қувонч ҳиссини яратишдир. Муваффақият вазиятини яратишда у ёки бу ўқув топшириғини бажариш учун қулай маънавий-психологик муҳитни танлаш ҳам роль ўйнайди. Қулай микро ижтимоий иқлим ўқиш вақтида ишончсизлик, кўрқин туйғусига барҳам беради. Бунда иккиланиш ҳолати ишонч ҳолати билан алмашинади.

Талабаларнинг ўқиш давридаги бурч ва маъсуллик асослари. Таълим жараёни билишга қизиқишгагина эмас, балки бир қанча бошқа омилларга ҳам таянади. Бу омиллар ўқувчига ўқишдаги муқаррар қийинчиликларни бартараф этиш, уларни енгишдан қувониш ва қониқиш туйғусини бахш этади.

Маълумки, талабаларнинг ўқишидаги бурч ва маъсуллик асослари бутун бир гуруҳ усуллари қўллаш воситасида шаклланади. Шунини алоҳида таъкидлаш керакки, ўқишда бурч ва маъсулиятни шакллантириш таълим ва тарбия жараёнининг бирлигини тақозо этади.

Талабаларда ҳамма фанлар бўйича муваффақиятли ўқишнинг шахсий аҳамиятини тушунишни шакллантиришда ўқитувчи бир қанча қийинчиликларга дуч келади. Агар талабалар бўлажак мутахассислигига яқин ўқув фанларни ўзлаштиришнинг аҳамиятини тушунтириш осон кечади. Бунда ўқувчи техник ихтисосини танласа, унга гуманитар цикл фанларининг аҳамиятини тушунтириш ўринли бўлади.

Таълим жараёнида билим, кўникма ва малакаларнинг даражасини назорат қилиш алоҳида аҳамиятга эга. Шу хусусда оғзаки савол-жавоб шакли анъанавий усуллардан бири ҳисобланади. Оғзаки савол-жавоб яқка-яқка ва ёппасига сўраш орқали амалга оширилади. Яқка ўқувчидан сўралганда ўқитувчи ўқувчига бир неча савол беради.

Оғзаки савол-жавоб талабалар оғзаки нутқ маданиятини ўстиради. Уларни сўзамолликга, равон сўзлар ишлатиб мантқиқий жавоб ахтаришга шаклланган билимларни сўзларда ифодалашга ўргатади. Педагогнинг вазифаси талабалар нутқидаги баъзи хатоликларни усталик билан тўғрилашдан иборат. Қўполлик билан берилган танбех талабаларда сўзлаш иштиёқини қайтаради. Мақтов, далда бериш каби педагогик тадбирлар талабаларда ўзига ишонч уйғотади, гуруҳда мусобақавий кўтаринкилик руҳини уйғотади, гуруҳ жамоасини янада, бирлаштиради. Аммо шунга қарамасдан, оғзаки савол-жавобга барча талабаларни юз фоиз жалб қилиб бўлмайди. Чунки айрим тортинчок характердаги талабалар бошқалар олдида сўзлашга ийманадилар, хато гапириб қўйсам кулгига қоламан, деб ўйлайдилар.

Кўп ҳоллардан назоратнинг ёзма шакли талабалар ички сир-асрорларини, кечинмаларини, яшириниб ётган истеъдодларини очиш имконини беради. Бу усулда ёзма назорат, иншо, баён, диктант, ёзма синов ва ҳоказоларни 15-20 минут ёки дарс давомида ўтказиш мумкин.

Кейинги йилларда ёзма ишларнинг дастурлаштирилган шакли кенг қўлланиляпти. Бунда ўқитувчи совоплар рўйхатини тузади, уларнинг ҳар бирига мумкин бўлган жавобларни таклиф қилади, бу жавоблардан биттаси тўлароқ бўлади. Талабаларнинг вазифаси жавоблар ичидан нисбатан аниқроқ ва тўлароғини топиш.

Мактабларда назоратнинг нисбатан янги усули – бу талабалар тайёргарлигининг лаборатория назоратидир, У синфнинг ярим таркиби билан ўтказилади, айна вақтда синфнинг иккинчи ярми ёзма ишни бажаради. Бу хил назоратда талабаларнинг шу кунгача ўрганган назарий билимлари лаборатория шароитида синалиб, амалда тадбиқ қилиб кўрилади. Масалан, талабалар меҳнат ва физика дарсида штангенциркуль, микрометр, амперметр, вольтметр, термометр каби ўлчов асбобларининг вазилари, тузилишларини ўрганган бўлсалар, лаборатория машғулотида шу асбоблардан фойдаланиш кўникмаларини эгаллашади. Унга, тажриба ўтказиш талаб қилинадиган, назорат вақтида амалга оширса бўладиган масалаларни ечиш ҳам киритилади,

Назорат саволлари:

1. Бугунги кунда ёш мутахассисларга қўйилаётган талаблар
2. Олий мактаб таълими жараёнидаги саълбий жиҳатларни санаб беринг?
3. Олий мактабда фаолия кўрсатаётган мутахассис образи қандай бўлиши лозим?
4. Таълим тизимида олий мактабнинг ўрни.

Адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб интизом ва шахсий жавобгарлик –ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак. -Т.: Ўзбекистон, 2017.
2. Мирзиёев Ш.М.Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қураимиз. -Т.: Ўзбекистон, 2017.
3. Ахледдинов Р.Ш. Мактабни бошқариш санъати. Т.: Фан, 2006
4. Муҳамедова З.Таълим фалсафаси. -Т.: ТошМИ, 2016.
5. Муҳамедова З.М. Гуманизация образования. Т.: ТошМи, 2015
6. Шермухамедова Н.А. Таълим фалсафаси.-Т.: Адабиёт учқунлари. 2018, -193 б.
7. ГусинскийБ.С., Турчанинов Ю.И. Введение в философии образования. М.: 2000
8. Шарипов Ф. Проблемы гуманизации и гуманитаризации образования// Таълим тизимида ижтимоий гуманитар фанлар. 2003, №1/2

4-мавзу: Таълим жараёнида қадриятлар тизими.

РЕЖА:

- 4.1. Қадрият тушунчаси ва унинг моҳияти
- 4.2. Қадриятларнинг таълим жараёнидаги ўрни

Таянч сўзлар: Қадрият, таълим жараёни, миллатчилик, миллий истиқлол, ижтимоий фалсафа.,

4.1. Қадрият тушунчаси ва унинг моҳияти

Жамият тараққиётининг муайян босқичларида ижтимоий ҳодасиларга муносабат хилма-хил тарзда намоён бўлади. Хусусан, мустақиллигимизнинг биринчи кунидан бошлаб, ҳаётимизнинг барча жабҳаларида «қадриятлар», «миллий тикланиш», «миллий онг», «миллий ғурур», «миллий ифтихор» каби атамалар тез-тез ишлатиладиган бўлиб қолди. Бу бежиз эмас. Зотан, мустақиллик Айни пайтда миллий тикланиш ҳамдир. Уни эса мазкур тушунчаларсиз тасаввур этиб бўлмайди.

Аммо шуни таъкидлаш жоизки, қатағон сиёсати ва тузуми даврида бу атамаларни ишлатиш у ёқда турсин, уларни ҳатто ўзбекча луғат бойлигидан суриб чиқаришга ҳаракат қилган эди. Бунга далил сифатда 1988 йили ЎзСЭ Бош таҳририяти чоп этган 50 минг сўзлик «Ўзбекча-русча луғат»га ҳам «қадрият», «миллий тикланиш», «миллий онг», «миллий ифтихор» каби тушунчаларнинг киритмаганлигини кўрсатиш мумкин. Шунингдек, 1981 йили Москвада «Рус тили» нашриёти томонидан чоп этилган, 60 минг сўзни қамраб олган икки жилдлик «Ўзбек тилининг изоҳли луғати»да ҳам бу сўзлар учрамайди. Шуниси борки, ҳатто баъзи русча – ўзбекча луғатларда ҳам «қадрият» сўзи қўлланилмаган. Жумладан, 1976 йили «Фан» нашриётида чоп этилган «ижтимоий – сиёсий терминлар луғатида» «ценность» сўзининг тўртта маъноси алоҳида луғат мақоласи тарзида белгилангани ҳолда уларнинг бирортаси «қадрият» маъноси ўз ифодасини топмаган. Лекин луғатларда «миллатчи», «миллатчилик» сўзлари бор.

Хўш, сабаби нимада? Бизни фикримизча, бундай вазият ўз-ўзидан ёки тасодифий туғилгани йўқ. Бу мустабит тузумнинг минтақамиз халқларини ўзларининг кўп асрлик тарихи, бой ва ноёб миллий мероси, қадриятлари, маънавиятидан жудо этиб, манқуртларга айлантиришга қаратилган сиёсати натижасидир.

Хукмрон сиёсат тарафдорлари «миллий истиқлол», «миллий ифтихор», «миллий ғурур» каби атамаларни кишида миллатчилик кайфиятини уйғотадагин тушунчалар деб баҳоладилар ва уларни ифода этувчи маҳаллий миллат вакиллари миллатчиликда айланиб, тазйиқ остига олинган. Шунинг учун миллий маънавият ва ҳурфикрлигини мадҳ қиладиган тушунчалар кўп

йиллар давомида ижтимоий – сиёсий, маънавий-мафкуравий ҳаётимизда ишлатилмай келинди. Ҳатто уларни миллий сўз бойлигимиздан чиқариб ташлаш хавфи туғилди.

Истиқлол халқимизга сўз ва фикр эркинлиги билан бир қаторда, илгари тақиқланиб келинган кўпгина миллий тушунчалар ҳам ҳаётимизга қайтарди. Эндиликда «қадриятлар», «мустаққиллик», «истиқлол», «миллий ифтихор» каби тушунчалар ўзининг асл мазмунига эга бўлмоқда.

Шуни мамнуният билан айтиш керакки, мазкур атамаларнинг ҳаётимизга кириб келиши ва қисқа вақт ичида теран илдиз отиб кетишида Биринчи Президент И.А.Каримовнинг хизматлари катта. Унинг асарлари ва нутқларида мустаққиллик туфайли ҳаётимизнинг барча соҳаларида рўй бераётган туб ўзгаришлар, жумладан миллий кадриятларимиз, маданиятимиз, урф-одат, анъаналаримизни тикланиши, миллий ғуруримиз, миллий ўзлигимизни англашимизнинг тикланиши ват обора юксалаётганлиги фахр-ифтихор билан қайд қилинади.

Хўш, кадриятлар тушунчасининг ўзи нима? Унинг моҳияти, асосий жиҳатлари нимадан иборат? Энг аввало шуни қайд этиш керакки, кадриятлар жуда сермазмун тушунчадир. Шунинг учун ҳам адабиётларда мазкур тушунчага турлича ёндашувларни учратишимиз мумкин. Масалан, «Файласуф энциклопедияси»нинг бешинчи жилдида кадриятлар қуйидагича тавсифланади:

«Қадриятлар фалсафий ва социологик тушунча. У биринчидан, бирор объектнинг ижобий ва салбий қимматини, иккинчидан, ижтимоий онгининг норматив белгиловчи – баҳоловчи жиҳати (субъектив кадриятлар ёки онг кадриятлари)ни ифода этади».

Шунга яқин нуқтаи назар Ўзбек Совет энциклопедиясида ҳам баён этилган: «Қадриятлар (фалсафа социологияда) – воқеликдаги муайян ходисаларнинг инсон, ижтимоий ва маданий аҳамиятини кўрсатиш учун қўлланиладиган тушунча».

Таниқли файласуф олим В.П. Тугариновнинг фикрича, «қадриятлар муайян жамият ва синфга мансуб кишилар турмуши ва маданиятининг ҳақиқий ёки идеал неъматлари бўлган табиат ва жамият ходисаларининг моҳияти ёки ходисанинг бир жиҳатидир. Бу неъматларнинг кадриятлар дейилишига сабаб – кишилар уларни кадрлайдилар, чунки бу кадриятлар уларнинг шахсий ва ижтимоий турмушини бойитади. Шунинг учун ҳам кишилар ўз тасарруфларидаги кадриятларни химоя қиладилар ва ўзлари учун мақсад ёки идеал кадриятларни амалга оширишга интиладилар.

Қадриятлар ичида энг биринчи ва энг умумийси ҳаётнинг ўзидир, чунки ҳаётда муҳим бўлиш бошқа барча кадриятлардан фойдаланишни йўққча чиқаради,... қолган кадриятлар, аслини олганда, ҳаёт неъматларининг моҳиятидир, маданий кадриятлардир».

Олим «қадрият» ва «баҳо» тушунчаларини бир-биридан фарқлаш зарурлигини ўқтиради. Қадрият реал ёки орзусидаги ходиса (бор нарса ёки идеал)дир, юаҳо эса шу ходисага муносабатни билдиради. У ёки бу ходисани кадриятларга мансуб ҳолда ҳисоблаш, яъни уни кадриятларга қўшиш ёки қўшмаслик ана шу муносабатга – ижобий ва салбий баҳога боғлиқ.

Дарҳақиқат, кадриятларнинг ҳаётдаги ўрни ва аҳамияти баҳолаш туфъайли белгиланади. Баҳолаш эса инсонларнинг эҳтиёжлари, манфаатлари, мақсадлари, қизиқишларидан келиб чиқади. Маълумки, жамият аъзоларининг эҳтиёжлари, манфаатлари, мақсадлари хилма-хил бўлиб, кўпинча улар бири-бирига зид келиши мумкин. Шунинг учун ҳам муайян ижтимоий гуруҳлар, миллатлар, синфлар учун олий кадрият бўлиб, ҳисобланиб келинган табиат ва жамият ҳодисалари бошқалар учун кадрият бўлмаслиги ҳам мумкин ва аксинча.

Миллат ва халқларнинг диний эътиқоди, маросим ва анъаналари миллий кадриятлар сифатида ўзининг асл ҳаётий сифатини тиклаб олмақда.

Бундан шундай хулоса чиқариш мумкин: табиат ва жамият ҳодисаларини кадрият туркумига киритиш ва киритмаслик кишиларнинг эҳтиёжлари, манфаатлари, орзу-умидлари, мақсадлари билан белгиланади.

Демак, кадрият дейилганда инсон ва инсоният учун аҳамиятли бўлган миллат, элат ва ижтимоий гуруҳларнинг манфаатлари ва мақсадларига хизмат қиладиган ва шу туфъайли улар томонидан баҳоланиб қадрланадиган табиат ва жамият неъматлари ҳодисалари тушунилмоғи лозим.

Мазкур таърифдан қуйидагича хулоса қилиш мумкин: биринчидан, кадриятлар, воқеликда мавжуд бўлган табиат ва жамият неъматлари, ҳодисаларни ифодалайди; иккинчидан, уларни кадрият туркумига киритиш ва киритмаслик эҳтиёжларини, манфаатлари, мақсадлари, орзу-умидлардан келиб чиқади; учинчидан, табиат ва жамият неъматлари, ҳодисаларнинг кадриятлар туркумига киритилишини асосий сабаби – уларни қадрлайдиган авайлаб – асрайдиган макон ва замон мавжуд бўлишидир.

Кадриятлар ижтимоий хусусиятларга эга бўлиб, кишиларнинг амалий фаолияти жараёнида шаклланади ва ривожланади. Кадриятлар кишиларнинг турли соҳаларидаги, аввало, ишлаб чиқариш, меҳнат соҳасидаги фаолияти учун фойда келтирадиган нарса ва ҳодисалар мажмуи билан боғлиқ равишда юзага келади. Сўнгра аста-секин субъект фаоллигининг орта бориши оқибатида нисбий мустақил соҳа тарзида амал қила бошлайди. Табиат ва жамият ҳодисалари инсон фаолияти натижасида кадрият сирасига киритилади. Инсоннинг манфаатлари, эҳтиёжларини қондира олмаган, орзу-истаклари, идеалларига мос келмайдиган табиат ва жамият ҳодисаларини кадрият деб баҳолаш ноўриндир. Масалан, табиатдаги қазилма бойликлар инсон эҳтиёжларини қондириш учун ишлатила бошлангандан кейингина кадриятга айланган. Шунгача уларни бойликлар деб ҳисоблашимиз лозим.

Кадриятларнинг мамлакатмизда илмий тадқиқот мавзусига айланганига унга кўп бўлгани йўқ. Бу мавзу илгари фалсафий фанлар бўйича олиб борилган тадқиқотларда, китоблар, рисоалар ва дарсликларда алоҳида тилга олинмасди.

Фалсафа қомусий луғатда кадрият тушунчасига қуйидаги таъриф келтирилган. Кадрият – воқеликдаги муайян ҳодисаларнинг умуминсоний, ижтимоий – ахлоқий, маданий-маънавий аҳамиятини кўрсатиш учун қулланиладиган фалсафий – социологик ва аксеологик тушунча. Жамият, инсон ва инсоният учун аҳамиятли бўлган барча нарса, ҳодиса ва воқеалар: эркинлик, эзгулик, тенглик, тинчликтинчлик, ҳақиқат, маърифат, маданият, моддий ва маънавий бойликлар, обида- ёдгорлик, гўзаллик ахлоқий хислат ҳамда

фазилатлар, анъана, урф-одат, удум ва бошқалар ҳисобланди^[1]Қадриятлар умумбашарий, умуминсоний миллий, минтақавий шахсий бўлиши мумкин. Қадриятлар ижтимоий тарихий тараққиёт маҳсули сифатида, ўз тарихий илдизи, ривож, ворислик жиҳатларига эга тушунча бўлиб, аввало ишлаб чиқариш, меҳнат соҳасидаги фаолият инсонлар ўртасидаги муносабатлар учун фойда келтирадиган нарсалар, ҳодисалар, хатти-ҳаракатлар мажмуаси сифатида юзага келиб, айрим кишилар, ижтимоий гуруҳлар фаолияти хатти-ҳаракатини маълум йўналишга бурадиган, тегишли меъёрга соладиган маънавий ҳодисага айланади ва айланмоқда.

Инсон бутун умри давомида сон – саноксиз қадриятлар оламида яшайди. Инсониятни ураб турган борлиқ, табиий ва ижтимоий атроф – муҳим, тирик ва нотирик табиатнинг энг муҳим томонларини ифодалайдиган қадриятлар умумбашарият хусусиятга эгадир. Бундай қадриятлар жамият учун ҳеч қачон ўз аҳамиятини юқотмайдигон, абадий мулақ ва муқаддас қадриятдир.

Қадрият тушунчасининг ижтимоий фалсафа нуқтаи назаридан таърифлари купгина илмий адабиётларда турли хил ёндашувларнинг мавжудлигини, баъзан эса уларнинг бутунлай бир-бирини инкор этиш хрллари ҳам учрайди.

Қ.Назаров ўзининг бир қатор ишларида, ушбу муаммонинг ўта долзарблигини таъкидлаш билан бирга, унинг мазмуни, тузилиши, асосий шакллари, намоён булиш хусусиятлари ва умуминсоний қадриятлар тизимидаги ўрни ва аҳамиятини илмий таҳлил қилиш билан бир қаторда мазкур масалаларга эътибор кам эканлигини курсатиб ўтган, қадрият тушунчасини - воқеликдаги муайян ҳодисаларнинг умумбашарий, умуминсоний, ижтимоий-ахлоқий, маданий-маънавий аҳамиятини кўрсатиш учун қўлланадиган фалсафий-социологик ва аксиологик тушунча, деб тушунтиради^[2]

Т.Абдуллаев "Турмуш соҳасида миллий ва умуминсоний қадриятларнинг диалектикаси" номли докторлик диссертациясида турмушдаги миллий ва байналминаллик муносабатларини, улар билан

боғлиқ қадриятларни таҳлил қилган^[3]И.Саифназаров, Ф.Саифназаровалар фикрича, “миллий-маънавий қадриятлар - мураккаб ижтимоий-руҳий ҳодиса булиб, у миллатнинг тили, маданияти, тарихи, удумлари, жамики маънавий бойликларини қамраб олади”^[4]Бизнинг фикримизча қадрият дейилганда, инсон, миллат жамият учун аҳамиятли булган, айрим шахс, миллат, элат ёки ижтимоий гуруҳларнинг маънавий-маданий эҳтиёжлари эволюцияси давомида вужудга келган, ўз манфаатлари ва мақсадлари учун хизмат қиладиган барча моддий ва маънавий бойликлар мажмуини тушунамиз.

Қадриятлар сермазмун ва куп қиррали тушунча булиб, уз ичига табиий, ижтимоий-сиёсий, ҳуқуқий, моддий, маънавий, диний, ахлоқий, бадиий-эстетик ва х.кларни олади. Ҳар қандай қадрият инсон фаолиятининг маҳсули, унинг атроф-муҳитга нисбатан булган муносабатининг ифодасидир. Қадрият жамият ижтимоий ва маънавий тараққиётининг зарурий маҳсулидир. Ҳар бир қадрият муайян бир даврнинг маънавий мағзи бўлиб, жамиятнинг ижтимоий-сиёсий манзарасини акс эттиради.

Қадриятлар ижтимоий хусусиятга эга бўлиб, кишиларнинг амалий фаолияти жараёнида пайдо буладилар ва ривожланадилар. Инсон йуқ жойда бирон нарсанинг кадр-киммати булмайд. Қадриятлар инсоннинг турли соҳадаги, аввало, ишлаб чиқариш, меҳнат соҳасидаги фаолияти учун зарур булган ва фойда келтирадиган нарсалар, ҳодисалар ва маънавий жараёнлар мажмуи билан боғлиқ равишда юзага келади.

Қадрият инсоннинг борлиғи ҳам жамиятнинг ахлоқий эстетик, ҳуқуқий саҳоларини ҳам, ижтимоий онг соҳасининг ҳам қамраб олган мураккаб жараёндир. Инсоннинг ўзлиги, менлиги борлигининг асосий фундаменти қадрият билан бойитилади, тўлдирилади. Кишилар ўзларининг амалий фаолиятида ҳаёт учун зарур бўлган табиий талаб, эҳтиёжларини предметлар ва ҳодисаларнинг ҳосса –хусусиятиларидан фойдаланиб қондирадилар. Масалан, одамнинг чанқовини сув, очлик хиссини нон, кислород нафас олий орқали тананинг унга бўлган эҳтиёжини қондиради. Шунинг учун ҳам ҳам биз бу «неъматларни кадрлаймиз. Лекин шундай нарсалар ҳам борки, улар бизга ёқмайди, улар ҳаётимиз учун зарурдир. Қўполлик, беҳаёлик, ўғрилиқ, ёлғончилик, ифлослик ва ҳоказолар ана шундай ёқимсиз нарсалар бўлиб, биз улардан кўтилишга интиламиз.

Қадриятлар фалсафасининг тарихи ўзоқ бўлсада, бу тўғрисидаги фан аксеология ўтган асарнинг ўрталарида шаклланди. Бу атама илмий билимлар соҳасига ўтган асарнинг иккинчи ярмида немис аксеология Э. Гартман ва француз олими П.Папи томонидан киритилган. Аксеологияни қадриятлар тўғрисидаги фан ёки тўғридан-тўғри қадриятшунослик, деб аташ мумкин. Ҳар бир фанга ўз номини берган асосий тушунчаси ҳам қадриятшунос атамаси учун шундай асос ролини бажаради. Фарбда бу атама грекча «ахiо» (қадрият), «logos» (фан, таълимот) тушунчаларига асосланади.

Ҳар қандай фанни илмий билимларнинг махсус соҳаси сифатида қараш ана шу фанга хос Мавзулар, функциялар, тушунчалар, қонунлар, категориялар борилигини ҳам эътироф этишни заруриятга айлантиради. Аксеологияни ижтимоий – фалсафий билимларнинг махсус соҳаси сифатида қараш ҳам бундан истисно эмас. Унда ҳам бу соҳадаги фанларга хос бўлган ҳамма хусусиятларни кузатиш мумкин. Қадриятшунослик аксеологик онг, кадрлаш туйғуси, аксеологик билиш, қадриятли ёндашув ва бошқалар асосида тўпланган қадриятлар тўғрисидаги билимлар системасидир. Тўғри бу билимлар эндигина муайян фан даражасига ётган илмий система сифатида, яхлит ҳолатда, махсус қўлланма ёки дарсликлар тарзида чоп этиш учун етарли бўлиб қолган. Маданиятшунослик, сиёсатшунослик каби фанлар ўз тадқиқот объекти, предмет ива вазифаларига эга бўлганича ҳам кўп бўлгани йўқ. Улар махсус тадқиқот объектига, илмий соҳага айланашига тўртки бўлган бу мустақиллик ҳисобланади. Қадриятлар фалсафаси фаннинг ривожланиши, махсус мақомга (статусга) эга бўлиши ҳам ўз истиклолимиз сабаби бўлди. Чўнки бу ўтиш даврида қадриятлар ҳам йўналишини, таркибини ўзгартириши табиий ҳолдир. Шундай экан, қадриятлар ҳақида фалсафий билимларнинг оширишимиз, ривожлантиришимиз давр талабидир. Тадқиқотлар орасида қадриятлар тўғрисидаги билимларга нисбатан турли муносабатни кузатиш мумкин. Бу

муносабатни шу соҳада қўлланиладиган атамаларда ҳам намоён бўлмоқда. «Аксеология», «қадриятшунослик», «қадриятлар фалсафаси», «қадриятлар назарияси» каби атамаларда хилма-хил маъно ва мазмун ифодаланади. Масалан, «аксеология» ва «қадриятшунослик» атамалари муайян фан соҳаси ёки билимлар системасини ифодалайди, «қадриятлар фалсафаси» эса, кадр ва қадриятлар билан боғлиқ фалсафий йўналишни англатади, аммо бунда алоҳида фан соҳаси тўғрисида гап бормайди. Қадриятлар назарияси кўпроқ собиқ совет иттифоқи даврида ишлатилган атама бўлиб, у қадриятлар соҳасидаги билимларни фалсафанинг ниҳоятда мўжаз қисми сифатида эътироф этишни англатар эди. Бунда аксеология кўпроқ бурунда фани сифатида танқид этилар эди. Чунки қадрият ҳақида сўз борганда аввало шахс, миллат, халқнинг энг юксак, олий қадриятлари бўлмиш эркинлик, озодлик, адолат, миллатчилик тушунчалари ҳақида гапирилар эди.

Кадр-қиммат шахснинг ҳурматлашиш, унинг ҳуқуқларини эътироф этишни ҳам қамраб олади. Кадр-қиммат шахснинг ижтимоий ва маънавий эркинлигини муҳим томони сифатида юзага келади.

Қадриятлар ижтимоий хусусиятга эга бўлиб, кишиларнинг амалий фаолияти жараёнида пайдо бўлади ва ривожланади. Миллий маданият ва қадриятларнинг тикланиши, жамиятимиз тараққиёти ва инсон шахсининг, маданий, маънавий, ахлоқий ривожланиши, келажакда буюк давлат эгаси бўладиган комил инсонни тарбиялаш, вояга етказишда кенг истиқлол йўлини очиб беради.

Қадриятлар халқимизнинг тенгсиз бойлигидир. Уни авайлаб-асараш, ривожлантириш, бойитиш муқаддас бурчимиздир. Шунинг учун ҳам бугунги кунда ҳур ва озод халқимиз барча халқлар ва давлатлар томонидан яратилган маърифатда фан ва техникада, маданият ва санъатда нимаики, янги ва илғор жиҳатлар бўлса, шунга дадиллик билан интилоқда. Ўзбек диёрида, тарихда кўп марта бўладиган яна янгидан ўзимизни бетакрор ва илғор, иқтидорли ва энг муҳими инсонларга керакли қадриятларимиз тизими барпо этилмоқда.

Бугунги фан ва фалсафанинг тадқиқот предметида қадриятлар ибораси тез-тез учраб туради. Аммо, алоҳида таъкидлаш керакки, кейинги йилларда қадрият иборасини жуда кенг маънода ишлатиш, айниқса, маданий-маънавий ҳодисалар, урф-одатлар, анъаналар ва бошқаларга нисбатан бу тушунчани умумий атама сифатида қўллаш ҳоллари кўп учрамоқда. Кундалик мулоқотда қадри бор нарса, воқеа, ҳодиса, хусусият ва бошқаларга нисбатан қадрият иборасини қўллашга кўпчилик кўникиб қолди. Аммо айнан шу кундалик ҳаётдаги маъноси илмий адабиётларга кўчиб қолаётганлиги кишини ачинтиради. Ҳамма тушунгани ўз жойига, ўз кўламига ишлатиш илмийлик талабларидан биридир. Қадриятлар ҳақидаги илмий баҳслар, фалсафий мулоҳазалар доим давом этаверади. Чунки жамиятининг маънавий-интеллектуал тараққиёти, инсониятни эҳтиёжлари доимий ҳаракатдадир.

4.2. Қадриятларнинг таълим жараёнидаги ўрни

Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти И.А.Каримов ўзининг «Юксак маънавият — енгилмас куч» асарида қуйидагиларни таъкидлаган: "... агарки

дунё иморатлари ичида энг улуғи мактаб бўлса, касбларнинг энг шарафлиси устоз ва мураббийликдир". У ўз фикрини давом эттириб: "... ўқитувчи, наинки, синф хонасига файз ва зиё олиб кирадиган, балки минг-минглаб қалбларга эзгулик ёғдусини бахш этадиган мўътабар зотдир", дейди. Жумладан Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида: "Ўқитувчилар, педагоглар ва тарбиячиларнинг каттагина қисми яхши тайёргарлик кўрмаганлиги, уларнинг билим ва касб савияси пастлиги жиддий муаммо бўлиб қолмоқда, малакали педагог кадрлар етишмаслиги сезилмоқда", деб алоҳида таъкидланган эди. Бу ҳолат айниқса модернизациялашган таълим шароитида яққол сезилмоқда. Таълимни бошқаришнинг паст даражаси ўқитувчининг тайёр эмаслиги, инновацион жараёнларнинг номунтазамлиги билан белгиланади. Жамиятнинг истиқболдаги тараққиёти интеграллашган таълим мазмунида ўз ифодасини топиши керак. Унинг тизимли характерга эгаллиги қуйидагилар ёрдамида аниқланади:

1) фан бизни ўраб турган билимлар тизими, ўз-ўзини ривожлантириш қонуниятлари ва механизмлари; 2) маданият жамият ва табиат ҳақидаги тушунчалар тимсоли сифатида, унинг эстетик баҳоси; 3) ахлоқ инсонлар орасида алоқа қоидалари сифатида; 4) мақсадни ифодаловчи ғоялар, алоҳида гуруҳларнинг қизиқишлар тизими; 5) таълим мулоқот шакли ва келажак авлодларга ўтмиш тажрибасини етказувчи восита сифатида, эстетик, ахлоқий ҳамда ғоявий кадриятлар келгуси авлодларга таълим воситасида етказилади. Инсонпарварлик тизимини модернизациялаш ресурслар интеграциясигагина йўналтирилмаган, балки ахборотларнинг глобаллашуви шароитида баркамол шахсни шакллантиришга қаратилгандир. Инсонда объектив борлик, моддий олам ва ўз-ўзига нисбатан кадриятли муносабатларнинг таркиб топиши бунинг асосий омилларидан бири ҳисобланади. Биз юқорида айтилганлар асосида қуйидаги учта хулосани баён қиламиз: 1) таълим ҳамда уни бошқаришда интеграллашган вазифаларнинг кучайиши, бу интеграцияда катта ва ечилмаган аҳамиятга эга ҳисобланган бир қатор кадриятлар ривожланишнинг йўналишини ташкил қилади; 2) ҳар томонлама уйғун ривожланган шахснинг аҳамияти сақлаб қолинади ва ривожланади; унинг маънавий қисмлари эса, таълим жараёнида кадриятлар сифатида намоён бўлади; шунинг учун ҳам таълим тизими ва жараёнида турли гуруҳларнинг мақсадлари ва кадриятлари ўзаро келишилган бўлиши лозим; ўқув жараёнининг барқарорлиги ва бошқарувчанлигини таъминлаш учун башоратнинг аҳамиятини кучайтириш назарда тутилади; 3) инновацияларнинг ўзига хос жиҳатлари шахснинг шахсий тажрибаси даражасида ҳосил бўлади ҳамда рефлексияда уларнинг бу жиҳатлари акс этади. Бу айниқса, анъанавий ва инновацион жараёнларнинг ўзаро алоқасида намоён бўлади. Бу унинг тадрижийлиги, динамиклиги, мураккаб дунёга мослашувчанлиги, ички интеграция ва ўз-ўзини ташкил қилиш.

Ўқитувчиларни модернизациялашган таълим шароитида касбий компетентлигини ривожлантиришда қуйидагиларга эътибор қаратиш лозим: билишнинг умумилмий методларини жалб қилиш, ўйин ва имитацион моделлаштириш, амалий методикалар, масалан, сценарийли режалаштириш,

уларнинг қўлланилиши танлов стратегиясини тақозо қилади. Диалогда мақсадга эришиш учун кадриятлар ва ресурслар билан келишиш лозим. Жамият тараққиёти тенденциясига таянган ҳолда кадриятлар, мақсадлар ҳамда таълимнинг ривожланиш қонуниятлари, ўқитувчиларнинг узлуксиз малакасини ошириш тизимига қўйилган талаблар, инновацион янгиланишлар шароитида уйғунлашиш ва глобаллашиш, таълимни бошқаришда кўпроқ умуммаданий тамойилларга мурожаат қилиниши лозим, бунда: — педагог кадрлар малакасини оширишда узвийлик ёки тадрижийлик тамойили;

— маънавиятлилик тамойили, маданиятли англаш тамойили, инсон ва таълимнинг кадрият эканлиги, таълим бериш фаолияти; — ўқув жараёнини бошқаришга тизимли кадриятли ёндашиш тамойили, ўқитувчиларни модернизациялашган таълим шароитида ишлашга тайёрлашга оид илмий ёндашувларни муайян тамойилларга таянган ҳолда илгари суриш; - ўзаро алоқаларни ҳисобга олиш тамойили, ривожланишда мунтазамлик ва номунтазамликнинг ўзаро биргаликдаги ҳаракатини ҳисобга олиш тамойили, агар мунтазам ривожланиш йўналиши кўп даражали инновацион жараёнларнинг кўзгалишини тузатишни назарда тутса; - инсон фаолиятининг барча турларида концептуал билимларнинг тизимли-илмий моҳияти ортиши тамойили; — ўқитувчиларни модернизациялашган таълим шароитида ишларига тайёрлашда олдинни кўра билиш ва башорат қилишнинг етакчилиги тамойили, бу кадриятли келишганлик ва кадриятли интилувчанлик сифатида эътироф этилади. Худди мана шу тамойилларга таяниш натижасида айрим муҳим талаблар келиб чиқади. Ўқув жараёнини бошқаришнинг илмийлигини таъминлаш ҳамда маданиятлараро ҳамкорлик ва биргаликда фаолият кўрсатиш имкониятларини кенгайтириш. Бунда:

1)фалсафий даражада-бу ижтимоий маданий контекстларнинг кенгайиши, таълим жараёни натижавий компонентининг кадриятли натижаланган қисмигача ривожлантириш; 2)умумилмий даражада-умумилмий аҳамиятга эга бўлган методларни қўллаш, жумладан, моделлаштириш, имитацион, ўйинга асосланган ўқув жараёни моделини ишлаб чиқиш; ўқув жараёнида фанлараро алоқадорликни кенгайтириш, бунда моделлаштириш ва башорат қилиш методларидан фойдаланиш, иқтисодий педагогик моделлаштириш ва ресурсли таълимий башорат қилиш; 3)муайян илмий даражада — таълим мазмунини лойиҳалаш кадриятларга йўналтирилган тизим сифатида ҳамда таълим технологияларининг ижтимоий маданий вазифаларини долзарблаштирувчи ҳодиса сифатида муҳим аҳамиятга эга; сценарийли режалаштириш методидан фойдаланиш ҳамда ўқув жараёнини бошқаришда тизимли динамик моделлаштириш ўқитувчи фаолиятининг асосини ташкил этиши лозим; 4)ўқитувчининг методика ва техникаси даражасида-индивидуал табақалаштирилган ёндашувни кучайтириш, таълимнинг узлуксизлиги тамойилига амал қилиш ҳамда бу жараёнда ўқувчининг шахсий ривожланишини таъминлаш муҳим аҳамиятга эга.

Ушбу тамойиллар ва қоидаларни амалиётга татбиқ этиш шарт-шароитлари

Ўқитувчиларни модернизациялашган таълим шароитида ишлашга тайёрлашнинг узлуксиз жараёнида жамият инновацион ривожланишининг муҳим аҳамиятга эга бўлган жиҳатларидан келиб чиққан ҳолда амалга оширилади. Ўқув жараёнини инновацион тарзда янгилаш жамиятнинг умумий қонуниятларига яхлит тарзда ҳамда ўқитиш қонуниятларига қисман таянган ҳолда амалга оширилади. Ўқитувчиларни модернизациялашган таълим шароитида касбий компетентлигини ривожлантириш жараёнининг мазмунини аниқлаш ва уни лойиҳалаш ҳам алоҳида долзарблик касб этади. Бунда узлуксиз тайёрлаш жараёнининг режаси, дастурлари, ўқув материалларини ишлаб чиқиш ниҳоятда зарур. Ўқув жараёни ва малака ошириш тизими орасида бир қатор аҳамиятли фарқларнинг бўлишига қарамасдан, ўқитувчиларни модернизациялашган таълим жараёнида ишлашга узлуксиз тайёрлаш тизимини тенглаштириш талаб қилинмоқда. Замонавий талабларни тадбиқ қилиш эҳтиёжига кўра, таълимнинг илмийлиги модернизациялашган таълим шароитида ўқитувчиларнинг касбий компетентлигини ривожлантиришнинг муайян дастурини ишлаб чиқиш заруриятини кўрсатади. Шу билан бир қаторда, ўқитувчиларнинг индивидуал таълим йўналишларини ҳам белгилаш эҳтиёжи ҳам вужудга келади. Бунда модернизациялашган таълим мазмунини ўқув жараёнига тадбиқ этиш мақсадидан келиб чиққан ҳолда ёндашиш лозим.

Амалий кузатишлар шуни кўрсатадики, ўқитувчиларни модернизациялашган таълим шароитида касбий компетентлигини ривожлантириш тизими ички майдонча мавқеига эга бўлиши лозим. Бу майдончада ўқитувчи ўқув жараёнининг янги мазмуни ва технологияларини синовдан ўтказиши зарур. Юқорида айтилганлардан шундай хулоса келиб чиқадики, ўқитувчиларни модернизациялашган таълим шароитида ўқитувчиларнинг касбий компетентлигини ривожлантириш педагогик фаолиятнинг ягона когнитив, аксиологик ва фаолиятга асосланган қисмлари уйғунлигини таъминлашга йўналтирилиши муҳим аҳамиятга эга. Ўқув жараёнини бошқариш юқорида айтилган тамойиллар ва қонуниятлар асосида амалга оширилгандагина, ривожлантирувчи аҳамият касб этади.

Ўзбекистонда таълим тизимини янгилаш, янги технологиялар билан бойитиш, мазкур жараёнда ўқитувчининг ўрни, унинг педагогик фаолиятини чуқур ўрганиш масалалари педагогика назарияси олдида турган муҳим вазифалардандир. Замонавий таълим назарияси кўплаб ривожланган мамлакатларнинг таълим соҳасида эришган ютуқларини мужассамлаштирган бўлиб, улар ўзининг мақсад, вазифалари, мазмуни, миллий хусусиятлари ҳамда сифат кўрсаткичлари билан бир-биридан фарқланади. Зеро, биз юқорида таъкидлаб ўтган жараёнлар модернизациялашган таълим шароитида ўқитувчиларнинг касбий компетентлигини ривожлантиришда ўзига хосликни кўрсатади.

Назорат саволлари:

1. Қадриятлар фалсафасига изоҳ беринг.
2. Таълим жараёнида миллий қадриятларнинг ўрни.

3. Таълим жараёни ва кадрятларнинг боғлиқлигидаги фалсафий жиҳатлар.
4. Кадрлар тайёрлаш Миллий Дастурида миллий кадрятларнинг акс этиши.

Адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб интизом ва шахсий жавобгарлик –ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. -Т.: Ўзбекистон, 2017.
2. Мирзиёев Ш.М.Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. -Т.: Ўзбекистон, 2017.
3. Ахледдинов Р.Ш. Мактабни бошқариш санъати. Т.: Фан, 2006
4. Муҳамедова З.Таълим фалсафаси. -Т.: ТошМИ, 2016.
5. Муҳамедова З.М. Гуманизация образования. Т.: ТошМи, 2015
6. Шермухамедова Н.А. Таълим фалсафаси.-Т.: Адабиёт учқунлари. 2018, - 193 б.
7. ГусинскийБ.С., Турчанинов Ю.И. Введение в философии образования. М.: 2000
8. Шарипов Ф. Проблемы гуманизации и гуманитаризации образования// Таълим тизимида ижтимоий гуманитар фанлар. 2003, №1/2

5- мавзу: Таълимнинг инсонпарварлашуви ва ахборотлашуви

РЕЖА:

- 5.1. Ўзбекистонда таълим сиёсатининг гуманистик мазмуни.
- 5.2. “Таълимни инсонпарварлаштириш” тушунчасининг мазмун-моҳияти.
- 5.3. Таълим тизимини инсонпарварлаштиришининг ташкилий-услубий асослари.

Таянч сўзлар: “Таълим тўғрисида”ги Қонун, таълимнинг инсонпарварлашуви, узлуксиз таълим, таълим бериш, гуманност.

5.1. Ўзбекистонда таълим сиёсатининг гуманистик мазмуни.

Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонунининг 3-моддасида қуйидагича таъкидланган, “таълим соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий принципларидан бири таълим ва тарбиянинг инсонпарвар, демократик характерда эканлигини, таълимнинг узлуксизлиги ва изчиллигини таъминлаш долзарб масалалардан биридир”.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида таъкидланган: “Узлуксиз таълимни ташкил этиш ва ривожлантириш принципларидан бири таълимнинг инсонпарварлашувидир. *Таълимнинг инсонпарварлашуви* – инсон қобилиятларининг очилиши ва унинг таълимга нисбатан бўлган турли туман эҳтиёжларининг кондирилиши, миллий ва умумбашарий қадриятлар устуворлигининг таъминланиши, инсон, жамият ва атроф муҳит ўзаро муносабатларининг уйғунлашувидир”⁴.

Узлуксиз таълим-тарбия тизимини такомиллаштириш тадбирлари – бу тизимни демократик ва инсонпарварлик йўналишларида қайта қуриш билан ҳам боғлиқ. Чунки, инсонпарварлик ғоялари ва тамойиллари миллий ғоя билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, инсоннинг моддий фаровонлиги ва маънавий баркамоллиги, эркин, мустақил, ижодий фаолиятини, кишиларнинг ўзаро ҳамкорлиги, дўстлиги, ҳамжиҳатлиги, бирдамлиги ва бир-бирига ғамхўрлиги каби энг юксак, илғор инсоний фазилатларни ўзида мужассам этади. Одиллик, ҳалоллик, поклик, тўғрилиқ, меҳнатсеварлик, ватанпарварлик, одоблиқ, виждонлиқ, иймон-эътиқодлиқ, меҳмондўстлик, камтарлик, ор-номусни, шарм-ҳаё ва ифбатни эъзозлаш, тинчликсеварлик, олижаноблик, эл-юрт манфаатини ўз манфаатидан устун қўйиш каби юксак инсоний фазилатлар ҳам инсонпарварликнинг намоён бўлишидир. Бу эса, ўзўзидан, узлуксиз таълим-тарбия тизимини инсонпарварлаштириш эҳтиёжини кун тартибига қўяди. Ушбу эҳтиёж мазкур масала бўйича илгари сурилган фикр-мулоҳазаларни ва тавсияларни таълим-тарбия тизимига жорий этиш, ижтимоий-гуманиар фанлар мазмунига киритиш йўл-йўриқларини ўзида ифода этади. Ўзбекистонда таълим-тарбия тизимини инсонпарварлаштириш, умуман жамиятни инсонпарварлаштиришнинг ажралмас таркибий қисми эканлиги таъкидланади ва бу борада амалга оширилиши зарур бўлган тадбирлардан бири – мазкур тизимни инсонпарварлаштириш йўл-йўриқлари ва мақсадлари очиб кўрсатилади.

⁴ Баркамол авлод-Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури. “Шарқ” нашрети, Тошкент, 1997, 44-бет.

Ўзбекистонда таълим-тарбия тизимини инсонпарварлаштириш, умуман жамиятни инсонпарварлаштиришнинг ажралмас таркибий қисмидир. Бу борада амалга оширилиши зарур бўлган тадбирлардан бири узлуксиз таълимни инсонпарварлаштиришнинг асосий тамойилларини ишлаб чиқишдир. Бу эса, таълим-тарбия тизимини инсонпарварлаштириш уни қайта қуришнинг энг асосий ва марказий муаммоларидан биридир.

Узлуксиз таълим-тарбия тизимини инсонпарварлаштириш кенг дунёқарашли ва маърифатли, ақл-идроки мукамал, маънавий-ахлоқий жиҳатдан баркамол, руҳан тетик, ўз мамлакати ва унинг жаҳон ҳамжамиятида тутган ўрни ва ролида ўзининг фуқаролик масъулиятини тўғри ва тўла англаб етган иймонли, комил инсон шахсини тарбиялаш мақсадларидан келиб чиқади.

Таълимни инсонпарварлаштиришнинг марказий масаласи ёшларда юксак ахлоқ ва фуқаролик сифатларини шакллантириш, инсоннинг ор-номуси, шаъни ва масъулияти каби туйғуларни, ватанпарварликни, маънавий-руҳий фазилатларни тарбиялашдан иборатдир.

5.2. “Таълимни инсонпарварлаштириш” тушунчасининг мазмун-моҳияти.

Таълимни инсонпарварлаштириш таълим ва тарбиянинг инсонпарварлик вазифасини амалга оширишнинг муҳим омилларидан биридир. У ташкилий, услубий, ҳуқуқий-меъёрий, педагогик-психологик тадбирларни ўз ичига қамраб олади. Бундай тадбирлар мажмуаси инсонпарварлик ғояларининг ва таълим-тарбиядаги гуманитар восита ва услубларнинг табиий-илмий ва техник билимлар доирасига кириб боришни таъминлашга ва шулар орқали таффакурнинг технократик усулини енгиб ўтиш ва бартараф қилишга қаратилади.

Таълимни инсонпарварлаштиришнинг бош мақсади - илмий-техник билимларнинг гуманитар таълим билан чамбарчас бирлигини ва ўзаро боғлиқлигини таъминлашдан иборатдир.

Узлуксиз таълимни инсонпарварлаштириш ижтимоий-маданий қадриятларни инсоннинг ижтимоий интизоми ва унинг ихтисослик бўйича меҳнат фаолиятининг ажралмас ва табиий белгиларига, хусусиятларига

айлаштиришдан иборат бўлиб, бўлажак мутахассиснинг инсонпарварлик сифат ва фазилатларининг устивор бўлишини таъминлашга қаратилади. Таълимни инсонпарварлаштириш режалари гуманитар туркумдаги фанларнинг, шу жумладан, ижтимоий-иқтисодий фанларнинг инсонпарварлик хусусиятларидан ҳам таълим-тарбия жараёнларида унумли ва самарали фойдаланишни кенг йўлга қўйиш билан бирга, бу туркумга кирмаган фанлар, яъни физика, кимё, биология, математика, шунингдек, техника фанлари ва умуман таълим тизимида ўтиладиган барча фанларнинг ҳам тарбиявий тамойилларига, инсоннинг маънавий-ахлоқий руҳий жиҳатдан такомиллаштириш имкониятларига алоҳида аҳамият ва эътибор қаратишни, уларнинг инсонпарварлик хусусиятларини кенгрок очиб, таҳлил этиб кўрсатиб беришни, талаба ёшларни ўқитиш орқали маънавий-руҳий жиҳатдан ҳам тарбиялашни мақсад қилиб қўяди. Ўқув дастурларининг, дарслик ва қўлланмаларнинг янги авлодини яратишда, таълимнинг техник воситаларидан фойдаланишда, улар учун махсус ўқув дастурлари тайёрлашда таълимни гуманитарлаштиришнинг мана шу томонларига, яъни ёш мутахассисларнинг маънавий-ахлоқий жиҳатдан баркамол шахс сифатида такомиллашувида ҳар бир фаннинг иштирокини энг юқори даражада таъминлашга катта эътибор берилиши зарур.

Шўролар давридаги эски таълим тизимининг асосий қусурларидан бири, унинг жамият реал ҳаётидаги, ўтмиш аждодлар томонидан бунёд этилган маданий меросдан, асл қадриятлардан, ижтимоий онг тараққиёти даражасидан ажралиб қолганлигидир. Бу борада ижтимоий сафсатабозлик ҳам таълим-тарбия ишларига катта маънавий зарар етказди: расмий доираларда тантанали равишда эълон қилинган ва ифтихор деб таъкидланган нарсалар билан ҳақиқатан мавжуд бўлган нарсалар орасидаги катта зиддият борлиги аниқ-равшан кўзга ташланар эди.

Таълимни инсонпарварлаштириш тадбирлари талабаўқувчиларнинг ўз ихтисосликлари бўйича билимлари орқали ҳам, шунингдек, ижтимоий-иқтисодий ва гуманитар фанлар орқали ва умуман маданий, маънавий-ахлоқий меъёрлар ва қадриятларни ўзлаштириш орқали шаклланган кўникма ва

малакаларида самимийлик, ҳақгўйлик, одамгарчилик, иймон-эътиқод каби соф инсоний сифат ва фазилатларнинг устун бўлишини таъминлашга, бўлажак мутахассиснинг ўз касб-ҳунари бўйича фаолиятида эл-юртнинг сихат-саломатлиги, ижтимоий-иқтисодий, маданий-маърифий ривожига тўғрисида, мамлакатнинг тинчлиги ва осойишталиги, экологик жиҳатдан тозаллиги, ободончилиги, Ватаннинг тақдири ва келажаги ҳақида ғамхўрлик қилишга ўрганиши ва ўзининг булар учун ҳам масъул эканлигини чуқур ҳис этишини тарбиялашга қаратилгандир.

Таълимни инсонпарварлаштириш ёки гуманитар таълимнинг бош тамойили шахснинг интеллектуал, жисмоний ва маънавий-ахлоқий қобилиятларининг шаклланиши, тараққий этиши ва ўзини намоён қилиши учун муайян шароитини юзага келтиришни тақозо этади, табиий-илмий фанларга бўлган технологик муносабат ва тусиқларни енгиб ўтишга ёрдам беради; фан-техника ва ишлаб чиқаришнинг қайси тармоғида фаолият кўрсатишидан қатъий назар ҳар бир мутахассиснинг маданиятидан, бадиий-эстетик, санъат ва гуманитар соҳалардан, жамиятнинг маънавий-ахлоқий негизларидан, бошқа кишиларнинг ва умуман жамиятнинг манфаатларидан ажралиб қолмаслик ва аксинча улардан мунтазам маънавий озиқ олиш, хабардор бўлиш масъулиятини ҳам оширади.

Ихтисослик фанлари ва илмий-техник билимлар билан гуманитар таълимнинг алоқаларини мустаҳкамлаш, таълим-тарбия тизимларида улардан биргаликда самарали фойдаланиш вазифаларини, мустақил Ўзбекистоннинг ҳозирги шароитда ҳаётнинг ўзи кун тартибига кўндаланг қилиб қўйди: республикага кўплаб янги типдаги кадрлар керак. Улар фақат халқ хўжалиги талабларини қондириш учунгина эмас, балки Ўзбекистоннинг жаҳон жамиятига қўшилиши билан боғлиқ масалаларни бажариш, унинг халқаро маданий ва хўжалик алоқаларини ўстириш ва мустаҳкамлаш учун ҳам зарур. Таълим ва тарбияда миллатнинг маданий анъаналарига умумбашарий кадриятларга мурожаат этиш ҳам, шаклланган меъёрлар ва қарашларни қайта англашга бўлган ҳатти-ҳаракати ҳам ана шундандир. Эскирган мафкуравий қолиплар ва

кўрсатмалардан воз кечиш, эркин, ижодкор ва ташаббускор шахсни тарбиялаб етиштириш, талабаўқувчилар онгини ижтимоий сафсатабозлик, миллий хурофотлардан халос этиш ёш авлод таълими ва тарбияси олдида турган асосий вазифалардандир.

Ҳозирги кун фан, маданият ва таълим соҳаларида ҳам катта ўзгаришлар амалга оширилмоқда, ислохотларнинг суръатлари тобора жадаллашмоқда. Бироқ ахборотлар асри талабларига мувофиқ ўзгараётган ҳаётимиз эҳтиёжлари жамият олдида янгидан-янги вазифаларни кўндаланг қилиб қўймоқда.

Бу вазифаларни амалга ошириш учун таълим ва тарбия тизимининг барча босқичларини Кадрлар тайёрлаш миллий дастури асосида ислох қилиш тадбирлари кўрилмоқда. Ҳозирги кун бу борада қилинадиган ишларнинг биринчи, иккинчи босқичи якунланиб, учинчи босқич бўйича ишлар амалга оширила бошланди.

Шахснинг, инсоннинг маънавий, руҳий камолоти таъминланмаса, жамиятнинг моддий-техник тараққиёти бир томонлама бўлади ва кутилган натижани бермайди. Руҳий ибтидо ёшлар қалбини юксак маданият ва ахлоқий фазилатлар билан бойитишга, уларнинг умуман миллатнинг руҳий-маънавий ростланишига ёрдам бериши керак.

Маданият гуманитар таълим ва тарбиянинг муҳим қисмларидан бири сифатида талаба-ёшлар руҳий оламининг шаклланишида, ҳаётий позицияларнинг мустаққаланишида, уларнинг ижтимоий фаоллигининг ўсиши ва ихтисослик билимлари ҳамда умумназарий тайёргарлигининг ошишида асосий воситалардан бири ҳисобланади. Инсоният томонидан тўпланган беҳисоб маданий бойликлардан баҳраманд бўлиш, уларни ўзлаштириш ёшларда гуманистик дунёқарашнинг ватанпарварлик, виждон, эътиқод, ор-номус, шаън, мардлик, жасорат, олийҳимматлик, фидоийлик, инсонпарварлик каби қадриятларнинг шаклланишига ёрдам беради. Ёшларда бундай сифат ва фазилатларни тарбиялаш маориф ва олий таълим тизимида устивор аҳамиятга эга бўлиши керак. Зеро, Президент И.А.Каримов таъкидлаганидек, сиёсатда,

иктисодда ва маънавийат соҳасидаги ислоҳотларнинг тақдири ўсиб келаётган ёш авлодга боғлиқ.

Ўзбекистон мустақилликка эришиши муносабати билан унинг жамият тизимида сифат жиҳатдан туб ўзгаришлар содир бўлди. Республикада амалга оширилган ижтимоий-иктисодий ва сиёсий ислоҳотлар жамиятнинг тубдан янгиланиши, қайта қурилиши учун муҳим замин яратади, шу жумладан, маданий соҳаларда ҳам, таълим-тарбия тизимида ҳам кенг ислоҳотлар ўтказиш имкониятлари вужудга келди.

Мустақил Ўзбекистон тараққиётининг ҳозирги босқичида таълимнинг инсонпарварлик ва тарбиявий воситаларига, жаҳон таълим тизимининг ижобий тажрибалари ва ютуқларига диққат-эътибор кучайди.

Шунга кўра, айрим олиб борилган тадқиқотлар: Н.Э.Жумаеванинг⁵ ҳамда О.Н.Ибодуллаеванинг⁶ номзодлик диссертацияларида инсонпарварлик ғоясини шакллантиришнинг педагогик асосларини ва таълимни инсонпарварлаштиришда ўқитиш тамойиллари ва методларининг ўзаро алоқадорлигини ифодалаб беришган.

Таълимни(гуманитарлаштириш) инсонпарварлаштириш бўйича муҳим тадбирлар белгиланмоқда. Бироқ, бу ҳаракатлар муайян объектив сабабларга кўра тўсиқларга учраши ҳам табиийдир. Чунки, жамиятда пул-товар, мулкчилик муносабатларининг тубдан ўзгариши оммавнинг руҳий-психологик ҳолатида, унинг онги ва дунёқаршида жиддий ўзгариш ясайди, айрим ҳолларда шахснинг маънавий ахлоқий меъёрларининг бузилишига ва бунинг оқибатида инсонпарварлик тамойилларига тўғри келмайдиган омилларнинг содир бўлишига олиб келиши ҳам мумкин.

Шунинг учун ҳам ҳозирги вақтда, ижтимоий-иктисодий ўтиш шароитида, гуманитар туркумдаги фанлар кафедралари ишини таълимнинг кенг миқёсли, уйғун, инсонпарварлик вазифа ва мақсадларини бажаришга йўналтириш зарурати туғилмоқда. Айниқса, олий таълим муассасаларидаги ва тибий-

⁵Жумаева Н.Э. Умумий ўрта таълимни инсонпарварлаштиришда ўқитиш тамойиллари ва методларининг ўзаро алоқадорлиги. 13.00.01.пед.ф.н.ил.дар.олиш учун ёз.дисс.162б, Қарши, 2005.

⁶ Ибодуллаева О.Н. Кичик ёшдаги ўқувчиларда инсонпарварлик ғоясини шакллантиришнинг педагогик асослари. 13.00.01.пед.ф.н. ил.дар.олиш учун ёз.дисс.НавоийДПИ, 2005.

илмий факультетлардаги ижтимоий-гуманитар кафедраларнинг илмий-педагогик имкониятларини янада ошириш, уларни етакчи ва юқори малакали кадрлар билан таъминлаш борасидаги ишларни жадаллаштириш, ўқув юртларининг замон талабларига жавоб берадиган янги типдаги ўқув қўлланмалари, дарсликлар ва ахборот воситаларига бўлган эҳтиёжларини қондириш навбатдаги муҳим вазифалардандир. Гуманитар соҳалар бўйича мутахассислар тайёрлаш сифати ва самарадорлигини ошириш, бу соҳа профессорўқитувчиларини қайта тайёрлаш ишларини изчил олиб бориш зарур. Бу вазифаларни амалга ошириш учун айрим олий ўқув юртлари қошида гуманитар соҳалар бўйича илмийўқув марказларини ташкил этиш. Шунингдек, ўқув-услубий, илмий, таржима адабиётларини нашр қилишни йўлга қўйиш, таълим-тарбия муаммолари бўйича семинарлар, анжуманлар, учрашув ва давра суҳбатлари, мулоқотлар ўтказиб туриш мумкин. Бу йўналишларда ҳозирги кунда анча ишлар амалга оширилмоқда. Бироқ бу ҳали ҳозирги даврнинг тобора ошиб бораётган талаб ва эҳтиёжларига тўла жавоб бера олмайди.

5.3. Таълим тизимини инсонпарварлаштиришнинг ташкилий-услубий асослари

Миллий тарбиянинг назарияси, услубияти ва ўқувчи ёшлар бирлашмалари тизмини, маънавият билан шуғулланувчи мутасадди лавозим профессиограммаларни ишлаб чиқиш, ўқувчи ёшлар уюшмалари ва уларнинг тизими ва фаолияти мазмунининг шакллариини ишлаб чиқиш каби долзарб амалий вазифаларнинг ечимини топишни юклайди.

Баркамол авлодни вояга етказишда диний ақидапарастликнинг тарихий илдизлари, замонавий ҳолати ва унга қарши курашнинг назарий асосларига ҳам кўп боғлиқдир. Одамларимиз тафаккурида оғир кураш кечаётганидан огоҳ бўлиш лозимлиги, вазият - тарихий хотира ва миллий ўзликни англаш ва бу орқали барча маърифий мамлакатларда бўлганидек, ғояга қариши ғоя билан курашишнинг фалсафий, тарихий асосларини яратишни, инсон ҳуқуқлари миллий ҳаракат дастурини ишлаб чиқишни талаб қилмоқда. Бу эса фалсафа, тарих, маданиятшунослик, сиёсатшунослик, социология ва бошқа фанларда

янги дунё караш ва янги тафаккур шаклланиш хусусиятларини ўрганиб, натижаларини ҳаётга тезроқ тадбиқ қилишни, миллий ўзликни англаш жарёнини таҳлил қилиш, ғоявий кураш стратегияси ва техникаси, усул ва шакллари ишлаб чиқишни тақозо қилади.

Ўзбекистон Президенти И.А.Каримовнинг «Тафаккур» журнали бош муҳаррири, «Узтелерадиокомпания» раиси саволларига жавоблари ва республикаимизнинг бир гуруҳ тарихчи олимлари, шунингдек журналистлар, матбуотчилар ва адабиётшунос олимлар билан бўлган суҳбатларида, Вазирлар Маҳкамасининг «Маънавий-маърифий ислоҳотларни янада чуқурлаштириш ва унинг самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида» ҳамда «Ўзбекистон Фанлар академияси тарих институти фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида»ги қарорларида ёшларимиз онгида миллий ғоя ва мафкурани шакллантириш, уларнинг маънавиятини миллий ва умумбашарий қадриятлар асосида юксалтириш, ўтган минг йилликлар мобайнида ажодларимиз яратган шонли тарихимиз ҳақидаги ҳақиқатларни қайта тиклаш ва унинг мисолида ёш авлодни миллий ифтихор, ватанпарварлик туйғулари руҳида тарбиялаш каби ғоялар, вазифалар таълим тизимининг ҳам олдида турган долзарб вазифаларга айланди.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1997 йил август ойида бўлиб ўтган IX сессиясида қабул қилинган «Таълим тўғрисида»ги қонун ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» мамлакатимиз халқ хўжалигининг барча тармоқ ва соҳаларини юқори малакали ва эркин фикрловчи, маънавий жиҳатдан баркамол мутахассис кадрлар билан таъминлашга қаратилган тарихий муҳим ҳужжатлардир. Узлуксиз таълим тизими қайта қурилди: умумтаълим мактаблари, ўрта касб-хунар билим юртлари, олий таълим муассасалари ҳозирги замон талаблари ва мамлакатимиз халқ хўжалиги эҳтиёжлари, манфаатлари нуқтаи-назаридан қайта ташкил этилди. Кўплаб университетлар, янги типдаги коллеж ва лицейлар барпо қилинди. Халқ хўжалигининг турли тармоқлари бўйича янги-янги соҳалар, мутахассисликлар, йўналишлар ташкил этилди. Узлуксиз таълим тизимида оид барча фанлар бўйича давлат таълим

стандартлари янгидан яратилди. Барча ўқув дастурлари, дарсликлар ва қўлланмалар давлат таълим стандартлари талабларидан келиб чиқиб қайта тайёрланмоқда. Узлуксиз таълим тизимининг ҳамма босқичлари бўйича педагогўқитувчиларнинг ихтисослик малакаларини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш бўйича ишлар кенг миқёсда ва изчил амалга оширилмоқда.

Мамлакатни демократик асосларда қайта қуриш ва жамиятда маънавий-ахлоқий муҳитни соғломлаштириш – кўп қиррали жараён дир. Бунда таълим-тарбия тизимларининг ўрни, аҳамияти, шубҳасиз, жуда катта. Ўзининг кундалик тирикчилик ташвишларидан ортмай қолган, миллий-тарихий қадриятларидан, урф-одатлари ва қадимий анъаналаридан деярли бегоналашган, тор ихтисослик доирасида фикр юритиш ва фаолият кўрсатишдан чиқа олмаган, эркин ва ижодий фикр юритишдан маҳрум этилган «совет кишиси»нинг онги ва дунёқарашини ўзгартириш, қалбига, руҳига миллий ва умуминсоний қадриятлар нурини сингдириш, унинг бугунги тараққий этаётган маданий олам, эркин ва илғор фикрловчи инсонлар даражасида фаолият кўрсатиши учун зарур шарт-шароитлар яратишда таълим-тарбия тизимлари олдида катта ва кенг миқёсли вазифалар турибди. Бу, аввало, янги давр талабларига тўла жавоб берадиган юқори малакали мутахассис кадрларни тайёрлаш дир. Шу жиҳатдан қараганда, таълим-тарбия соҳасида назарда тутилаётган тадбирларнинг ғоявий-назарий асослари миллий мустақиллик ғояси билан чамбарчас боғлиқ.

Маънавий-ахлоқий устувор вазифаларни амалга ошириш:

- таълимни инсонпарварлаштиришни таъминлаш механизмларини ишлаб чиқиш, бевосита фанлар бўйича ишлаб чиқилган ишчи дастурларда таълим-тарбия бирлигини таъминлаш;

- узвийлик ва узлуксизлик мезонларига амал қилган ҳолда ишлаб чиқилган янги намунавий ўқув дастурларининг янги туркумини таълим амалиётига жорий қилиш.

Маънавият-бу кишини, эгаллаган фойдали билимлари (билим туридан қатъий назар), унинг ҳаётида такрорланавериши натижасида, кўникма ва

малака босқичларидан ўтиб руҳига сингиб, унинг ҳаёт тарзига айланиб кетган босқичдаги ижобий ижтимоий сифатлардир. Демак маънавият асосини билим ташкил қилар экан, билим турларига мос равишда маънавият турларини санаб чиқсак бўлади. Буларга диний маънавият, ахлоқ ва одоб маънавияти, дунёни илмий билиш маънавияти, техник маънавият, касбий маънавият ва бошқалар қиради. Ахлоқ ва одоб маънавияти инсон ижтимоий моҳиятини энг устки қаватини яъни, қобиғини ташкил қилгани учун, баъзилар маънавият деганда, кишининг ахлоқ ва одобга оид билимларини унинг ҳаёт тарзида акс этиши деб тушунишади. Бу маънавиятни тор маънода тушунишдир.

Биринчи Президент Ислом Каримов “Юксак маънавият-енгилмас куч” асарида қайд қилганидек: “Маънавият” тушунчаси жамият ҳаётидаги ҳоявий, мафкуравий, маърифий, маданий, диний ва ахлоқий қарашларни ўзида тўла мужассам этади. Шунинг учун ҳам бу мавзуда фикр юритганда, мазкур қарашларнинг барчасини умумлаштириб, кенг маънодаги “маънавият” тушунчаси орқали ифода қилиш мумкин”!

Ҳақиқатан ҳам узлуксиз таълимни инсонпарварлаштириш жараёнида маънавий-маърифий ишларни тўғри белгилаш, ўқитувчи-талабалар онгига мустақил фикирлашни, турли мафкуравий ва маънавий таҳдидларга қарши курашиш туйғуларини сингдириш уларни келажакка тайёрлашда муҳим вазифадир. Ўз-ўзидан маълумки, халқ ва Ватаннинг келгуси истиқболи, тақдири бугун мактабда таълим олаётган авлодга боғлиқ. Таълим-тарбиянинг мазмуни, савияси мамлакат иқтисодиёти, сиёсатининг оқибатини белгилайди. Шунинг учун ўз келажagini ўйлаган миллат, мамлакат маънавий - маърифий ислохотлар орқали маънавий етук авлодни вояга етказиш, улар учун замонавий шарт-шароитлар яратишни биринчи навбатда ҳал этилиши зарур бўлган муаммолар деб қарайди. Ўтган қисқа даврдаёқ ҳар жиҳатдан баркамол, иймон - эътиқоди мустаҳкам, билимли, фидойи ватанпарвар кишилар Ватан истиқболининг порлоқлигига замин бўлиши тобора аён бўлди. Шунинг учун ҳам муҳтарам Президентимиз айтганларидек, “Буюк мақсадларимизга, эзгу ниятларимизга эришишимиз, жамиятимизнинг янгилиниши, ҳаётимиз

тараққиёти ва истиқболи, амалга оширилаётган ислохотларимиз, режаларимизнинг самарали тақдири” - буларнинг барчаси, авваламбор, замон талабларига жавоб берадиган юқори малакали, онгли мутахассис кадрлар тайёрлаш муаммоси билан чамбарчас боғлиқлигини барчамиз англаб етмоқдамиз . шундай экан, мустақиллигимизнинг истиқболи, мамлакатимизнинг эртаси, буюк келажак яратиш йўлидаги дастурий мақсадларнинг пировард натижаси комил авлодни вояга етказишга, таълим - тарбия тизимида жиддий янгиланишларни вужудга келтиришга боғлиқ. Демак, биз мактаб ва ўқув юртларида таълим - тарбия мазмунини замон талабларига мувофиқ такомиллаштириб боришимиз, ўзгартиримиз, ўқитувчилар савияси, педагогик маҳоратини тубдан яхшилашимиз орқали таълим- тарбия тизимини юксак даражага кўтаришимиз лозим бўлади. Ўқув дастурларидан тортиб, ўқув жараёнининг ички мазмунигача, ўқитувчиларимизнинг билим савияси, маҳоратидан тортиб, жамоатчилик ўртасидаги нуфузигача - барча-барчасида ислох қилишга, янгича муносабат билдиришга эҳтиёж сезилиб туради. Президентимиз мактабнинг замона тараққиётидан орқада қолаётганлигини таъкидлаганлиги бежиз эмас. Бинобарин, мактаб ислохотига жиддий ёндашмаслик, у тараққиётдан орқада қолавериши билан мушкулларимиз ортганидан ортиб бораверади. Бунинг устига, одамларимиз ҳам аввалги одамлар эмас. Дастлабки йилларда аксариятимизнинг дунёқарашимиз, маънавиятимизга бозор иқтисодиёти шарт-шароитлари акс таъсир кўрсатди. Натижада хусусийликни шахсийликка айлантириш, шахсий манфаат йўлида кўпроқ меҳнат қилиш, пулни барча муаммоларни ҳал этишнинг ягона воситаси деб қаровчи кишилар тез кўзга ташланади. Бу ҳол кўпгина ўспирин ёшларни бозор муомаласига тортаётганлиги маълум. Айрим нуронийларнинг “бозор болаларимизни бузди”, деган гапларининг тагида жуда катта маъно бор. Бундан ташвишланмаслигимиз мумкин эмас. Мактаб ислохотини изчиллик билан амалга ошириш орқали фарзандларимизни билимга, касб-ҳунарга ўргатишимиз жамият келажаги учун қайғурган ҳар бир кишининг муҳим вазифасидир.

Айтиш жоизки, таълим тизимини ислоҳ қилиш давр талаби эди. Ислоҳ заминада келажаги буюк давлат яратиш мақсад - муддаоси бор. Шу боис Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Таълим-тарбия ва кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан ислоҳ қилиш, баркамол авлодни вояга етказиш тўғрисида” ги Фармони, “Таълим тўғрисида” ги қонун, “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” улкан тарихий аҳамиятга эга.

Маълумки, ҳар бир давлатнинг таълим соҳасида ўз дастури, концепцияси ва андозалари бўлади. Бу дастур ва концепциялар таълим тизимининг тўла ислоҳ қилиниши ва ўзига хос универсал модел яратиш ёки мукаммаллаштириш, мавжуд тизимлардан фойдаланиб, ўз таълим соҳасини ривожлантириш стратегияларини назарда тутишини тушуниш мумкин.

Давлатимизда ишлаб чиқилган дастур, гарчи миллий бўлсада, у умумий ва чегараланмаган таълим тизими, стратегияси ва моделлари, андозалари талабларини ҳисобга олган ҳолда тузилганлиги, чегараланмаган универсал тизим тарзидадир.

Чунки таълимни бутунлай ислоҳ қилишнинг зарурий шарт-шароитлари вужудга келади. Мустақиллик йилларида мамлакат тараққиётининг иқтисодий, сиёсий, ижтимоий, ҳуқуқий асослари шакланди. Натижада фуқаролик жамиятини барпо қилиш омиллари яратилди. Айни пайтда тараққиётнинг ҳозирги тезкор суръати инсон шахси, онги, дунёқароши, қобилияти ва майлларини тезда камол топтиришни тақазо этаётганлиги ўз- ўзидан аниқ. Шунинг учун ҳам янги иқтисодий-ижтимоий ривожланиш талабига мос малакали, етук маънавиятли, фидойи ва ватанпарвар мутахассис кадрлар тайёрлаш долзарб вазифага айланди. Бу вазифанинг муваққиятини таъминлаш учун махсус Миллий дастур яратиш кун тартибига қўйилди. Миллий дастур асосида таълимни тубдан ислоҳ қилиш учун бутун таълим-тарбия жараёнига истиқлол руҳи, Ватан туйғуси, миллат келажаги, жамият равнақи, комил инсонни вояга етказиш ғоялари сингдирилиб, ақлий-маънавий, ахлоқий-руҳий, жисмоний-ижтимоий баркамол авлоднинг ўсиб улғайишини таъминлашга қаратилган илмий-назарий, маърифий-моддий шарт-шароитларни рўёбга

чиқариш кутилмоқда. Миллий дастур буюк келажак сари дадил кадам қўйган Ўзбекистонда янги авлодни тарбиялаш, одамларга муносиб фаровон турмуш шароитини яратишга йўналтирилган энг оқилона маънавий-ижтимоий, маърифий-мафкуравий муҳит барпо этиши табиийдир. Демак, кенг қамровли ва улуғ мақсадли Миллий дастур ишлаб чиқиш орқали таълим-тарбия тизимлари, мазмуни, педагогик асосларини янгилаш имкониятлари кучаяди.

Шу жараёнда ҳар бир шахсда миллий маънавиятни, миллий онг, миллий шуур, миллий туйғуни баркамолликка кўтариш омиллари фаоллик жараёнига кўчади. Бу улуғвор мақсадларни амалга ошириш учун жамиятимиз ўзининг реал имкониятларига эга. Аввало, озод ва мустақил Ватанда халқни фаровонликка етакловчи ва маълум маънода муносиб турмушни кафолатловчи шарт-шароитлар яратилди. Давлатимизда фидойи, ишчан, ташкилотчилик салоҳияти баланд малакали кучлар улғайди. Улар сиёмоси, фаолиятида миллий маънавиятнинг барқарор мағзи, яратувчан кучи мавжуд. Миллий маънавияти барқарор шаклланган буднай кишилар ўз халқи, миллати, ватани манфаатини ҳар қандай шароитда ҳимоя қилади, ўз фаолиятида халқимизнинг миллий маънавиятини намойиш эта оладиган, миллатнинг салоҳиятини, Ватан қадри, шаъни, шухратини эллараро, давлатлараро кўрсата биладиган инсонлардир.

Таъбир жоиз бўлса, бундай кишиларда миллат тафаккурининг қаймоғи жамланган ва фаолиятида ривож топган бўлади. Шунинг учун ҳам ақлий, шуурий заковати етук, миллий маънавияти камол топган, Ватан ва миллат туйғуси қалбида жўш урган бундай шахслар бошқа маданиятларга рўбарў келганда ўзилигини йўқотмайди, ўзга маданиятлар таъсирига тушиб қолмайди.

Миллий дастурда қабул қилинган атамалардан, таълим тузилмаси тизимларида мавжуд бўлган структура ва терминлардан фойдаланиши зарур бўлган анъанавий усулдир. Аммо кадрлар тайёрлаш соҳасидаги миллий моделнинг тизимлари ва таркибий қисмлари турличадир. Фақат Ўзбекистоннинг ўзига хос, яъни кадрлар тайёрлашнинг миллий модели таркиби - бу шахс (субъект), давлат ва жамият, узлуксиз таълим, фан ва ишлаб чиқариш деб конкретлаштирилиши миллий дастурнинг ягоналигидир. Миллий дастурда

умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълимининг мажбурийлиги, академик лицей ёки касб-хунар коллежларини танлашнинг ихтиёрийлиги ва уларда бепул, давлат ҳисобидан ўқитиш, билим бериш имкониятларининг яратилганлиги, дастурдаги умумийлик ва миллийлик, таълимнинг ижтимоий тараққиётда устувор деб эълон қилиниши, таълим демократияси, таълим олишнинг мажбурийлиги, истеъдодга берилаётган эътибор диққатга сазовор ҳисобланади.

Мазкур дастурнинг “Кадрлар тайёрлаш миллий модели” сарлавҳали бобида келажакда ҳар жиҳатдан баркамол шахсни шакллантириш ҳақида шундай сўзлар ўз ифодасини топган: “Кадрлар тайёрлаш соҳасидаги давлат сиёсати инсонни интеллектуал ва маънавий-ахлоқий жиҳатдан тарбиялаш билан узвий боғлиқ бўлган узлуксиз таълим тизими орқали ҳар томонлама баркамол шахс-фуқарони шакллантиришни назарда тутди. Шу тарзда фуқаронинг энг асосий конституциявий ҳуқуқларидан бири-билим олиш, ижодий қобилиятини намоён этиш, интеллектуал жиҳатдан ривожланиш, касби бўйича меҳнат қилиш ҳуқуқи рўёбга чиқарилади”.¹

“Маънавий-ахлоқий тарбия ва маърифий ишлар” бобида: “Ёш авлодни маънавий-ахлоқий тарбиялашда халқнинг бой миллий маданий-тарихий анъаналарига, урф-одатлари ҳамда умумбашарий қадриятларга асосланган самарали ташкилий, педагогик шакл ва воситалари ишлаб чиқилиб, амалиётга жорий этилади. Шахсни тарбиялаш ва уни ҳар томонлама камол топтиришнинг устуворлиги таъминланади. Умумий ҳамда педагогик маданиятни ошириш мақсадида, мамлакат аҳолиси орасидаги маърифий ишлар такомиллаштирилиб борилади.

Ўзбекистон мустақиллиги принципларига садоқатли ҳамда жамият тараққиётига муносиб ҳисса қўшишга қодир шахсни шакллантириш мақсадида таълим муассасалари ота-оналар, оила, маҳалла қўмиталари, фондлар билан ўзаро пухта ҳамкорлик қиладилар”.

Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги қонунида (1997) ҳам ёш авлоднинг маънавий ва маданий тарбиясига алоҳида эътибор берилган.

Ёшларнинг онги ва тафаккури ўзгариб, янгиланиб бормоқда. Тафаккур ва онгимизда мустақиллик ғоялари мустаҳкамланмоқда. Дунёни, ўзимизни ва ўзлигимизни англаш имконияти қўлга киритилди. Бу ёшлар тафаккурини мустақиллик тафаккури талабларига мос шакллантирмоқда.

Бизга бобокалонларимиздан, динимиз, ўзбекона турмуш тарзимиз мерос қолган. Ана шунинг учун маънавий қадриятларга эътибор бериш, ёшларнинг мақсади ва орзу-умидларига муносиб гўзал ҳаёт барпо этиш жуда катта ижтимоий аҳамият касб этади. Чунки “Келажаги буюк давлат, энг биринчи навбатда, бўлажак фуқароларининг маданияти, маълумоти ва маънавияти ҳақида ғамхўрлик қилмоғи зарур. Ёш авлодга озод ва обод Ватанни мерос қолдирар эканмиз, улар мутафаккирларимизнинг, давлат раҳбарларининг улуғ ишларини давом эттиришларини ният қилар эканмиз, ёшларнинг маънавий уйғоқлигига аҳамият беришимиз лозим. Ғафлат уйқусидан уйғониб, ёрқин кўз билан келажакка назар ташлайдиган замон келади”.

Миллий дастурни амалга ошириш, турмушда қўллаш миллат тараққиёти, маънавияти ва маълумоти юксак билимли ёшларга боғлиқ. Акс ҳолда ёшларнинг манқуртлик ва фақат пулга сажда қилувчи арзон ишчи кучига айланиб қолиш хавфи туғилади. Миллатнинг истиқболи арзон-гаровга ўз кучини сотадиганлар эвазига эмас, аксинча, моддий ва маънавий меҳнати, салоҳияти юксак кадрланадиган кишилар, ўз ҳаётини ижодий ва жамият тараққиётида ижобий роль ўйнайдиган меҳнат асосида қурган ёшларга боғлиқ. Келажакимизга умид ва ишонч катта. Ўзбекистоннинг келажакда буюк давлат бўлиши учун шарт-шароитлар мавжуд: буюк тарих ва бой маънавий меросимиз бор. Жаҳоншумул аҳамиятга молик маданиятнинг ворисларимиз; ватанимизнинг иқлими, табиати, ажойиб ер ости ва ер усти бойлигимиз беҳисоб; халқимиз меҳнатқаш, ғайратли ва бардошли; кўҳна мамлакатимиз зўр интеллектуал салоҳиятга, бой ақлий меросга эга.¹ Бу маънавий неъматлар давлатимиз, мамлакатимизнинг тарихий илдизлари сифатида келажакда мўл-мўл маънавий ҳосил беришига шак-шубҳа йўқ. Буни ёшлар кадрлашлари, уни ривожлантириб, доимо бойитиб боришлари ўзларидан кейинги авлодга

қолдириш туйғуси баланд бўлиши, шундай миллий ғурур ва ифтихор уларни янги-янги ютуқларга; илм-фан сирларини эгаллашга даъват этади.

Янги жамиятнинг мақсад ва идеалларига биноан янги авлод дунёқарashi шаклланмоқда. Янги жамиятнинг қарор топиши ва ривожланиши, ўз навбатида, маънавий янгиланган, ривожланган ва шаклланган авлодлар руҳининг покланишини ҳам тақозо этмоқда.¹ Янги жамият аввал миллат орзусида, қалбида пишиб етилади. Сўнгра у объектив реалликка айланган, кенг жамоатчиликнинг ҳаёт ва тараққиёт тарзини ифодаловчи ғоя тарзида қарор топди. Худди шу жамият етиштирган кишилар, кенг жамоатчиликнинг илғор дунёқарashi ва тафаккурига зарурат сезади. Бир-бирини тақозо этувчи ва бир-бирининг тараққиётини белгиловчи ғоявий омиллар муштараклиги жамият ва мамлакатнинг миллий манфаатлари ва истиқболини кафолатловчи кучлардир. Ана шу маънода республикада қарор топаётган фуқаролик жамиятини ва бу жамиятда истиқомат қилувчи ёшларнинг онгини, дунёқарashини ўзгартириш ва инсонийлаштириш мақсадида ниҳоятда кўп ва хўп ижтимоий-тарихий чора-тадбирлар кўрилмоқда. Инсон эркинлиги ва озодлигини таъминловчи Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси қабул қилинди. Қатор университетлар ташкил этилиб, ўқув тизимимизда жаҳон андозалари, тарбия йўналишида маънавий меросимизнинг энг илғор ва инсонпарвар тамойиллари асос қилиб олинди. Давлат ва жамият қурилиши масалаларини ўрганиш юксак малакали раҳбар кадрлар тайёрлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги давлат ва жамият қурилиши Академияси ташкил этилди. Ватанимизнинг Қуролли Кучлари ва хавфсизлигини мустаҳкамлаш, фуқароларнинг ўз уйи ва иш жойларида тинч-хотиржам бўлишлари бўйича чора-тадбирлар белгиланди; таълим тизимимиздаги ислохатлар замонавий лицей ва коллежлар таъсис қилинишига олиб келди; ёшларнинг билим ва салоҳиятларини юксалтириш мақсадида “Улуғбек”, “Умид”, “Устоз” ёки кейинчалик “Истеъдод” жамғармалари тузилди.

Миллий дастур мамлакатдаги таълим тизимининг ҳамма томонларини қамраб олганлиги, ҳозирги замон талаблари кўзда тутилганлиги, бозор

муносабатларини ҳисобга олиб маркетинг, менежмент каби мутахассисликлар тайёрлашга аҳамият берилганлиги, янги дастурнинг ташаббускори шахсан Ўзбекистон Республикаси Президенти эканлиги ва уни Олий мажлис ҳамда Вазирлар Маҳкамаси қўллаб-қувватлаганлиги билан алоҳидалик касб этади.

Вилоятлар марказларида маънавий маркази мажмуи, вилоят халқ хунармандчилиги, амалий санъат, ишлаб чиқариш, тижорат марказлари ва бошқа инсонлар хордиқ чиқарадиган жойлар қурилди. Барча шаҳар ва туманларда маънавий ва маърифат бўлимлари ташкил бўлди. Уларга асосан ўқитувчи, журналист, ижодкор ва сиёсатшунос малакали ходимлар бошлиқ этиб тайинланди.

Вилоятлар оммавий ахборот воситалари ҳам маънавий ва маърифатнинг моҳияти, аҳамияти ҳақида мунтазам мақола ва кўрсатувлар уюштирдилар.

Республикаимиз Президентининг китоблари ва нутқларида жойларда маънавий ва маърифий ишларни тубдан яхшилашнинг асосий йўналишлари белгилаб берилди. Ана шу дастурий йўналишлар бўйича изчил ва қатъият билан иш олиб бориш - энг муҳим вазифамиздир.

Давлатимиз истиқболини яратувчи маънавий етук, маърифатли, руҳияти баланд, жисмоний соғлом, вужудида Ватан туйғуси, истиқлол ғояларига садоқат руҳи жўш урган ёш авлодни вояга етказиш мақсадида барча имкониятлардан самарали фойдалана билишимиз даркор. Зеро одамлар маънавийлиги, маърифатли бўлса, жамият фаровон, давлатимиз қудратли бўлади. Барча соҳаларда адолат, инсоф, диёнат, қонунийлик маданияти, сўз ва иш бирлиги ўсиб улғаяди.

Ҳар қандай демократик давлатнинг ривожланишдан асосий мақсади – инсондир. Жамият тараққиёти эса нафақат мамлакат иқтисодий салоҳиятининг катталиги билан, балки бу салоҳият ҳар бир инсоннинг камол топиши ва уйғун ривожланишига қанчалик йўналтирилгани билан ҳам ўлчанади.

2010 йил мамлакатимизда “Баркамол авлод йили” деб эълон қилингани муносабати билан қабул қилинган дастурни амалга оширишда соғлиқни

сақлаш, таълим, аҳолини иш билан таъминлаш, тадбиркорликни ва маҳаллий инфратузилмани ривожлантириш, атроф-муҳит ҳолатини яхшилаш, табиат ва ер ресурсларидан фойдаланиш самарадорлиги билан боғлиқ масалалар муҳим устувор аҳамиятга эга. Буларнинг ҳаммаси моҳият эътибори билан инсон камолотига, унинг маънавий ҳамда моддий талаб-эҳтиёжларини таъминлаш учун ҳар томонлама қулай шароитлар яратишга қаратилган Инсон тараққиёти концепциясига батамом мос ва мувофиқдир.

Бугунги кунда Инсон тараққиёти концепцияси истиқлолнинг биринчи кунларидан бошлаб “Ислоҳот ислоҳот учун эмас, аввало инсон учун, унинг манфаатлари учун” деган ҳаётий қоида асосида ислоҳот жараёнларни амалга ошираётган мамлакатимизда барча ўзгариш ва янгиланишларнинг марказидаги устувор масалага айланмоқда. Бу ҳақда сўз борганда, Ўзбекистон Конституциясида инсон ҳуқуқ ва манфаатлари энг олий қадрият сифатида муҳрлаб қўйилганлигини қайд этиш ўринли бўлади.

Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати аъзоларининг БМТнинг Мингйиллик ривожланиш мақсадлари амалга оширилишининг бориши ҳақидаги маърузаларини эшитиб, Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси мамлакатни модернизация қилишга қаратилган демократик ўзгаришлар йўли юқори даражада самарали эканини таъкидлади. Чиндан ҳам, иқтисодий, сиёсий ва ҳуқуқий соҳалардаги барча ислоҳотларимиз пировард натижада одамлар фаровонлигини муттасил ошириб боришга, мамлакатимиз ҳар бир фуқаросининг касбий, интеллектуал ва маънавий салоҳиятини рўёбга чиқариш учун кенг имкониятларни, соф экологик муҳитни яратишга қаратилгандир.

Кейинги 10 йил мобайнида давлатимиз томонидан юртимизда амалга оширилган барча кенг миқёсли ишлар БМТнинг Мингйиллик ривожланиш мақсадлари кенг кўламда бажарилишини таъминлади.

Биргина таълим соҳасини оладиган бўлсак, мамлакатимизда ўз мазмун ва моҳиятига кўра ноёб бўлган Кадрлар тайёрлаш миллий дастури муваффақиятли амалга оширилди. Ушбу дастур ўн икки йиллик яхлит мажбурий узлуксиз таълим тизимига ўтиш ҳамда таълим жараёнларининг сифатини тубдан ва

тизимли оширишга, кадрларнинг юксак даражадаги умумий ва касбий маданиятга эга бўлган янги авлодини тарбиялашга қаратилган махсус чора-тадбирларни кўриш имконини берди.

Мамлакатимизда умумий ва ўрта махсус таълим давлат томонидан кафолатланади. 7-15 ёшдаги болаларнинг бошланғич ва умумий таълимга қамраб олиниши, шунингдек аҳолининг саводхонлик даражаси бугунги кунда юз фоизни ташкил этади. Бу эса БМТнинг бошланғич ва ўрта мактабларда таълим сифатини ошириш соҳасидаги Мингйиллик ривожланиш мақсадларининг Ўзбекистон томонидан етакчи давлатлар қаторида бажарилаётганини тўла тасдиқлайди.

Сўнги йилларда юртимизда тиббий хизмат тизими амалда тўлиқ модернизация қилинди, аҳолига бепул юқори малакали шошилиш тиббий ёрдам кўрсатиш учун юксак талабларга жавоб берадиган замонавий касалхоналар ва бўлимларнинг ихтисослаштирилган тармоғи ташкил этилиши ислохотларнинг энг муҳим ва амалий натижаси бўлди.

Жамоатчилик назорати жамиятнинг давлат билан самарали алоқасини таъминлашнинг, ўтказилаётган чуқур демократик ислохотлар, мамлакатни сиёсий-ҳуқуқий ривожлантириш мақсадлари ва устувор йўналишлари аҳоли томонидан кўллаб-қувватланишининг, шунингдек, халқнинг эзгу интилишларини рўёбга чиқариш ва фаровонлигини оширишнинг, иқтисодиётнинг рақобатдошлигини, қонун устуворлигини таъминлаш, инсон ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш ҳамда кучли фуқаролик жамиятини шакллантиришнинг муҳим шартига айланмоқда.

Мамлакатимизда соғлом ва баркамол авлодни тарбиялаш, ёшларнинг ўз ижодий ва интеллектуал салоҳиятини рўёбга чиқариши, мамлакатимиз йигит-қизларини XXI аср талабларига тўлиқ жавоб берадиган ҳар томонлама етук шахслар этиб вояга етказиш учун зарур шарт-шароитлар ва имкониятларни яратиш бўйича кенг кўламли чора-тадбирларни амалга ошириш мақсадида 2010 йил юртимизда “Баркамол авлод йили” деб эълон қилинди.

“Баркамол авлод йили” давлат дастури мамлакатимиз ёшларининг барча гуруҳларини камраб олади. Жумладан:

- соғлом фарзанднинг дунёга келиши учун “Соғлом она – соғлом бола” ғояси асосида бўлажак оналар саломатлиги бўйича ғамхўрликни янада кучайтириш;

- мактабгача таълим тизими асосини ташкил этган боғча ва яслиларда ўғил-қизларимизни миллий ва умуминсоний қадриятлар руҳида тарбиялашнинг замонавий усулларида кенг фойдаланиш;

- умумтаълим мактабларида тарбия ва таҳсил олаётган ёшларимизнинг янада камол топишини таъминлаш, аниқ бир касбга бўлган қизиқишларини шакллантириш;

- ўрта махсус таълим тизими, яъни касб-ҳунар коллежларида касб маҳоратини ўрганиб, тарбия топаётган, академик лицейларда ўз билимларини янада чуқурлаштириб, таълим олаётган ёшларни замонавий касб-ҳунар соҳалари ва олий таълим муассасаларига тайёрлаш;

- олий таълим муассасида таҳсил олаётган ёшларни ўз йўналиши, мутахассислиги бўйича етук кадр сифатида катта ҳаётга тайёрлаш.

Маълумки, таълим соҳасидаги ислохотлар мамлакатимизда олиб борилаётган ижтимоий-иқтисодий ислохотларнинг узвий ва ҳал қилувчи йўналишларидан бири ҳисобланади. Президентимиз Ислам Каримов таъкидлаганидек, **«Ҳаммамизга теран бир ҳақиқат аён бўлиши керак – биз юртимизнинг эртанги ривожини йўлида қандай чуқур ўйланган дастурларни тузмайлик, бу режаларни бажариш учун қандай моддий база ва имкониятларни яратмайлик, бунинг учун қандай кўп сармоя сафарбар этмайлик, уларнинг барчасини амалга оширадиган, рўёбга чиқарадиган қудратли бир омил борки, у ҳам бўлса, юқори малакали ишчи кучи ва юртимизнинг эртанги кунини, тараққиёти учун масъулиятни ўз зиммасига**

олишга қодир бўлган етук мутахассис ёшларимиз, десак, ўйлайманки, ҳеч хато бўлмайди»⁷.

Бундан кўринадики, эркин демократик фуқаролик жамиятини барпо этиш, юксак иқтисодий тараққиётга эришиш ва аҳоли фаровонлигини таъминлаш каби пиروвард мақсадларга таълим соҳасини тубдан ўзгартирмасдан ва замонавий асосда қайта қурмасдан туриб эришиб бўлмайди.

Таълимнинг бошқа босқичлари қатори олий таълим тизимини ҳам тубдан ўзгартириш мустақиллик давридаги таълим ислохотларининг энг муҳим йўналишларидан биридир. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги қонуни (1997 йил 29 август) ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастури халқаро таълим стандартларини мамлакатимиз олий таълим тизимига жорий қилиш, юксак малакали замонавий кадрлар тайёрлашда миллий тажриба ва анъаналаримиз билан бирга илғор жаҳон тажрибасидан ҳам кенг фойдаланиш борасида янги уфқ ва имкониятлар очди.

Айнан ана шу ҳужжатлар асосида олий таълим муассасалари моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва ривожлантириш, уларни замонавий ўқув-лаборатория ускуналари ва компьютер техникаси билан жиҳозлаш, дарслик ва ўқув-услубий материаллар, педагог кадрлар билан таъминлаш, янгича фикрлайдиган ўқитувчиларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш, малакасини ошириш, уларнинг меҳнатини рағбатлантиришни кучайтириш тадбирлари аниқ белгилаб олинди.

Олий таълимда бакалаврият ва магистратура тизими жорий қилинди. Жаҳон стандартларига мос бу тизим олий таълим сифатини оширишга хизмат қилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов бу ҳақда алоҳида тўхталиб, шундай деган эди: **«Билимдон, профессионал жиҳатдан саводли ҳамда ғайрат-шижоатли шахсларни, ўз мамлакатимизнинг чинакам ватанпарварларини тарбиялай оладиган, уларни буюк миллий маданиятнинг улкан маънавий мероси билан бойита оладиган, жаҳон**

⁷ Ўзбекистон Конституцияси – биз учун демократик тараққиёт йўлида ва фуқаролик жамиятини барпо этишда мустаҳкам пойдевордир. – Президент Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 17 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси // Халқ сўзи, 2009 йил 6 декабрь.

фани ва маданияти дурдоналаридан бахраманд эта оладиган мамлакатгина, миллатгина буюк келажакка эришиши мумкин».

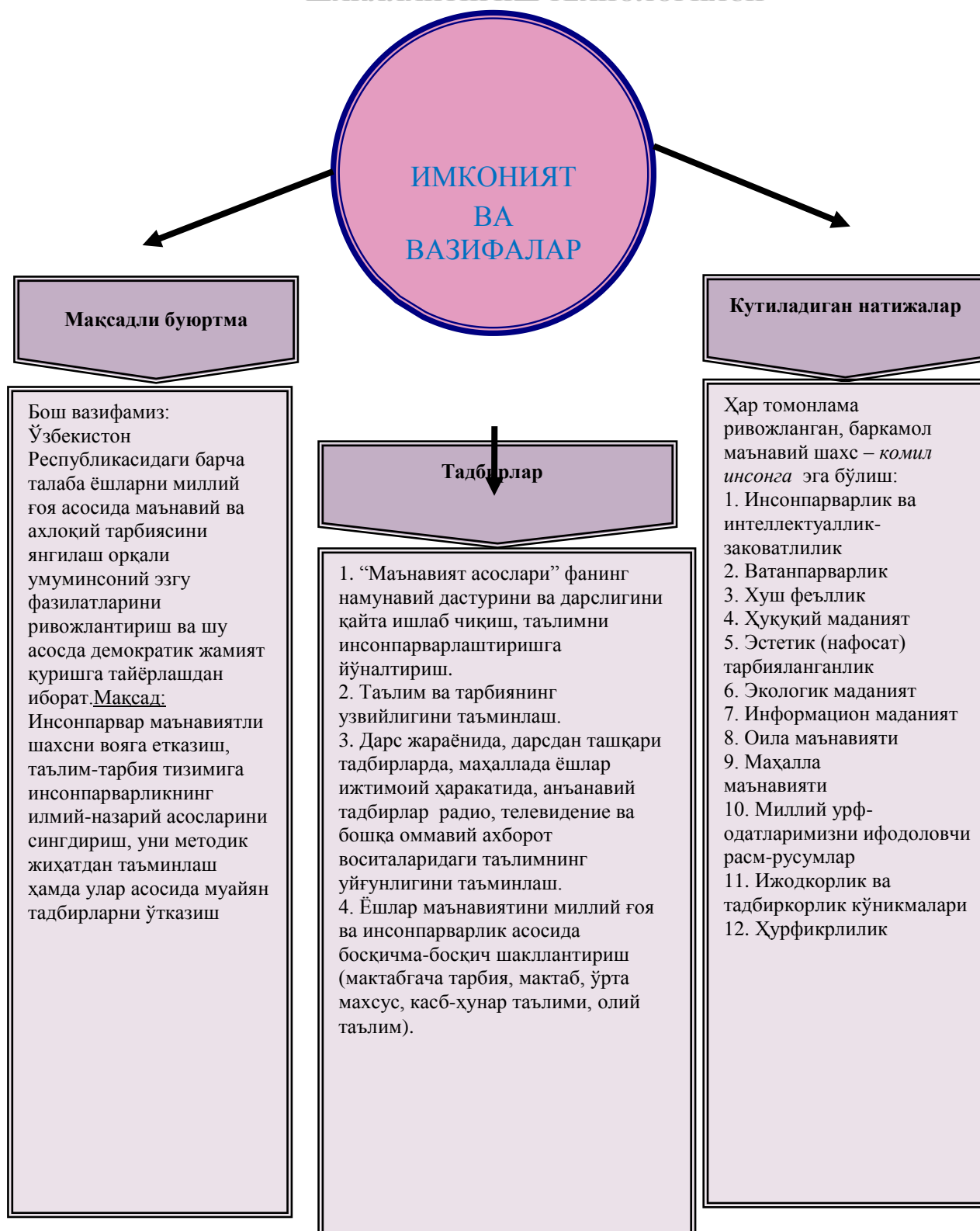
Кадрлар тайёрлаш миллий дастури Президентимиз ташаббуси билан юзага келди. Бундай Дастур дунёда АҚШдан сўнг фақат Ўзбекистонда қабул қилинди ва бугунги кунда жаҳон жамоатчилиги унинг афзалликларини тўла эътироф этиб, бизнинг бу соҳадаги тажрибаларимизни ўрганмоқда.

Мамлакатимизда узлуксиз таълим ва кадрлар тайёрлаш тизимининг амалий жиҳатдан янги меъерий-ҳуқуқий пойдевори яратилди. Академик лицейлар ва касб-ҳунар коллежлари учун юқори малакали педагог ва муҳандис-педагог кадрлар тайёрлаш, уларни саралаш, аттестациядан ўтказиш, бошқарув ходимлари ва педагог кадрларни қайта тайёрлаш бўйича мақсадли дастур ишлаб чиқилди ва ҳаётга жорий этилди. Маълумки, узлуксизлик ва узвийлик таълим тизимида ортиқча такрорийликка чек қўйиб, энг аввало, жамиятнинг маънавий ва интеллектуал салоҳиятини кенгайтиради, қолаверса, давлатнинг ижтимоий ва илмий-техник тараққиётини такомиллаштириш омили сифатида ишлаб чиқаришнинг барқарор ривожланишини таъминлайди.

Президентимиз таъкидлаганидек, Ўзбекистонда ҳар йили таълим учун сафланаётган харажатлар ялпи ички маҳсулотнинг 10-12 фоизини ташкил этмоқда. Ҳолбуки, жаҳон тажрибасида бу кўрсаткич 3-5 фоиздан ошмайди.

Бугунги кунда, жаҳон моливий-иқтисодий инқирози шароитида “Баркамол авлод йили” давлат дастурида белгиланган комплекс чора-тадбирларни бажариш учун 2010 йилда барча молиялаш манбалари ҳисобидан 8 триллион сўм атрофидаги маблағ, жумладан, 1,8 триллион сўм давлат маблағлари, тижорат банкларининг 3,3 триллион сўмлик кредитлари ва масъул ижрочиларнинг 2,7 триллион сўмдан ортиқ маблағлари йўналтирилди. Жаҳонда ҳеч бир давлат ёш авлод камолоти учун бунчалик катта эътибор ва маблағ ажратмаган.

МАЪНАВИЙ-МАЪРИФИЙ СОҲАДА ИНСОНПАРВАРЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Таълим соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий тамойиллари қаторида таълим ва тарбиянинг инсонпарварлик ва демократик хусусияти, таълим узлуксизлиги, умумий, ўрта ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълимининг

мажбурийлиги, ўрта махсус, касб таълимининг, академик лицей ёки касб-хунар коллежи йўналишининг танлаш эркинлиги алоҳида аҳамият касб этади. Шунга кўра, соҳани тубдан ислоҳ этиш ҳамда замон талаблари асосида шакллантиришда академик лицей ва касб-хунар коллежлари тармоғининг яратилишига алоҳида эътибор қаратилди

Президентимиз томонидан таълим-тарбия жараёнига ёндашувда ёшларимизнинг ҳар томонлама баркамол бўлиб етишларини таъминлашга алоҳида эътибор берилмоқда. Бунда ёш мутахассис кадрларнинг кенг дунёқараш, замонавий билим, кўникма ва малака билан бир қаторда жисмонан соғлом бўлиши ҳам энг муҳим талаблардан бири сифатида кун тартибига қўйилмоқда. Бунинг учун эса ёшлар ўртасида жисмоний тарбия ва спорт ишларини мунтазам ва тизимли тарзда йўлга қўйиш алоҳида аҳамият касб этиши табиий, албатта.

Шунга кўра, шахсан Президентимизнинг ташаббусига кўра, Ўзбекистонда ўқувчи ва талаба ёшлар ўртасида 3 бўғинли оммавий спорт мусобақалари тизими ишлаб чиқилиб, йўлга қўйилди. Умумий ўрта таълим мактаблари ўқувчилари ўртасида «Умид ниҳоллари», академик лицей ва касб-хунар коллежлари ўқувчилари ўртасида «Баркамол авлод», олий ўқув юрти талабалари ўртасида «Универсиада» спорт мусобақаларини ўтказиш таълим-тарбия тизимига киритилди.

Ўзбекистонда соғлом авлодни тарбиялаш, ўқувчи ва талаба ёшлар саломатлигини мустаҳкамлашда жисмоний тарбия ва спортдан самарали фойдаланиш давлат дастурларида, норматив ҳужжатларда белгиланган. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон болалар спортини ривожлантириш жамғармасини тузиш тўғрисида”ги (2002 йил 24 октябрь) Фармони ва шу Фармон асосида Вазирлар Маҳкамаси томонидан қабул қилинган қарорлар болалар ўртасида спортни оммалаштириш, болалар шуғулланадиган спорт иншоотларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш, янги замонавий спорт иншоотлари бунёд этилишига замин яратди.

Жумладан, “2003-2009 йиллар мобайнида Жамғарма маблағлари ҳисобидан республикада намунавий лойиҳалар бўйича 1117 та болалар спорти объектлари барпо этилди ва фойдаланишга топширилди, шулардан 917 та спорт иншооти (82 фоизи) қишлоқ жойлардадир. Ҳозирги вақтда спорт секциялари ва гуруҳларида мактаблар, академик лицейлар ва касб-ҳунар коллежларининг 2,1 миллионга яқин ўқувчиси мунтазам шуғулланиб келмоқда, шуларнинг 35 фоизини қизлар ташкил этади”⁸.

Назорат саволлари:

1. Таълимни инсонпарварлаштиришнинг моҳияти нимада?
2. Таълимни инсонпарварлаштиришнинг фалсафий жиҳатларини келтириб беринг.
3. Таълим тизимини инсонпарварлаштиришнинг ташкилий-услубий асосларини кўрсатинг?
4. “Таълим тўғрисида”ги Қонун ва унинг моҳияти ҳақида тўхталиб ўтинг.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб интизом ва шахсий жавобгарлик –ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. -Т.: Ўзбекистон, 2017.
2. Мирзиёев Ш.М.Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қураимиз. -Т.: Ўзбекистон, 2017.
3. Ахледдинов Р.Ш. Мактабни бошқариш санъати. Т.: Фан, 2006
4. Муҳамедова З.Таълим фалсафаси. -Т.: ТошМИ, 2016.
5. Муҳамедова З.М. Гуманизация образования. Т.: ТошМи, 2015
6. Шермухамедова Н.А. Таълим фалсафаси.-Т.: Адабиёт учкунлари. 2018, - 193 б.
7. ГусинскийБ.С., Турчанинов Ю.И. Введение в философии образования. М.: 2000
8. Шарипов Ф. Проблемы гуманизации и гуманитаризации образования// Таълим тизимида ижтимоий гуманитар фанлар. 2003, №1/2

⁸ Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. Болалар спорти объектларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида. 2010 йил 5 май // Халқ сўзи, 2010 йил 6 май.

IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

1 - амалий машғулот:

Таълим фалсафасининг вужудга келиши

1. Таълим фалсафасининг вужудга келиши, предмети ва вазифалари.
2. Миллий таълим тизимлари. Дунё таълим маконининг шаклланиш босқичлари
3. Таълимни ташкил этишда халқаро ташкилотлар тажрибасининг устивор йўналишлари.

2 - амалий машғулот:

Таълим соҳасидаги ислохотлар

1. Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда таълим тизимидаги ўзгаришлар.
2. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури ва унинг амалий аҳамияти.

3 - амалий машғулот:

Олий маълумотли ёш мутахассис образи ва олий мактабнинг таълим жараёнидаги роли.

1. Мустақиллик йилларида олий мактаб таълим тизимидаги ўзгаришлар.
2. Олий маълумотли ёш мутахассиснинг бугунги қиёфаси.
3. Таълим тизимида олий мактабнинг ўрни

4 - амалий машғулот:

Таълим жараёнида қадриятлар тизими.

1. Қадрият тушунчаси ва унинг моҳияти
2. Қадриятларнинг таълим жараёнидаги ўрни

5 - амалий машғулот:

Таълимнинг инсонпарварлашуви ва ахборотлашуви.

1. Ўзбекистонда таълим сиёсатининг гуманистик мазмуни.
2. “Таълимни инсонпарварлаштириш” тушунчасининг мазмун-моҳияти.
3. Таълим тизимини инсонпарварлаштиришнинг ташкилий-услубий асослари.

V. КЕЙСЛАР БАНКИ

Илғор ижодкор педагоглар томонидан анъанавий таълим технологиясидаги камчиликларга жавоб топиш, самарали услубларини такомиллаштириш, ўқувчининг ақлий меҳнатини амалга ошириш усулларини излашлари натижасида ўзига хос таълим усули воситалари яратилдики, бунинг оқибатида янгича педагогик фикрлаш тарзи вужудга келди. Ана шу изланишлар замирида янги педагогик технологияга асос солган педагогик технологиялар яратила бошланди. қўлланиладиган педагогик технологияларни бир тизимга солиш, унга мақсадли йўналиш бериш таълимни амалга оширишдаги шакл ва мазмун яхлитлигини таъминлаган ҳолда кутилиши зарур натижани олишни белгилайди. Таълимга тестларнинг жорий этилиши, диагноз ва диагностик таҳлилнинг киритилиши, мониторинг назоратининг юритилиши, билимларни рейтинг тизимида баҳолашга ўтиш, фаннинг боб, бўлим мазмунини яхлит ҳолда ўзлаштиришни моделлаштириш, тизимга солинган назорат турларида ўқувчиларнинг ишлаши ва ниҳоят ноанъанавий дарс шаклларининг вужудга келиши ўқув жараёнидаги анъанавий таълим ўрнига вужудга келган янги педагогик технологиялар бўлиб, улар янгича фикрлаш тизимидаги таълимга ўтишни тақозо этади.

“Case-study”нинг асосий мақсади – турли вазиятли, шу жумладан, педагогик вазиятли масалаларни ҳал қилиш мобайнида ўқувчиларнинг концептуал схема ва моделларидан амалий фойдаланиш малакаларини, шунингдек, муаммоларни гуруҳий таҳлил қилиш ва қарор қабул қилиш кўникмаларини ишлаб чиқариш орқали билимларини мустаҳкамлашдан иборатдир⁹.

Ҳозирги даврда ўқув меҳнати ҳам бошқа меҳнат турлари каби ўзига хос билим, кўникма ва малакаларини шахсда шакллантиришини талаб қилади, бунинг учун эса ирода, диққат, кузатувчанлик, фикр юритиш, хаёлпарастлик каби шахсий сифатларнинг тарбияланганлиги зарур.

Биз таълим самарадорлигини оширувчи омилларни тўхтовсиз таҳлил қилиш, мутахассисларнинг узлуксиз малакасини ошириш ҳамда қўйиладиган услубларнинг нечоғлик мослигига тўғри баҳо бериш тамойилларни белгилашимиз ва таълимнинг олиниши зарур бўлган натижасини ифодалай олишимизга кўрсатадиган йўл ҳисобланади. Мана шу тамойилларга таяниб таълим жараёни самарали бўлишини таъминлайдиган технология янги педагогик технология ҳисобланади.

Таълимнинг амалга ошириш жараёнига янги педагогик технологияларни киритиш қуйидагиларга асосланади:

- таълим жараёнида иштирок этувчи ўқувчи шахси устиворлигини таъминлаш;
- таълим мақсадининг натижага эришувини (кафолатланганлигини) амалга ошириш;

⁹ А.А.Абдукодиров, Ф.А. Астанова, Ф.А. Абдукодиров “Case-study” услуби: назария, амалиёт ва тажриба.-Т.: Фан ва технологиялар, 2014 й.

- таълим жараёни бошқарилувчи жараён эканлигидан келиб чиққан ҳолда унинг мақсадли бошқарилувига эришиш;
- таълим мазмунини таъминловчи восита, усул шакллари технологиясини ягона бир тизимга келтириш¹⁰.

Кейслар методи (*Case method*) ёки кейс-стади (*case-study*), аниқ вазиятлар анализи (таҳлили) методи бўлиб, реал ижтимоий, иқтисодий, бизнес вазиятлар таърифидан фойдаланувчи таълим техникаси ҳисобланади. Таълим олувчилардан берилган вазиятни таҳлил қилиш, муаммолар моҳиятини англаш, ушбу муаммоларнинг муқобил ечимларини излаш ва улар орасидан энг афзалини танлаш талаб этилади. Кейслар реал далилли материалларга ёки реал вазиятга максимал равишда яқинлаштирилган маълумотларга асосланади. Ушбу метод дастлаб 1924 йилда Гарвард бизнес мактаби (*Harvard Business School*)да қўлланган. Гарвард бизнес мактабининг ўқитувчилари бизнес йўналишидаги аспирантура бўлими учун тўғри келадиган дарсликларнинг мавжуд эмаслигини тез англайдилар. Ушбу масалани ечиш учун бизнес мактабининг ўқитувчилари томонидан қўйилган дастлабки қадам етакчи бизнес амалиётчиларидан интервью олиш ҳамда мана шу менежерларнинг фаолияти, унга таъсир этувчи омиллар юзасидан батавсил ҳисобот ёзиш бўлди. Маъруза тингловчиларига у ёки бу ташкилот тўқнаш келган конкрет вазият таърифи ушбу вазият таҳлил қилиниши ва мустақил равишда ёки жамоа бўлиб мунозара ташкил этиш воситасида унинг ечими топилиши учун бериларди. Кейс методи бизнес йўналишидаги таълим муассасаларида кенг тарғиб этилади. Кун сайин ушбу технологиянинг тарафдорлари ортиб бормоқда. XX асрнинг 50 йилларидан бошлаб бизнес-кейслар Ғарбий Европа мамлакатларида оммалашади. Европанинг етакчи бизнес мактаблари INSEAD, LBS, HEC, LSE, ESADE ва бошқалар кейс-стади таълим технологияси воситасида дарс берибгина қолмай ушбу кейсларни яратишда ҳам фаол иштирок эта бошлайдилар. 2000 йилларнинг иккинчи ярмидан бошлаб кейс-стади таълим технологиясига қизиқиш ортиб боради – олийгоҳлар қошида турли тўғарақлар (Кейс клублар) ташкил этила бошлайди. Бундан ташқари турли ташкилотлар кейс-стади юзасидан беллашувлар ва бошқа тадбирларни уюштира бошлайдилар (масалан, Changellenge>>, FutureToday). 1909 йилдан 1919 йилгача бўлган даврида кейс методида асосида таълим қуйидаги схема асосида ташкил этилган: амалиётчи талабаларга аниқ вазиятни баён этиш, ундан сўнг ушбу вазият анализини бериш ва ниҳоят муаммо ечимини аниқлаш ва исботлаш кўрсатмаси берилар эди. Энг биринчи кейслар тўплами 1921 йилда (Dr. Copeland, Dean Donhman томонидан) чоп этилган эди.

2000 йилларнинг биринчи ярмидан бошлаб чет эл олий ўқув юртларида табиий фанлар ва техник фанларни ўқитишда кейс-стади технологиясидан фойдаланиш тенденцияси кузатилиб, ҳозирги кунда кейс-стади таълим технологияси муаммоли таълимнинг етакчи усулларида бўлиб қолди., энг умумий тарзда кейс-стади технологиясининг моҳияти қуйидагича изоҳланиши

¹⁰ Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе. – М.: «Знание», 1989.

мумкин: ушбу технология воситасида ўқувчи (талаба)га реал ҳаётий вазиятни англаш таклиф этилади, айти пайтда бу вазиятнинг тавсифида нафақат у ёки бу амалий муаммо, балки шу муаммони ечиш натижасида эгалланиши зарур бўлган билимлар комплекси актуаллашиши ҳам кузатилади. Таъкидлаш жоизки, муаммонинг ўзи моҳиятан ечимга эга бўлмайди.

Кейс-стади таълим технологиясининг Россия таълим тизимида кириб келиши XX асрнинг 70-80 йилларига тўғри келсада, амалда ушбу технологиянинг таълим тизими шароитида оммалашуви XXI асрнинг бошларига тўғри келади. Россияда ушбу методни ишлаб чиқиш ва асослашга Г.А. Брянский, Ю.Ю. Екатеринославский, О.В. Козлова, Ю.Д.Красовский, В.Я. Платов, Д.А. Поспелов, О.А. Овсянников, В.С. Рапопорт ва бошқалар ҳисса қўшдилар. Айти пайтда Ўзбекистон таълим тизимида ҳам кейс-стади таълим технологияси муаммоли таълим технологилари қаторида кириб келган ва бугунги кунда энг самарадор методлардан бири ҳисобланади.

Кейс-стади таълим технологияси – бу таълимдаги методик янгилик бўлибгина қолмай, балки унинг таълим тизимида кенг ишлатилиши замонавий таълим тизимидаги вазиятга ҳам боғлиқ. Айтиш мумкинки, ушбу технология асосан янги билим, кўникмаларни ўзлаштиришга эмас, ўқитувчи ва талабаларнинг умумий интеллектуал ва коммуникатив салоҳиятини ривожлантиришга қаратилган.

Кейс-стади интерактив таълим методи сифатида талабалар томонидан энг афзал кўриладиган методлар қаторига кирмоқда. Бунинг сабаби сифатида ушбу метод талабаларга ташаббус билдириш, назарий ҳолатни ўзлаштиришда ҳамда амалий кўникмаларни шакллантиришда мустақилликка эга бўлиш имкониятини беришида кўриш мумкин. Ўз навбатида вазиятларнинг анализи (тахлили) талабаларнинг профессионализация жараёнига кучли таъсир ўтказа олиши, уларнинг касбий жихатдан “улғайишига” хизмат қилиши, таълим олишга нисбатан қизиқиш ва ижобий мотивациянинг шакллантириши алоҳида аҳамиятга эга. Кейслар методи ўқитувчининг тафаккур тури сифатида, алоҳида парадигма кўринишида гавдаланиб, ижодий салоҳиятни ривожлантириш, ноанъанавий тарзда фикрлаш имкониятини беради. Бунга албатта, таълим тизимининг демократлашуви ва модернизациялашуви, педагогик креативликка очилган кенг йўл, уларда прогрессив тафаккур услубини ҳамда педагогик этика, педагогик фаолият мотивациясини шакллантириши ҳам мисол бўла олади ¹¹.

Кейс-стади таълим технологияси таркибидаги кейсдаги ҳаракатлар тавсиф кўринишида берилиши мумкин, бунда талабадан ушбу тавсифни англаш, яъни тавсифланган вазиятнинг натижалари, эффективлиги юзасидан мушоҳада юритиш талаб этилади. Акс ҳолда улар муаммонинг ечимлари сифатида таклиф этилади. Ҳар иккала ҳолатда ҳам амалий ҳаракатлар моделини ишлаб чиқиш таълим олувчиларнинг касбий фазилатларини шакллантириш воситаси сифатида хизмат қилади.

¹¹ Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе. – М.: «Знание», 1989.

В.Я. Платов кейс-стади технологиясининг қуйидаги афзал ва бошқа таълим технологияларидан ажралиб турувчи жихатларини белгилайди:

1. У ёки бу ижтимоий-иқтисодий тизим моделининг мавжудлиги ҳамда ушбу модел ҳолатининг муайян вақт бирлиги ичида таълил этилиши;
2. Муаммо ечимини аниқлашга жамоавий тарзда эришиш;
3. Муаммонинг ечимида турли альтернативаларнинг мавжудлиги. Ягона ечимнинг мантиқан мавжуд эмаслиги;
4. Муаммо ечимини излашда яхлит мақсад;
5. Фаолиятни баҳолашнинг гуруҳий тизимининг мавжудлиги.

Ушуб ўзига хосликлар ва бошқа омиллар таъсирида кейс-стади таълим технологияси таълим тизими шароитида кенг тарқалмоқда. Аммо ушбу методнинг таълим тизимида самарали қўлланишида бир қатор мураккабликлар ҳам кузатилади. Энг аввало улар педагог кадрларнинг тегишли методнинг методологик асосига юзаки ёндашуви натижасида вужудга келади. Кўпинча, кейс-стади таълим технологияси остида таълим тизимида “сохта” вазиятлар, бошқача айтганда “ҳаётий” вазиятларнинг кириб келиши кузатилади, таълимий мунозара эса “ҳаёт ҳақидаги суҳбат”га айланади. Аммо айна пайтда кейс-стади таълим технологияси ўқитувчининг касбий компетентлигини ошириш воситаси бўлиб, таълимнинг тарбиявий, таълимий ва тадқиқотчилик функцияларини бирлаштиришга хизмат қилиши мумкин. Ушбу методнинг самарадорлигини оширувчи яна бир омиллардан бири унинг бошқа таълим методлари билан осон бирикишидadir.

Кейс-стади таълим тизимининг категориал аппаратини шакллантириш ундан фойдаланишнинг самарадорлигини сезиларли даражада ошириш имкониятини беради ҳамда таълим жараёнида методнинг технологизациясига йўл очади. Кейс-стади таълим технологиясининг асосий тушунчалари қаторига “вазият” ва “анализ”, бу икки тушунчанинг уйғунлашувидан келиб чиққан “вазият анализи” киради. Фалсафи нуқтаи назардан “вазият” атамаси ўз ичига бир қатор контекстларни бирлаштиради. Шунинг учун, ушбу атама юқори даражадаги барқарорсизлик билан тавсифланувчи ва ўз таркибида бир қатор зиддиятларга эга бўлган муайян ҳолат сифатида изоҳланиши мумкин. Вазият аксария ҳолларда ўзгариш мойиллигига эга бўлиб, унинг ўзгариши ушбу вазиятда иштирок этувчи инсонларнинг фаолиятига боғлиқ бўлади. Вазият инсонлар таъсирига нисбатан очик бўлиб, инсонларнинг хатти-харакатлари эса бу вазиятда ўз мақсадларига эришишлари ва қизиқишларини қондиришларига боғлиқ бўлади. Вазиятлар шундай ижтимоий тизимларда “пайдо бўлади” ки, уларда хулқ-атворнинг қаттиқ детерминацияси кузатилмайди, ижтимоий соҳада кўплаб ижтимоий кучларнинг ўртасида ўзаро таъсир, рақобат ва кураш мавжуд бўлади. Шу туфайли вазиятлар анализига асосланган ҳар қандай метод каби кейс-стади таълим технологияси плюрализм, ўз-ўзини англаш ва жамоавийлик, айна пайтда мустақилликни тақозо этади.

Кейс-стади таълим технологиясининг яна бир баъзавий категорияси бу “анализ”дир. Анализ категорияси объектни ҳаёлан бўлақларга бўлиш ёки илмий тадқиқ этиш сифатида тушунилиши мумкин. Анализнинг турли класификациялари мавжуд бўлиб оммавий анализ таснифини қуйидагича

белгилаймиз: тизимли анализ, корреляцион анализ, факторли анализ, статистик анализ ва бошқалар. Умуман олганда айтиш мумкинки, анализнинг ушбу барча турлари кейс-стади технологияси доирасида қўлланилиши мумкин бўлиб, бу ҳолатнинг технологиянинг имкониятларини янада кенгайтиради. Кейс-стади вазиятни англаш, тафаккур қилиш жараёнида амалга ошиши мумкин бўлган бир қатор аналитик фаолият турлари иштирок этиши мумкин. Бу эса ўз навбатида ўқитувчидан юқори даражадаги методологик маданиятни талаб этади.

Қуйидаги жадвалда кейс-стади технологиясида фойдаланиш мумкин бўлган анализ турларининг имкониятлари берилган

№	<i>Аналитик фаолият турлари</i>	<i>Уларнинг характеристикаси</i>	<i>Унинг гуруҳлари</i>
1.	Муаммоли анализ	Муаммоларни ажратиш; Муаммолар майдони ва уларнинг квалификациясини шакллантириш.	1) Вазиятнинг муаммоли мазмунини анализ қилиш; 2) Вазиятнинг муаммоли шартларини анализ қилиш; 3) Вазиятнинг муаммоли оқибатларини анализ қилиш.
2.	Тизимли анализ	Объектни тизимий ёндашув позициясидан ўз структураси ва функцияларига эга тизим сифатида кўриб чиқиш	1) Дескрипт анализ: мавжуд структура асосида функцияларни шакллантириш; 2) Конструктив анализ: мавжуд функциялар асосида структура шакллантирилади.
3.	Праксеологик анализ	Фаолиятли жараёнларни уларни оптималлаштириш нуқтаи назаридан кўриб чиқиш	Фаолиятни оптимизациялаш усулларини анализ қилиш; Фаолиятни моделлаштириш ва алгоритмлаштириш
4.	Прогностик анализ	Вазиятнинг кейинги ривожига нисбатан фаразлар келтириш	Норматив прогностик анализ; Изловчи прогностик анализ

Кейс-стади технологияси моҳиятан қуйидаги дидактик тамойилларнинг кетма-кетлигига асосланади:

1. Ҳар бир талабага индивидуал ёндашув, унинг эҳтиёжларини ва таълимий услубини инобатга олиш. Бу тамойил таълим жараёнини ташкил этмас аввал талабалар ҳақида максимал ахборотни олишни назарда тутати;
2. Таълимда максимал даражада эркинлик бериш (ўқитувчиларни танлаш имконияти, фанларни танлаш имконияти, топшириқлар ва уларни ечиш услубларини эркин танлаш имкониятининг мавжудлиги);
3. Талабаларни топшириқларни ечишда зарур бўлган кўргазмали материаллар билан етарли миқдорда таъминлаш (илмий мақолалар, видео ва аудио касеталар, у ёки маҳсулотлар);
4. Асосий муаммолар атрофида жипслаштирилган назарий материални рационал узатиш;
5. Ўқитувчи ва талаба ўртасидаги фаол ҳамкорлик муносабатлари. Талаба исталган вақтда ўқитувчига савол билан мурожаат қилиши мумкин;

Талаба шахсининг кучли жиҳатларини ривожлантиришга урғу бериш.

“Case-study” услуби – назарий билимларни амалий масалаларни ечишга қўллаш имкониятини берадиган қуролдир. Услуб талабаларни мустақил фикрлашга ўргатиб қолмасдан, эшита билиш кўникмасини шакллантириш ва турли-туманлик нуқтаи назарни ҳисобга олиш ҳамда ўз фикрини асослаб беришга ўргатади.¹² Ушбу услуб орқали талабалар таҳлилий ва баҳолаш малакаларини такомиллаштириш имкониятига эга бўладилар, жамоада ишлашга ва қўйилган муаммонинг энг рационал ечимини топишга ўрганадилар. Ўқитишнинг интерфаол услубларидан бўлган “Case-study” услубидан талабалар назарий ҳолатларни ўзлаштириш ва ўқув материалларини амалиётга тадбиқ этиш мақсадида фойдаланмоқдалар; у талабаларни касбга йўналтиришга таъсир этади, уларнинг ақлан улғайишига кўмаклашади, ўқишга нисбатан қизиқиш ва ижобий мотивацияни шакллантиради. Бир вақтнинг ўзида “Case-study” услуби ўқитувчининг фикрлаш образи сифатида ҳам, бошқача ўйлаш ва ҳаракат қилиш, ўзининг ижодий салоҳиятини янгиловчи, унинг алоҳида парадигмаси бўлиб чиқади.

1-кейс

Таълим фалсафасининг моҳиятини очиб беринг.

¹² А.А.Абдуқодиров, Ф.А. Астанова, Ф.А. Абдуқодиров “Case-study” услуби: назария, амалиёт ва тажриба. –Т.: Фан ва технологиялар, 2014 й.

2-кейс

1. Ўзбекистонда таълимни ташкил этишининг асосий босқичлари.
2. Кадрлар тайёрлаш милдлий дастурининг мазмуни. Кадрлар тайёрлаш
3. Миллий дастурининг Болония декларацияси билан уйғунлиги ва фарқли жиҳатлари.

VI. МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ

Мустақил ишни ташкил этишнинг шакли ва мазмуни

Тингловчи мустақил ишни муайян модулни хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда қуйидаги шакллардан фойдаланиб тайёрлаши тавсия этилади:

- меъёрий хужжатлардан, ўқув ва илмий адабиётлардан фойдаланиш асосида модул мавзуларини ўрганиш;
- тарқатма материаллар бўйича маърузалар қисмини ўзлаштириш;
- автоматлаштирилган ўргатувчи ва назорат қилувчи дастурлар билан ишлаш;
- махсус адабиётлар бўйича модул бўлимлари ёки мавзулари устида ишлаш;
- тингловчининг касбий фаолияти билан боғлиқ бўлган модул бўлимлари ва мавзуларни чуқур ўрганиш.

Мустақил таълим мавзулари:

1. Ўзбекистон ва шарқ мамлакатларида таълим тизимига инновацион ёндашув
2. Италияда таълим тизими ва гуманитар таълимнинг устивор йўналишлари
3. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устивор йўналиши бўйича ҳаракат стратегиясида таълим тизими ислохотларнинг зарурати ва аҳамияти ҳақида.
4. Илмий тадқиқот ва инновацион фаолиятни ривожлантиришнинг устивор йўналишлари
5. Таълим инновациялари ва инновацион таълим
6. Корейда таълим тизимининг ташкил этилиши
7. Япония таълим тизими инновациялари

8. Франция таълим тизими инновациялари
9. Нидерландия таълим тизими инновациялари
10. Буюк Британияда фалсафа фанининг равнақи
11. АҚШда фалсафани ўқитишнинг устивор йўналишлари
12. ЮНЕСКОнинг Ўзбекистон илм фани ва маданияти ривожигаги ўрни
13. ЮНИСЕФ ташкилотининг Ўзбекистонда болалар манфаатини ҳимоя қилиш, уларнинг таълимига кумаклашиш борасида олиб бораётган фаолияти
14. Ўзбекистонда таълим тизими истиқболлари
15. Ёшлар таълим тарбиясига ота-оналар мас'улиятини оширишнинг фалсафий жиҳатлари
16. Миллий кадрларнинг таълим тизимидаги ўрни

VII. ГЛОССАРИЙ

Термин	Ўзбек тилидаги шарҳи	Инглиз тилидаги шарҳи
АГНОСТИЦИЗМ	<p>фалсафий таълимот бўлиб моддий системалар, табиат ва жамият қонуниятлари моҳиятини билиш имкониятларини рад этиб, билимни воқеаликка мувофиқлигини исботлаш мумкин эмас, деб ҳисоблайди. А. антик скептицизм ва ўрта аср номинализмдан келиб чиққан бўлиб, XIX аср ўрталарида инглиз табиатшуноси Гексли томонидан мулоқотга киритилган.</p>	<p>Agnosticism is the philosophical view that the existence of God or the supernatural are unknown and unknowable. According to the philosopher William L. Rowe, "agnosticism is the view that human reason is incapable of providing sufficient rational grounds to justify either the belief that God exists or the belief that God does not exist". Agnosticism is a doctrine or set of tenets rather than a religion.</p>

<p style="text-align: center;">ФАН</p>	<p>дунё ҳақидаги объектив билимлар системаси: ижтимоий онг шаклларида бири. Ф. табиат, жамият ва тафаккур ҳақидаги янги билимлар ҳосил қилишдан то уларни тадбиқ қилишгача бўлган фаолиятни ўз ичига олади. Киши организми, атроф-муҳит, бепоён олам сирлари ва ривожланиш механизмларини ўрганиб, улардан кишилиқ жамиятининг равнақи учун фойдаланиш илм-фаннинг бевосита мақсадидир.</p>	<p>Science is a systematic enterprise that builds and organizes knowledge in the form of testable explanations and predictions about the universe. Contemporary science is typically subdivided into the natural sciences, which study the material universe; the social sciences, which study people and societies; and the formal sciences, which study logic and mathematics. The formal sciences are often excluded as they do not depend on empirical observations. Disciplines which use science, like engineering and medicine, may also be considered to be applied sciences.</p>
<p style="text-align: center;">Герменевтика</p>	<p>фалсафада – тарих, маданиятни, ўзга индивидуалликни тушуниш санъати.</p>	<p>philosophy, history, culture, and other individuals to understand art.</p>
<p style="text-align: center;">Глобаллашув</p>	<p>ижтимоий ҳаётнинг турли жабҳаларида яхлит тузилмаларнинг дунё миқёсида шаклланиш жараёни.</p>	<p>The process of formation of monolithic structures in various sectors of social life around the world.</p>
<p style="text-align: center;">Глобалистика</p>	<p>глобаллашув ва унинг оқибатлари моҳиятини англаб етишга қаратилган илмий ва фалсафий тадқиқотлар фанлараро соҳаси.</p>	<p>the effects of globalization and scientific and philosophical research aimed at understanding the nature of science.</p>
<p style="text-align: center;">Гносеология</p>	<p>билиш назарияси.</p>	<p>Learning Theory.</p>
<p style="text-align: center;">Дедукция</p>	<p>тадқиқот ёки тавсифлаш методи, усули бўлиб, бунда айрим қоидалар умумий ҳулосалар, аксиомалар, қоидалар, қонунлардан тадрижий йўл билан келтириб чиқарилади.</p>	<p>The method of research or method, described in this summary of some of the rules, axioms, rules, laws, and in an evolutionary way.</p>
<p style="text-align: center;">Детерминизм</p>	<p>барча воқеалар ва ҳодисаларнинг қонунийлиги ва сабабий боғланганлиги ҳақидаги фалсафий таълимот.</p>	<p>All events and incidents and consequential link on the legality of philosophical doctrine.</p>
<p style="text-align: center;">Диалектика</p>	<p>– ҳаракат, ривожланиш, ўзгариш ҳақидаги фалсафий таълимот</p>	<p>changes in development, about the philosophical doctrine</p>
<p style="text-align: center;">Аффирматив мулоҳаза</p>	<p>Аффирматив ҳукм (лот. affermo - тасдиқлайман) – тасдиқловчи ҳукмлар Умумий тасдиқ (Ҳамма S-P), жузъий тасдиқ (Баъзи S-P), бу ҳукм баъзида аффирматив ҳукм деб ҳам юритилади).</p>	<p>“affirmative proposition”- In categorical logic, a proposition that asserts that one class is included (i.e., contained) in another, either totally or partially. A proposition that affirms class membership. If the claim is one of totality, the proposition is universal (All S are P). If the claim is one of partiality, the proposition is particular</p>

		(Some S are P).
Аффирмо	лот. <i>affermo</i> – тасдиқлайман. Формал мантикда А ва I мулоҳазалар аффирматив ҳисобланади	“affirmo”- Latin for I affirm. In categorical logic, the letter names A and I come from the first two vowels of the word <i>affermo</i> . The A proposition is universal affirmative; the I proposition is particular affirmative.
А мулоҳаза	А – (лот. <i>affirmo</i>) – «тасдиқлайман» сўзининг биринчи унли ҳарфи бўлиб, формал мантикда умумий тасдиқ ҳукми ифодаловчи символ.	A proposition In categorical logic, a universal affirmative standard-form categorical proposition: All S are P.
Аргумент	(лот. <i>argumentum</i> – исбот асоси) – далилланиши (исботланиши) талаб қилинган тезис (мулоҳаза, назария)ни асослаш учун келтириладиган бир ёки ундан ортиқ ҳукм.	“argument” - Any group of (two or more) propositions of which one, the conclusion, is claimed (by the arguer) to follow from the other or others, the premise(s).
Аргументация	(лот. <i>argumentatio</i> – далил, аргумент келтириш) илгари сурилган фикрга нисбатан бошқа томон (аудитория, яқка шахс ва б.)нинг ижобий муносабатини (маъқуллаши, қабул қилиши) шакллантириш мақсадида далиллар, аргументларни келтириш.	“argumentation”- The act, process, practice, or institution of arguing, or producing an argument.
Бинар муносабат	Икки томонлама муносабат	binary (dyadic) relation A relation that holds (obtains) between two individuals, i.e., a two-place relation.
Қатъий силлогизм	Силлогизм – (грек. <i>sullogismos</i> – ҳисоблаб чиқармоқ) – хулоса чиқаришнинг дедуктив усули бўлиб, унда ўзаро мантиқий боғланган икки қатъий мулоҳазадан учинчи – янги қатъий мулоҳаза зарурий тарзда келиб чиқади.	categorical syllogism A syllogism consisting of three categorical propositions that together contain exactly three terms, each of which occurs in exactly two of the constituent propositions.
Синф	Синф – бир ёки бир нечта умумий характерловчи белгиларга эга бўлган объектлар тўплами.	class A collection (aggregate) of objects that have some specified characteristic in common, the characteristic being known as the class-defining characteristic.
Хулоса	бир ва ундан ортиқ чин мулоҳазалардан маълум қоидалар ёрдамида янги билимларни келтириб чиқарувчи тафаккур шакли.	conclusion In an argument, the proposition that is affirmed on the basis of the other propositions of the argument (the premises). That which is inferred from the premises of a given argument.
Контрар	Контрар муносабат – (лот. <i>contrarius</i> - қарама-қарши) мантикда умумий тасдиқ (А) ва умумий инкор (Е) ҳукмлар ўртасидаги қарама-қаршилик муносабати.	contraries Two propositions are contraries if and only if they stand in the logical relation of contrariety to one another. In categorical logic, A and E \bar{A} propositions are contraries on the traditional (Aristotelian) interpretation but not on the modern (Boolean) interpretation.
Конверсия	Алмаштириш (лот. <i>conversio</i> - алмаштириш) – бевосита хулоса чиқариш усулларида бири бўлиб,	conversion In categorical logic, an immediate inference that proceeds by interchanging the subject and predicate terms of the proposition. The initial

	унда хулоса берилган мулоҳазадаги субъект ва предикатнинг ўрнини алмаштириш орқали келтириб чиқарилади	proposition is known as the convertend; the resulting proposition is known as the converse.
Дефиниция белгиси	(лот. definitio - таъриф) – тушунчанинг мазмунини очиб берувчи мантикий амалнинг символик белгиси.	definition symbol (“=df”) An abbreviation for “equals (means) by definition.”
Хато	Хато – 1) чин деб қабул қилинган ёлғон фикр; 2) мантиқан хато фикр, яъни фикр юритиш жараёнида мантик қонун, қоидаларининг бузилиши.	fallacy An argument (or argument form) that appears to be correct but is not.
Импликация	ИМПЛИКАЦИЯ (лот. implicatio – узвий боғлайман) – мантиқда икки оддий ҳукмнинг боғланиши натижасида ҳосил бўладиган мураккаб фикр. У “Агар, ... у ҳолда...” боғловчилари билан ифодаланади. Символик белгиси: $A \rightarrow B$.	implication Let X and Y be propositional forms. The following diagram displays the difference between material implication and logical implication
I мулоҳаза	миқдор жиҳатдан жузъий, сифат жиҳатидан тасдиқ ҳукм. Унинг формуласи: “Баъзи S – P дир”.	I proposition In categorical logic, a particular affirmative standard-form categorical proposition: Some S are P.
Логика	Логика – (грек. logos- сўз, тушунча, фикр, ақл) тўғри тафаккурлашнинг умумий қонунлари ва шакллари тўғрисидаги таълимот	logic From the Greek word “logos,” which could mean any of the following, depending on the context: statement, principle, law, reason, proportion, speech, thought, word, meaning, or explanation.
Кичик асос	Қатъий силлогизмда кичик терминни ўз ичига олган асос.	minor premise In categorical logic, the premise that contains the minor term.
Кичик термин	Кичик термин – силлогизм хулосасининг субъекти	minor term In categorical logic, the term that occurs as the subject of the conclusion.
Мнемотик терминлар	“Barbara,” “Celarent,” and “Ferison” каби қатъий силлогизмнинг модусларини ифодаловчи терминлар	mnemonic terms Names—such as “Barbara,” “Celarent,” and “Ferison”—that medieval logicians introduced for the valid syllogisms.
modus ponens	катта асоси шартли ҳукм, кичик асоси оддий қатъий ҳукм бўлган силлогизмнинг тасдиқловчи модуси. Формуласи: $[(p \rightarrow q) \wedge p] \rightarrow q$	modus ponens (MP) In propositional logic, a rule of inference (i.e., an elementary valid argument form) in which the first premise is a conditional, the second premise the antecedent of that conditional, and the conclusion the consequent of that conditional. Formally, $p \supset q; p;$
modus tollens	катта асоси шартли ҳукм, кичик асоси оддий қатъий ҳукм бўлган силлогизмнинг инкор этувчи модуси. Формуласи: $[(p \rightarrow q) \wedge \neg q] \rightarrow \neg p$	modus tollens (MT) In propositional logic, a rule of inference (i.e., an elementary valid argument form) in which the first premise is a conditional, the second premise the denial of the consequent of that conditional, and the conclusion the denial of the antecedent of that conditional. Formally, $p \supset q; \neg q; \text{therefore, } \neg p.$
Зарурий чин	Мулоҳазаларнинг қийматини ифодаловчи тушунча	necessary truth A proposition that cannot be false.
Инкор мулоҳаза	Мантиқда бирор предметда бирор	negative proposition In categorical

	<p>белгининг мавжудлигини рад этувчи мулоҳаза. Умумий инкор ва жузъий инкор мулоҳазалар шундай мулоҳазалардир.</p>	<p>logic, a proposition that asserts that one class is excluded from another, either totally or partially. A proposition that denies class membership. If the claim is one of totality, then the proposition is universal (No S are P). If the claim is one of partiality, then the proposition is particular (Some S are not P).</p>
<p>Обверсия</p>	<p>Айлантириш (лот. abversio) - бевосита хулоса чиқариш бўлиб, бунда тасдиқ ҳукм инкорга ёки инкор тасдиқ ҳукм ҳолига келтирилади. Айлантириш натижасида ҳукмнинг сифати ўзгаради, лекин мазмуни сақланиб қолади.</p>	<p>obversion In categorical logic, an immediate inference that proceeds by (1) changing the quality of the proposition and (2) replacing the predicate term by its complement. The initial proposition is known as the obvertend; the resulting proposition is known as the obverse.</p>
<p>О мулоҳаза</p>	<p>ЖУЗЪИЙ ИНКОР ҲУКМ – микдор жиҳатидан жузъий, сифат жиҳатидан инкор ҳукмдир. Унинг формуласи: Баъзи “S–P эмас”. Мас. “Баъзи аргументлар ишончли эмас”. Лотин тилида “О” ҳарфи билан белгиланади</p>	<p>O proposition In categorical logic, a particular negative standard-form categorical proposition: Some S are not P. See (1) A proposition, (2) E proposition, (3) I proposition, and (4) standard-form categorical proposition</p>
<p>Қарама-қаршилик (оппозиция)</p>	<p>мантиқда умумий тасдиқ (А) ва умумий инкор (Е) ҳукмлар ўртасидаги қарама-қаршилик муносабати. Қарама-қаршилик муносабати мазмунига кўра турлича бўлган умумий ҳукмлар ўртасида мавжуд бўлиб, бу муносабатга кўра уларнинг ҳар иккиси бир вақтда чин бўла олмайди. Бу ҳукмлар бир вақтда хато бўлиши мумкин; агар улардан бирининг чинлиги аниқ бўлса, унда бошқаси, албатта, хато бўлади.</p>	<p>opposition In categorical logic, two standard-form categorical propositions having the same subject and predicate terms are opposed to one another when they differ in quality or in quantity or in both. The square of opposition depicts (displays) the various types of opposition between A,E,I, and O propositions. A and E, for example, are opposed in quality, A being affirmative and E being negative, A and I are opposed in quantity, A being universal and being particular. A and O propositions are opposed in both quantity and quality, A being universal affirmative and O being particular negative. See (1) square of opposition and (2) standard-form categorical proposition</p>
<p>Паралогизм</p>	<p>фикр юритиш жараёнида билмасдан йўл қўйилган мантикий хато.</p>	<p>paralogism Any fallacious reasoning.</p>
<p>Предикатлар мантиғи</p>	<p>Предикатлар мантиғи (ёки функционал мантиқ, квантификациялаш назарияси, квантор мантиғи) – замонавий (математик, символик) мантиқнинг асосий бўлими бўлиб, унда ҳукмларнинг ички тузилиши (субъект-предикат) ўрганилади.</p>	<p>predicate logic (a.k.a. quantification theory) The logic of predicates, or quantification.</p>
<p>Асос</p>	<p>Асос – бирор концепция ёки мулоҳазани қабул қилиниши учун келтирилган ишончли аргументлар ёки далиллар.</p>	<p>Premise In an argument, a proposition (there may be more than one) that is affirmed (or assumed) as providing support or reasons for accepting the conclusion. A member of the set of propositions, assumed for the course of</p>

		an argument, from which a conclusion is inferred.
Исботлаш	ИСБОТЛАШ – бир ҳукмнинг чинлигини у билан боғлиқ бошқа чин ҳукмлар ёрдамида асослашдан иборат бўлган мантиқий амал. Унинг таркиби уч элементдан ташкил топган: тезис, аргументлар (асослар), исботлаш усули – демонстрация.	proof Demonstration of validity (or, in the case of propositions, demonstration of truth). With regard to validity, a proof that a given argument is valid is a sequence of propositions each of which is either a premise of that argument or follows from preceding propositions of the sequence by an elementary valid argument form, and the final proposition in the sequence is the conclusion of the argument whose validity is being proved.
Силлогизм	Икки асос ва хулосадан иборат бўлган дедуктив хулоса чиқариш.	cyllogism A deductive argument consisting of two premises and a conclusion.
Транзитив муносабат	Транзитивлик – (лот. transitus - ўтиш) муносабатларнинг шундай хусусияти, унга кўра ўзаро муносабатда бўлган буюм ва ҳодисалардан биринчисининг иккинчиси билан, иккинчисининг эса учинчиси билан муносабатларини қиёслаш мумкин бўлса, унда биринчиси билан учинчисининг муносабатини ҳам қиёслаш мумкин.	transitivity A relation such that if one thing has that relation to a second and the second has that relation to a third, then the first must have that relation to the third.
Касбий одоб (инглиз тилида Professional ethics)	Жамият томонидан қабул қилинган ахлоқ қоидаларини кишиларнинг ихтисосларига нисбатан амалда татбиқ қилувчи умумий ахлоқнинг хос кўриниши	encompass the personal, organizational, and corporate standards of behavior expected of professionals.
Инсонпарварлик (инглиз тилида Humanism)	инсонни улуғловчи, инсон шахсини қобилиятларининг максимал ривожланиши ва инсонга лойиқ ҳаёт шароитини яратишга қаратилган таълимот	is a philosophical and ethical stance that emphasizes the value and agency of human beings, individually and collectively.
Этикет (инглиз тилида Etiquette)	такаллуфнинг майда-чуйда жиҳатларигача ишлаб чиқилган одоб қоидалари.	Is a code of behavior that delineates expectations for social behavior according to contemporary conventional norms
Санъат(инглиз тилида Art)	Инсон томонидан воқеликни бадий образлар орқали акс эттирувчи ижтимоий онг ва инсон фаолиятининг ўзига хос шакли.	is a diverse range of human activities in creating visual, intended to be appreciated for their beauty or emotional power.

VIII. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб интизом ва шахсий жавобгарлик –ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. -Т.: Ўзбекистон, 2017.
2. Мирзиёев Ш.М.Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қураимиз. -Т.: Ўзбекистон, 2017.
3. Ахледдинов Р.Ш. Мактабни бошқариш санъати. Т.: Фан, 2006
4. Муҳамедова З.Таълим фалсафаси. -Т.: ТошМИ, 2016.
5. Муҳамедова З.М. Гуманизация образования. Т.: ТошМи, 2015
6. Шермухамедова Н.А. Таълим фалсафаси.-Т.: Адабиёт учқунлари. 2018, - 193 б.
7. ГусинскийБ.С., Турчанинов Ю.И. Введение в философии образования.М.: 2000
8. Шарипов Ф. Проблемы гуманизации и гуманитаризации образования// Таълим тизимида ижтимоий гуманитар фанлар. 2003, №1/2
9. Ангеловски К. Учитель и инновации.М.: Наука, 1991. С.42.
10. Шермухамедова Н.А. Горизонты инновационного движения в современном отечественном образовании // Модернизация высшего образования и науки// Сборник научных трудов Алмаата. 2012
11. Shermuhamedva N.A. Ilmiu tadqiqot metodologiyasi -Т.: Fan va texnologiyalar, 2014.460 б.
12. Балабанов и.Т. Инновационный менеджмент. СП(б), 2000, 120 с.А.
13. Черепанов Н.В. Традиции и новации: социально-философский анализ. Автореф..... канд. филол. наук. М.: 2007, 13
14. Шермухамедова Н.А. Гноселогия – билиш назарияси.-Т.: Ношир, 2011
15. Шермухамедова Н.А. Социально-философский анализ стиля научного мышления.Дисс. докт филос. Наук -Т.: Фалсафа ва ҳуқуқ институти. 2002
16. Шермухамедова Н.А. Фалсафа- ўқув услубий мажмуа. Т.: Ношир, 2012
17. Шермухамедова Н.А. Фан фалсафаси. Т.: Ношир, 2012
18. Шермухамедова Н. Falsafa va fan metodologiyasi. Toshkent 2008 – 436 б
19. Энгельмайер П.К. Теория творчества. М.: Либроком, 2010, 208 с.

IV. Электрон таълим ресурслари

20. [www. Ziyonet. Uz](http://www.Ziyonet.Uz)
21. www. edu. Uz
22. Infocom.uz электрон журнали: www.infocom.uz
23. www. nuuz.uz
24. www.bimm.uz

